

İkinci Fâtıma

Hz. Mâsume

Muhammed Muhammedî İştihardî

Alulbeyt Yayıncılık

Güneşli Evren Mah. İstiklal Cad. Altay Sok. No:45

Alulbeyt Merkez Binası Bağcılar /İSTANBUL

Tel: +90 212 474 12 14 / Fax: +90 212 474 70 40

Web: www.alulbeyt.com.tr / E-mail: info@alulbeyt.com.tr

İçindekiler

Giriş

Hz. Mâsume'nin Yüce Türbesinin Gölgesinde

Mezhebî Değerlere Saygı

Niçin "II. Fatıma Hz. Mâsume"?

I. Bölüm

İslam'dan Önce Kum Kenti

İslam'dan Sonra Kum

Abbasîler Döneminde Kum

Kûfe Şiîlerinin Kum'a Hicreti ve Kum Halkının Şiî Oluşu

Ali (a.s) Evlatlarının Kum'a Gelişi

Kum'a Gelen Bazı Oryantalistler ve İzlenimleri

Şehre "Kum" Denilmesinin Sebebi

Kum Kenti'nin Fazileti

Kum Halkının Fazileti

Kum Şiîlerin Merkezi

Kum'daki Büyük Şiî Şahsiyetler

İmam Rıza'nın (a.s) Kum'a Gelişi

Di'bil Olayı ve Kumluların Ehl-i Beyt'e Olan Aşkı

İmam Rıza (a.s) ile Görüşen Bir Grup Kumlu

Zalim Halifeler Karşısında Kum Halkının Özgürlük Mücadelesi

Kum Halkının Memun'a İtirazı

Kum Halkının Ali (a.s) Evlatlarına Bağlılığı

İmam Cevad'ın Kumlu Bir Şiî'ye Lütfü

Kum Halkının İmam Hâdi (a.s) ile İrtibatı

İmam Hasan Askerî'nin Kum ve Âve Halkına Yazdığı Mektup

Kumluların ve Diğer Halkların İmam Hasan Askerî (a.s) ile Bağlantıları

Kum Halkının Şiî Hâkimi Karşılması

Kum İslamî İlimler Havzası'nın Kısaca Tarihi ve Halka Sunduğu Yenilikler

Kum İslamî İlimler Havzası'nın Tarihine Kısa Bir Bakış

Eş'arîlerin Kum'a Gelişi

II. ve III. Asırlarda Kum İslamî İlimler Havzası

III. Asırda Kum İslamî İlimler Havzası ve İmam Rıza'nın (a.s) Kum'a Gelişi

Hz. Mâsume'nin Kum'a Gelişinin Havza Üzerindeki Etkileri

Kum İslamî İlimler Havzası'nın Yetiştirdiği II., III. ve IV. Asırdaki Seçkin Şahsiyetler

1- Zekeriya b. Adem b. Abdullah b. Saad Eş'arî

2- Zekeriya b. İdris b. Abdullah Eş'arî

3- Adem b. İshak b. Adem b. Abdullah Eş'arî

4- İshak b. Abdullah Kummî

5, 6- İmran ve İsa b. Abdullah

7, 8- İbrahim b. Hâşim ve Oğlu Ali

9- Yunus b. Abdurrahman

10- Ahmed b. İshak

11- Saad b. Abdullah Eş'arî Kummî

12- Ali b. Babeveyh

13- Muhammed b. Hasan b. Velid Kummî

14- *İbn-i Kavleveyh Kummî*

15- *Şeyh Saduk*

V. Asırdan Günümüze Kum İlim Havzası

Kum İlim Havzası'nın V. ve VI. Yüzyıllardaki Parlak Dönemi

X, XI ve XII. Yüzyıllarda Kum İlim Havzası (Safevîler Dönemi)

Feyziye Medresesi

Müminiye Medresesi

Canihan Medresesi

Han Medresesi

Kacarlar Döneminde Kum İlim Havzası

Havza'nın Genişlemesinde Ayetullah Feyz'in Rolü

Havza'nın Ayetullah Hâirî Tarafından Yeniden Tesis

Ayetullah Burucerdî'nin Önderliği'nde Havza

Ayetullah Burucerdî'nin Kum'a Gelişi

İslamî İlimler Havzası'nın Parlak Eserleri ve Bu Havzada Yetişen Büyük Şahsiyetler

İmam Humeyni'nin Havza'ya Getirdiği Yenilikler

Havzanın Toplumsal, Kültürel ve Siyasî Değişimine Bir Bakış

Kültürel Değişimler

Toplumsal Değişimler

Siyasî Değişimler

Kum'un İsfahan'dan Ayrılması

Kumlu Beş Büyük Alimin Tağuta Karşı Mücadelesi

1- *Mirza Kummî ve Fethali Şah*

2- *Ayetullah Hâirî ve Rıza Han*

3- *Ayetullah Bafikî ve Rıza Han*

4- *Ayetullah Burucerdî ve Rıza Şah*

5- *İmam Humeynî Siyaset Meydanında*

İslam İnkılabı'ndan Sonra İlim Havzası'nın Genişlemesi

[2. Bölüm](#)

Hz. Mâsume

Hz. Mâsume'nin Soylu Babası

Hz. Mâsume'nin Annesi

Hz. Fatıma Mâsume'nin Doğum Günü

Küçük Bir Araştırma

Kutlu Doğum

Hz. Mâsume'nin Ölüm Tarihi

Hz. Mâsume Niçin Evlenmemiştir?

Hz. Mâsume'nin Hicaz'dan İran'a Hicreti

Diğer Bir Rivayete Göre Hz. Mâsume'nin Kum'a Gelişi

Hicran Acısı

Hz. Mâsume'nin Toprağa Verilmesi

11 Asır Sonra Çürümeyen Bedenler

Hz. Masume'nin Fazilet ve Üstünlüğü

1- Hz. Peygamber'in (s.a.a) Öz ve Manevî Evladı

2- Hz. Mâsume'nin Paklığı

3- İmam Sadık'ın (a.s) Hz. Mâsume Hakkında Sözleri

4- Baban Sana Feda Olsun!

5- İmamların (a.s) Sağlam Delili

6- Hz. Mâsume'nin Haremi Hz. Zehra'nın (s.a) Mezarının Tecelligâhıdır

7- Özel Ziyaretnâme

8- Mesaj İçerikli Lakapları

9- Hz. Mâsume'nin Şefaati

10- Hz. Mâsume'nin Mezarını Ziyaret Etmenin Sevabı

İlhamVericiİkiNükte

Hz. Masume'nin Dergâhından Bazı Kerametler

1. Yolunu Kaybeden Bir Grup

2. İmam Mehdi (a.f) Harem'in Kenarında

3. Çaresiz Hastaya Şifa

4. Şiddetli Sel Tehlikesi

5. Nakkare Sesleri

6. Molla Sadrâ'nın Hz. Mâsume'ye Tevessülü

7. Hakkın Gazâbı

8. *Ayetullah Necefi'nin Dileği*

YeniKerametler

9. *Felçli Kızın Şifa Bulması*

10. *Bir Sinir Hastasına Esen Rahmet Rüzgârı*

11. *Felçli Kızın Şifa Bulması*

12. *Şifa Kadehi*

13. *Nahçıvanlı Bir Öğrenci*

AyetullahErakî'ninDilinden

14. *Elimin İyileşmesi*

15. *Felçli Bir Seyidin Şifa Bulması*

16. *İmam Rıza'nın Hz. Mâsume'yi Tavsiye Etmesi*

17. *Hz. Mâsume'nin (s.a) Kendi Meddahına Lütfü*

18. *Hz. Ebulfazl'ın İnayeti*

19. *Yeni Bir Keramet Daha*

20. *Hz. Mâsume'nin Şehitlere Hizmet Eden Kimseye İnayeti*

Hz. Mâsume'nin(s.a)TürbesininTarihçesi

Safevîler Dönemi

Kacarlar Dönemi

Harem-i Şerif'te Yazılı Olan Bazı Hadis ve Şiirler

Harem-i Şerif'teki Bazı Ayet ve Rivayetlerden Yazıtlar

Harem-i Şerif'teki Diğer Yazıtlar

Kubbenin Altınla Kaplanması

Türbenin İlk Zerihinin Hazırlanması

Zerihin Yenilenmesi Neden Gerekli?

Zerihi Değıştirme Girişimleri

Yeni Zerihteki Değışiklikler

Yeni Zerihin Montajı

Hz. Mâsume Hakkında Bir Şiir

Türbenin Tozunun Alınması Geleneği

Hz. MehdiHükümetininÖnemliMerkezlerindenBiriKum'dur

[3. Bölüm](#)

CemkeranMescidi

Hz. Ali'nin Cemkeran Hakkında Gaybî Haberi

Ayetullah Mer'aşı'nin Cemkeran Mescidi Hakkındaki Görüşleri

Cemkeran Mescidi'nde İmam Mehdi ile Mülâkat

Ayetullah Bafikî'nin İmam Mehdi ile Görüşmesi

Necefli Alime İmam Mehdi'nin (a.f) Yol Göstermesi

Başka Bir Görüşme ve Kum'da İmam Hasan Mescidi'nin Kurulması Olayı

Yedullah Recebiyân'ın İlginç Öyküsü

Cemkeran Mescidi'nin Bugünkü Durumu

Cemkeran Mescidi'ne Has Ameller

Kum Şehri'nde Türbeleri Olan Meşhur İmamzadeler

Hz. Mâsume'ninHaremiŞerif'indeDefnedilenİmamzâdeler

Musa Muberka

Çehel Ahterân

Şah Hamza

Şehzade Ahmed

İmamzâde Zeyd

İmamzâde Ahmed

İmamzâde Sultan Muhammed Şerif

İmamzâde Ali b. Cafer

Yeşil Kubbe Bağı'ndaki Üç Mezar

İmamzâde İbrahim ve Muhammed

İmamzâde Cafer ve Seyit Mâsum'un Türbesi

İmamzâde Seyit Ali

İmamzâde Ahmed

Hak Fereç'teki İmamzâdeler

İmamzâde Safure ve Amcası

İmamzâde Nâsir

Şehzade Ahmed Kâsım

İmamzâdeleriZiyaretEtmeŞekli

Kum'daDefnedilenDiğerÖnemliŞahsiyetler

Kum'da MezarıOlanPadişahlar

Kum'dakiMeşhurMescitler

1- Mescid-i İmam

2- Mescid-i Cami

3- Mescid-i Aşkale

4- Mescid-i Bâlaser

5- Mescid-i Sîni

6- Mescid-i Âzam

7- Musalla-i Kudüs

KumHalkKütüphaneleri

Önsöz

HZ. MASUME'NİN (S.A) YÜCE TÜRBEİNİN GÖLGESİNDE

Allah'ın bir nişanesidir Mâsume

Bitmeyen lütfüdür Mâsume

Kurân'ın güzel yüzü

Hakkın simasıdır Mâsume

Muhammed bağının kokusu var O'nda

Mustafa'nın evladıdır Mâsume

Zehra'nın ışıltısıyla dolu

Paha biçilmez bir cevherdir Mâsume

İffet sembolü, Âl-i Kisa örtüsüdür O

Murtaza'nın kızıdır Mâsume

Güneş sisteminde bir yıldız

Yani, Rıza'nın kız kardeşidir Mâsume

Ey ziyaretçiler! Bir cennet kapısı da işte burada!

Türbesi ne de sefalı, Mâsume

Kurân ve Ehl-i Beyt'e tevessül etmede

Bize hâcet kapısıdır Mâsume

Tus beldesine gitmek için gelmişti Medine'den

Yorgun bir yolcuydu Mâsume
 Kardeşini görmek için çıkageldi ama
 Görünceye dek dili hep duadaydı Mâsume
 Gece gündüz aşk ile çöllerde dolaştı
 Vefalı bir kız kardeş idi Mâsume
 Sanki bir Zeynep de oydu
 Kardeşinden ayrı düşen Mâsume
 Bilir misin O'nu; yarı yolda can verdi
 Bak, şimdi nerede Mâsume
 Vatanından da kardeşinden de uzakta
 Çektiği hasretle ciğerleri yakar Mâsume
 Gerçi ne sinesi delindi, ne de kaburgası kırıldı ama
 Yüreği kardeş hasretiyle doluydu Mâsume
 Zehra'nın ve ecdadının yarasıyla
 Kerbela'nın varisiydi Mâsume
 Her Hüseyniye O'nun evidir, ey Hisan!
 Mâtem sahibiydi çünkü Mâsume[1]

Peygamberimiz (s.a.a) ile Hz. Ali'nin Ehl-i Beyt'-lerinin (a.s) iftihar dolu yaşam tarzlarını ve kültürlerini tanımak, bu mutmain ve sağlam dergâha manevî ve amelî olarak sığınmak, gerçek İslam'ı tanımanın ve ondan faydalanmanın en temel yollarından biridir. Zira İslam'ın berrak kaynağından faydalanan bu yüce insanlar, İslam Peygamberinin (s.a.a) hayat bahşeden mektebinin birer numuneleridir.

Bununla birlikte, nübüvvet bağının güllerinden bir gül olan Hz. Mâsume'nin hayatını öğrenmek, mukaddes Kum Kenti'nin gerek tarihîni, gerekse halihazırdaki konumu hakkında bilgi edinmek, bu toprakların bereketini, oradaki ilim havzasını ve havzanın değerli eserlerini yakından tanımak, Cemkeran Mescidi'nin inşa mâcerasını ve Hz. Mehdi'nin (a.f) evrensel ve küresel adalet hükümeti hakkında bilgilenmek vs. çok önemli ve yapıcı etkiler içerir. Bunların her biri, insanın doğru yolu bulmasına ve ilerlemesine vesile olabilecek manevî ilerleme yolunda güçlü bir yardımcıdır.

Elinizdeki eser, bu esasa dayanılarak denizden bir katre su veya harmandan bir parça azık almak gayesiyle oluşturulmuştur. Zira bu değerler, dinin şiarlarındandır. İnsan, manevî yönde kendini doğrultması, kendine çeki düzen vermesi ve yapılandırması noktasında çok önemli rolü olan dinin bu numunelerini önemsemeli ve onun kutsallığını korumalıdır.

Yüce Allah Kurân-ı Kerim'de şöyle buyuruyor:

"...Kim Allah dininin hükümlerini ulularsa şüphe yok ki bu hareket, yüreklerdeki çekinme (takva) duygusundandır."[2]

Bunun yanı sıra Kevser Sûresi'nde de, nübüvvet ailesinin yüce etkileri ile bunlardan nasıl faydalanmak

gerektiđi ve dūřmanların řerrinin nasıl önlenebileceđi açıklanmaktadır.

Mezhebî Değerlere Saygı

Kutsal değerlere ihtiram göstermek, onları anmak ve bu yaklaşıma değer vermek İslam'ın önem verdiği konulardan biridir. Bu esas üzerine olacak ki, bedenin herhangi bir yerini, hangi dilde yazılırsa yazılsın "Allah" ismine ve on dört mâsumun (a.s) mübarek isimlerine abdestsiz olarak dokunmak (birçok fakihin fetvasına göre), camiye veya mâsum imamların (a.s) harem-i şeriflerine cünüplü olarak girmek ve buralara ihtiramsızlık etmek haramdır. Bu tür hükümler, bu mukaddes değerlerin saygısını korumamız gerektiğini göstermektedir.

Büyüklerimiz bu konuya çok önem verirlerdi. Nitekim, Ayetullah Uzma Burucerdî (r.a) hakkında nakledilen şu hikâye bu konuya açık bir örnek oluşturmaktadır:

Bir gün Suudi Arabistan Kralı, İran'ı ziyarete gelmişti. Kral, şia dünyasının o dönemki taklit mercii olan Ayetul-lah Uzma Burucerdî'ye (r.a) birtakım hediyeler gönderdi. Ayetullah Burucerdî (r.a), bu hediyelerin arasından birkaç Kurân-ı Kerim ve Kabe'nin perdesinden bir parçayı alarak diğerlerini geri gönderdi. Arabistan kralının görüşme talebini de reddetti. Bunun sebebi sorulduğunda ise şöyle dedi: "Bu şahıs (Suudi Arabistan Kralı), Kum'a gelirse Vahabî olduğundan Hz. Mâsume'nin (s.a) ziyaretine gitmeyecektir. Bu da Hz. Mâsume'nin (s.a) değerli makamlarına hakaret sayılır. Hz. Mâsume'ye karşı yapılan böyle bir davranışı benim kabul etmem mümkün değildir."[3]

İslam İnkılabı rehberi İmam Humeynî (r.a), her zaman Hz. Mâsume'nin Harem-i şerifi'ni ziyarete gelir, büyük bir saygı içerisinde türbeyi öperdi. Kendi kabrinin Hz. Mâsume'nin türbesinin yanında olmamasını istemesinin sebebi, belki de Hz. Mâsume'nin manevî huzuruna ihtiramsızlık olabileceği ihtimalinden dolaydır. Zira yüz binlerce insanın onun mezarına ziyarete gelmesi veya resmî ziyaretlerde devlet erkanlarının gelip gitmeleri vs. olaylar, tabii olarak Hz. Mâsume'nin Harem-i şerifi'ne gösterilen saygıyı azaltabilirdi. Kendini Ehl-i Beyt'e (a.s) hizmete adanmış bu büyük taklit mercii'nin ise böyle bir şeyi kabul etmesi mümkün değildi.

Büyük şia mercilerinden Merhum Ayetullah Uzma Necefi Mer'aşî (r.a), yaklaşık olarak 60 yıl, yaz-kış demeden Hz. Mâsume'nin hareminded cemaat namazı kılmak için erkenden Harem'e gelir, kapı açılmadığı zamanlar kapının yanında beklerdi.[4]

Bir keresinde kendim, bu büyük taklit mercii'nin abâsını başına atmış bir vaziyette, avlu kapısının arkasında büyük bir tevazu içerisinde hizmetçinin kapıyı açmasını beklerken görmüştüm. Adeta Hz. Mâsume'nin evinin kapısında ona sığınmış zavallı fakir bir ihtiyar gibiydi.

Bu büyük taklit mercii kendi vasiyetinde şöyle diyordu: "Cenazemi halam Mâsume'nin türbesinin karşısına bırakın. İmamemin bir ucunu türbeye, diğer ucunu da tabutuma bağlayın ve daha sonra Mevla'm Hz. Hüseyin'in (a.s) kendi ailesiyle yaptığı son veda görüşmesinin mersiyesini okuyun."[5]

Görüldüğü gibi, ilim ve amel ehli değerli âlimler, kutsal değerlere böyle saygı gösterirler, dinin şiarlarını

bu şekilde yüceltirlerdi.

Niçin "II. Fatıma Hz. Mâsume"?

1350 h.k. yılının başlarında *Hız. Mâsume'nin Hayatı* adlı eseri kaleme almaya başladım. Bu kitap, Peygamberimizin (s.a.a) pak Ehl-i Beyt'inin dostları tarafından çok beğenildi ve aynı yıllarda 4. baskısı yapıldı. Daha sonra kitabı yeniden düzenleyerek bölümlere ayırdım ve daha kapsamlı araştırma yaparak yüce Allah'ın izniyle bugünkü haline getirdim.

Bu kitaba *II. Fatıma Hz. Mâsume* ismini vermemin sebebi, Hz. Mâsume'nin asıl adının Fatıma oluşundan kaynaklanmaktadır. Hz. Mâsume, bu adıyla birlikte Hz. Zehra'dan (s.a) sonra onun yüce varlığının bir örneği idi. Hz. Fatıma Zehra'nın hedeflerinin gerçekleşmesi için büyük bir mücadele verdi. Gençlik yıllarında mâsum imamların hak velayetlerinin onayı yolunda şehit edildi.

II. Fatıma Hz. Mâsume, aynı zamanda İmam Humeynî'nin (r.a), Hz. Zehra ve Fatıma Mâsume (s.a) hakkında yazdığı şu şiirinden ilham alınarak hazırlanmıştır:

*Allah'ın nûru Resul-u Ekrem'de etti tecelli
O'ndan da yiğitlerin efendisi Haydar'a geçti
Ve ondan ışıldadı Hz. Zehra'ya
Şimdi de zahir oldu Cafer oğlu Mûsa'nın kızında
Bütün mümkünâtın şerefi bağlıdır bu nûra
O olmasaydı bâtil sarardı her yanı, baştan başa
Bu ikisi gibi kız evlat, kudret mayasından çıkmadı daha
Ne geldi, ne de gelecek; takdir de bu ya
Beriki ilim dalgalarının başlangıcı oldu
Öteki hilim ehlinin çıkış noktası
Beriki peygamberlerin mirasçısı oldu
Öteki baş tacı, velilere miğfer
Beriki celâlet âleminde Kâbe oldu
Öteki ululuk mülkünde Meş'ar
"Doğmadı" ayeti bağlamış dilimi, yoksa derdim
Allah'ın kızlarıdır, diye; bu iki nur-i mutahhar
Beriki ebediyet mülküne mirasçı oldu
Öteki ululuk arşına hükümdar
Beriki Medine toprağını müzeyyen etti
Öteki Kum sayfasını münevver
Öteki Kum toprağını şerafetiyle eyledi cennet*

*Beriki Medine suyunu eyledi Kevser
Kum diyarı yüce cennetin hasret yurdudur
Hatta öyle ki cennete geçiş yoludur
Bundan böyle Kum toprağı arşa karşı etse iftihar
Levh-i Mahfuz'u bulur belki, kendine yar
Toprak hem de ne toprak, yaratılanların onuru
Müslüman'ın kalesi, kâfirin sığınağı[6]*

Bu kitaba isim verme konusunda birkaç isim arasında tereddüt ediyordum. Bunlardan ilki, *II. Fatıma Hz. Mâsu-me* idi. Çünkü o hazretin asıl adı da Fatıma idi. Ayrıca, Hz. Fatıma'dan sonra bu ismi taşıyıp da Hz. Mâsume'nin makamına ulaşan başka biri yoktu. Böyle bir ismin sakıncalı olup olmadığını düşünüyordum.

Bu düşüncelerle Harem-i Şerif'in yeni avlusundan içeri girdim. Havuzun başında Harem-i Şerif'in karşısında oturdum ve yüksek sesle "Selam olsun sana ey ikinci Fatıma" diye bağırdım. Sonra yerimden kalkıp oradan ayrıldım. Ama yine de bu ismin kitap için uygun olup olmadığını düşünmeden edemiyordum. Feyziye'nin yanındaki Meydan-ı Astone'ye çıkan kapıdan geçerken ansızın Harem-i Şerif'in kütüphanesinin kapısına gözüm ilişti. Yıllarca o kütüphaneye gitmememe rağmen kalbime ansızın oraya gitme fikri doğmuştu.

Kütüphane ikinci katta olduğu için merdivenlerden yukarı çıktım. Müdürlüğe yönlendiren tabloya gözüm ilişti. Tabloyu takip ederek içeri girdim. Harem-i Şerif'in kültür bölümünde birkaç kişi çalışıyordu. Bazıları ilim ehli insanlardı.

Konuyu onlara da açtım ve kitabın adı hakkında görüşlerini aldım. Din alimlerinden biri, yerinden kalkarak bir odaya girdi. Bir süre sonra elinde İmam Humeynî'nin (r.a) tüm şiirlerini içeren bir kitapla geri döndü.[7] Kitabın 253 ve 257. sayfalarını açarak bana içinden bazı beyitler gösterdi. İki nurdan söz eden ve "Hz. Fatıma Zehra ve Fatıma Mâsume Adlı İki Nur'un Medihleri" şeklinde başlık taşıyan bölümü işaret etti. Çok derin mânalar taşıyan 44 beyitlik bu şiir, bu hatunlar hakkında yazılmıştı.

İmam Humeynî (r.a), şiirinde Hz. Mâsume'yi Hz. Fatıma Zehra ile mukayese ediyordu. İçlerinden şu iki beyit çok dikkatimi çekmişti:[8]

*Bu ikisi gibi kız evlat, kudret mayasından çıkmadı daha
Ne geldi, ne de gelecek; takdir de bu ya
"Doğmadı" ayeti bağlamış dilimi, yoksa derdim
Allah'ın kızlarıdır, diye; bu iki nur-i mutahhar*

O an, *II. Fatıma Hz. Mâsume*'nin, bu kitaba vereceğim en iyi ve en güzel isim olabileceğini düşündüm. Bu muhabbeti Hz. Mâsume'nin görünmeyen yardımıyla bulmuştum. Daha önce aklımdan bile geçmemesine rağmen beni kütüphaneye yönlendirmiş ve kalbimdeki tereddüdü gidermişti. Böylece, bu

kitaba *II. Fatıma Hz. Mâsume* adını verdim.

Kitap, üç bölümden oluşmaktadır:

1- Kum Kenti'nin antik tarihi, ilim havzasının kuruluşu, eserleri ve bu mukaddes topraklarda yetişen büyük şahsiyetler.

2- Hz. Mâsume'nin Kum Kenti'ne gelişi, Ehl-i Beyt'in bu yüce bânusu ve o hazretin mübarek türbesi hakkında bilgiler ve kerametlerinden örnekler.

3- Hz. Mehdi'nin (a.f) bütün dünyayı kapsayan merkezlerinden biri olacak Cemkeran Mescidi, İmamzâdele-rin türbeleri, büyük şahsiyetler ve dînî merkezler hakkında bilgiler.

Kültürel ve mezhebî hazineler olan bu yerlerden faydalanmak ve kaynağını bu yoldan alan bereketlere bilinçli olarak ulaşabilmek ümidiyle...

Kum İslamî İlim Havzası

Muhammed Muhammedî İştihardî

1997 / Bahar

2002 (Yeniden gözden geçirilerek basıldığı tarih)

I. BÖLÜM

^a Kum Kenti'nin Antik Tarihi

^a **Kum'da Yetişen Değerli Alimler**

^a **İslamî İlimler Havzası**

İslam'dan Önce Kum Kenti

Kum Kenti'nin, İslam'dan önceki dönemleri hakkında elimizde yeterli bir bilgi yoktur. Ama Kum Kenti'nin İslam'dan önce yaşanılan bir yer olduğu kesin bilgilere dayalıdır. Tarih sayfalarında buna yer yer işaret edilmiştir. Genel olarak Kum Kenti'nin yüzölçümü ve özellikleri, İslam'ın zuhurundan önceki asırlarda kesin olarak belli değildir. Öyle sanıyorum ki Kum Kenti, İslam'dan önce sayısız kaleleri olan bir şehir şeklindeydi. Halkının bir kısmı Zerdüş, diğer bir kısmı da Yahudî idi.

Buranın şehir hâline gelmesi, Yemen asıllı Arap Şiîler tarafından gerçekleşmiştir. Bu yüzden tarihçilerin yanında onlara Kum'un kurucuları gözüyle bakılmaktadır. Kum Kenti'nin kente dönüşmesi, Şia ve Ehl-i Beyt düşüncesiyle birlikte gerçekleşmiştir.

Bazı antik tarih araştırmacıları, Kum Kenti'nde hüküm sürmüş meşhur topluluklardan bazılarını

kitaplarında kaydetmişlerdir.

Envaru'l-Muşa'saîn kitabı yazarı,[9] *Seyr-u Mulûk-i Acem* kitabından naklen şöyle der: “Behram-i Gur,[10] Ermenistan’a gidiyordu. Sâve civarlarından geçerken Kum Kenti’ni ve köylerini inşa ederek buraya Memecan adını verdi.”[11]

Kum’un asıl merkezine bakacak olursak, -ki şu anki şehrin bir kilometre doğusunda antik kalıntıları vardır, bu şehrin İslam’dan önce kurulmuş olduğunu açıkça görebiliriz.

Ayrıca, civar köylerin isimleri ve burada yaşayanların yaşam tarzları, sözü edilen iddiayı onaylamaktadır.

Yâkut Hamevî’nin[12] iddiasının tam aksine, İslam’ın zuhurundan çok daha önce bu şehir, İran’ın mâmur şehir-lerinden biriydi. Sâsanîler döneminde[13] yazılan *Hüsrev, Kevazan ve Rizek* adlı bir kitapta Kum’un adından ve safranının tadının güzelliğinden söz edilmiştir. Ayrıca, İskender Makdunî’nin[14] Kum Kenti’ni yıktığına dair elimizde belgeler de mevcuttur.

Büyük bir ihtimalle Kum Kenti’nin kuruluşu, Hahâ-menişiyân[15] dönemine dayanmaktadır.[16] Bu şehrin en eski tarihî kalıntısı günümüze kadar kalmayı başarmış bir sütundur. Bu sütunun Pişdadî padişahlarından Tehmors[17] tarafından yaptırıldığı söylenmektedir.

Kum Kenti’nin Sâsaniler döneminde meşhur olduğu konusunda şüphe yoktur. *Şahname-i Firdevsî*’de[18] üç yerde Kum’dan söz edilmektedir.[19]

İslam’dan Sonra Kum

Birinci asrın başlarında, yani Müslümanların İran’a saldırdığı H. 23. yılda Kum şehri, Ebu Musa Eş'arî[20] tarafından fethedildi. Bazılarıysa Kum’un fethini Ahnef b. Kays tarafından gerçekleştiğini söylemişlerdir. Arapların giriş çıkışları ve Kum’daki nüfuzları, gitgide buranın yolunu açmış oldu. Sonunda Abdülmelik b. Mervan’ın hilafeti döneminde Eş'arî oğullarından bir gurup Kum’a sığındı ve zamanla çoğalarak şehre hakim oldu.

Eş'arî’lerin Kum’a gelişleri bir bakıma Kum İslamî İlimler Havzası’nın temelini oluşturduğu için bu konuyu ileriki bölümlerde detaylı bir şekilde ele alacağız.

Abbasîler Döneminde Kum

Abbasîlerin hilafeti döneminde,[21] hilafeti ele geçirmek isteyebilecekleri endişesiyle Hz. Ali (a.s) evlatları gözaltına alınıyor, işkencelere maruz bırakılıyorlardı. Bu yüzden Hz. Ali evlatlarının çoğu o dönemde Kum’a sığınmıştı. Böylece Kum halkının düşüncelerinde Şia inancı yeşermeye ve gelişmeye başladı. Zamanla bu şehir bir şia şehri olarak tanınmaya başlandı. Bu yüzden halifeler, Kum’u göz ardı etmişler, şehre önem vermemişler, hatta bütçe yardımı dahi bulunmamışlardır.

Bu nedenle Kum, ikinci asrın sonlarına kadar İsfahan’a bağlı bir yerleşim yeri olarak kaldı. Hârun Reşit[22] dönemine kadar da farklı bir yöneticisi olmadı. Nihayet, Hârun Reşit döneminde Kum’un ileri gelenlerinden Hamza b. Yesa, Hârun’un huzuruna çıkarak Kum’un İsfahan’dan ayrılması ve Cuma ile

bayram namazlarının Kum'da da kılınabilmesi için izin istedi. Halife de onun bu isteklerini kabul etti.[23]

Hamza b. Yesa Kum'da sayılı Arap büyüklerinden idi. Kum'un bağımsız bir şehir olması için Hârun Reşit'ten izin aldıktan sonra Hârun onu, Kum'un haracını, çiftçilik ve ticarî vergilerini toplama görevine atadı. Hamza, bu alanda yoğun olarak çalıştı. Kum'un sınırlarını belirleyerek gelirlerini topladı ve topladığı paraları halifeye göndermeye başladı.[24]

Kûfe Şiîlerinin Kum'a Hicreti ve Kum Halkının Şiî Oluşu

Peygamberimizin (s.a.a) vefatından sonraki yıllarda Şia, daima yaşadığı dönemin zalim yöneticilerinin yoğun baskılarına maruz kaldı. Ama aydın görüşlü insanların hakikati görmelerine ve kabul etmelerine bu baskılar engel olamadı.

II. halife (Ömer b. Hattab) döneminde Müslümanlar İran'a saldırarak üçüncü Yezdgird'e galip geldiklerinde Müslümanlar yavaş yavaş bütün İran'a hakim oldular. Yezgird, Horasan'a kaçtı ve Merv'de bir değirmenci tarafından öldürüldü. H. 22. yılında, yani Nihavend Savaşı'ndan bir yıl sonra Araplar Rey, Zencan, Azerbaycan, Simnan ve Demegan gibi önemli şehirleri ele geçirdiler. Bir yıl sonra h. 23'te de Kum, Hamedan ve İsfahan'ı aldılar. İran halkının büyük çoğunluğu, mukaddes İslam dinini bu dönemde kabul etmişti.

Önemli bir nokta şudur ki: İmam Bâkır'ın (a.s) döneminde, yani Hicrî I. yüzyılın sonları ve II. yüzyılın başlarında Emevî hükümeti karışıklıklar yaşarken Şiîler farklı şehirlerden gelerek İmam Bâkır'ın (a.s) etrafında toplandı ve dini eğitim almaya başladı.[25]

Hicrî I. yüzyılın sonlarına doğru Kûfe'den birkaç Şiî, Kum'a gelerek Şia inançlarını yaymaya başlamıştı. Halk da beğendiği bu Ehl-i Beyt mektebine bir yöneliş gösterdi. Günümüzde halkının büyük çoğunluğunu Şiîlerin oluşturduğu İran, önemli bir gerçeği gözler önüne sermektedir. O da şudur ki; İran, ikinci halifenin taraftarları tarafından fethedilmesine rağmen kısa bir zamanda İran halkı, cereyan eden olayın tersine, Caferî mezhebini kabul etti. Görüldüğü üzere, Kum halkının Caferî mezhebini kabul etmesi için birkaç kişi yeterli olmuştur.

Evet, tarihten de anlaşıldığı üzere Kum, yaklaşık olarak iki asır (yani, II. yüzyılın ortalarından IV. yüzyılın ortalarına kadar) çok geniş bir alana yayılmış kalabalık bir şehir idi. Ama bu topraklardaki değişik akımlar, doğal olarak Kum'un defalarca yıkılıp yeniden inşasına sebep olmuştur.

Tarih-i Kadim-i Kum adlı eserin yazarı da Kum'un zorluklarla dolu tarihine değinerek şöyle der: “Elimize ulaşan haberlerden şunu anlıyoruz ki Kum, yeni tarih sayfalarında geçmiş tarihî varlığı belli olan ama, halkı dağılan ve ondan sadece adı ve nişanesi kalan antik bir şehirdir.”[26]

Ali (a.s) Evlatlarının Kum'a Gelişi

Tüm hatıralarıyla birlikte Hicrî I. ve II. yüzyıllarda gerçekleşen olayları müteakiben Şia inancının

tohumları, I. yüzyılın sonlarında bu topraklarda serpildi ve çok geçmeden tamamen bir Şîî şehri hâline geldi. Nihayet Kum, Hz. Ali (a.s) evlatlarını kabul etmeye hazırды. Peygamber (s.a.a) evlatları artık bu topraklara gelebilir, tam bir saygınlık içerisinde yaşayabilirlerdi.

Başta Şîîlerin 8. imamı Musa b. Cafer'in (a.s) yüce ve muhterem kızı Hz. Mâsume olmak üzere Kum'a gelen seyyit, âlim ve İmamzâdelerin sayısı hızla arttı. Bu hâtunun gelişiyile Kum, İslam tarihinde yeni bir sayfa açmış oluyordu.

Bu değerli hatunun Kum'a gelişini Şia'nın mâsum önderleri daha önce yakın dostlarına haber vermiş, onun gelişinin, Kum'u güneş gibi aydınlatacağını söylemişlerdi.

Kum, Miladî 1221 yılına kadar kısmen sakin bir şehir idi. Bu döneme kadar önemli bir olay gerçekleşmemişti. Ama aynı yılda Moğolların saldırısına maruz kalarak büyük yıkımlara sahne oldu. Bu olaydan yarım asır geçmeden Timurleng,[27] Kum'a saldırdı. Uzun ve zorlu bir direnişten sonra şehri ele geçirdi. Karşılaştığı bu zorlu ve cesurca savunmadan dolayı halkın çoğunu kılıçtan geçirdi. Şehrin büyük bir bölümünü yerle bir etti.

Kum'a Gelen Bazı Oryantalistler ve İzlenimleri

Ötelerden beri Kum'a gelen, Kum'un tarihî, kültürel ve mezhebî konumunu yakından gören birçok yabancı oryantaller olmuştur. Buraya gelerek şehir hakkında izlenimlerini kaleme alan yabancılardan bazıları şunlardır:

1- JR. Wefo Barbarow

2- Amber Vegio Kontarini

Bu iki kişi Venezüellalıdır. Miladî 1474 yılında Kum'a gelmiş ve birkaç gün burada kalmışlardır.

Barbarow, anılarında şöyle der: “Kum, duvarlarla çevrili bir şehir. Sanat eserleri pek göze çarpmıyor.” Barba-row, daha sonra Kum'un meyve bağlarına değinir.

Kontarini ise şöyle der: “Bu şehirde her şey fazlasıyla var. Bol sayıda oldukça güzel çarşısı mevcut. Beklediğimiz gibi, bu şehirde Şia mezhebini savunanları seviyor ve onlara yardım ediyorlar.”

Bu yüzden olacak ki Şah İsmail, Miladî XVI. yüzyılın başlarında bu şehre geldiğinde halk tarafından çok sıcak ve görkemli bir şekilde karşılanmıştı. Ama bu şehrin gerçek şöhretine kavuşması ve ziyaretçi akınına uğraması, Büyük Şah Abbas'ın saltanatıyla başlamıştı.

3- İngiliz uyruklu Jean Cartrait: Miladî 1600'de bu şehre gelmiştir. Hatıralarında şöyle yazar: “Timurleng'in yaptığı tahribattan sonra bu güzel şehir gerçek sınırlarının yarısına kadar gerilemiştir.”

4- Don Garsia: İspanya büyükelçisi olan Garsia, I. Şah Abbas zamanında Kum'u ziyaret etmiştir. O da anısında şöyle der: “Kum sokaklarında gidip gelen halk arasında çok az sayıda kadına rastlamak mümkün.”

5- Thomas Harbert: Bir asır sonra Kum'a geldi. Kum hakkındaki izlenimini şöyle belirtmiştir: “İki binden fazla ev var. Çoğu güzel bir şekilde yapılmış, evlere güzel dekorlar verilmiş. Şehir, dayalı döşeli evlerden

oluşuyor... Cadde ve sokakları geniş, çarşıları büyük. Birçok Asya şehri gibi artık Kum şehrinin de duvarları yok. Çok güzel mescitleri var.”

6- Shardon: Kacarlar döneminde şehre gelen bu yabancı, Kum’dan büyük bir şehir olarak söz etmektedir. İzlenimlerinde şöyle yazar: “Bu şehirde yaklaşık olarak on beş bin ev var. Fethali Şah, taç töreninden sonra söz verdiği gibi Hz. Mâsume’nin türbesinin kubbesine ait çinileri kaldırarak yerine altından bir tabaka yaptırdı. Öyle ki, hava karardığında dahi kubbenin ışıltısı göz kamaştırıyor.”[28]

Şehre “Kum” Denilmesinin Sebebi

Bu şehre "Kum" adının verilmesine gerekçe olarak birkaç sebep gösterilmiştir. Burada, bu sebeplerden bazılarına değineceğiz. Kararı ise sizin takdirinize bırakıyoruz:

1- "Kum" terimi, aslında "Kûme"den alınmıştır. Bu topraklarda şehir olmadan önce çok sayıda su kuyuları vardı. Çobanlar koyunlarına hem su vermek hem de su kuyularının etrafındaki yeşilliklerde onları otlatmak için buralara gelirlerdi. Uzun süre buralarda kalmak zorunda kaldıklarından, zamanla “Kume” denilen geçici gölgelikler (çardaklar) yaptılar. Bunlar çoğalınca da orada bir köy oluştu. Yavaş yavaş büyüyerek bir şehir hâline geldi ve aynı isimle Kume, Kum olarak sadeleştirildi.

İslam dininin ortaya çıkıp yayılmasından sonra Arap edebiyatının Farsça’ya etkisiyle birçok Farsça kelimenin yazılış şekli değişti. Kirmanşâhân’a “Kırmîsîn”, Kum’a da Gum[29] denildi.[30]

2-Resul-i Ekrem (s.a.a) miraç gecesi İblis'in bu topraklarda oturduğunu görünce “Kum ya melun” (Kalk, ey lânetlenmiş kimse!) diye buyurdu. Bu yüzden buranın ismi “Kum” olarak kaldı.[31]

Şairin biri, bu konuyu şöyle dile getirir:

Buyurdu dinin sözcüsü, "Kalk bu topraklardan ey melun!" diye

Kum denildi bu topraklara peygamberlerin efendisinin bu sözüyle

3- Yine bir başka rivayette şöyle denilir: Allah Resulü (s.a.a) buyurdu ki: "Miraç gecesi Cebel topraklarında bir yer gördüm. Rengi safrandan daha güzel, kokusu miskten daha hoştu. Başına uzun bir şapka giyen ihtiyar birinin orada oturduğunu gördüm. Cebrail'e “Bu topraklar da nedir?” diye sordum. “Ali Şiîleri orada toplanırlar” diye cevap verdi. “Bu şahıs da kim?” dedim. “İblis'tir” dedi. Onlardan ne istediğini sordum. “Onları Ali’nin sevgi ve velayetinden uzaklaştırıp fesat ve pislîğe yönlendirmek istiyor” diye cevap verdi. Bunu işitince “Beni yere indir” dedim. Şimşek hızından daha süratli olarak yere geldik. Şeytana 'Kalk ey Allah’ın rahmetinden kovulan. Kum halkı benim ve benim vasisim Ali b. Ebu Talib’in Şiîleridir' dedim.”[32] İşte bu yüzden buraya Kum denildi.

Muhammed’in (s.a.a) nuru miraca yükselince

Ordusuyla gördü, İblis'i Kum’un bir tepesinde

Haykırdı, o Ahmed, 'Uzaklaş ey alçak!' diye

Burası cennettir, senin ve dostlarının yeri değil

Defol ey lanetli, alçak ve kovulmuş!

4- İmam Hâdi (a.s) şöyle buyurmuştur: "Hz. Nuh'un gemisi o meşhur tufanda bu topraklarda karaya indi. Burası, Beytu'l-Mukaddes'ten bir parçadır."[33]

5- İmam Sâdık (a.s) da şöyle buyurmuştur: "Kum halkı Ehl-i Beyt'in Kaim'i İmam Mehdi (a.f) ile beraber kıyam edecekleri ve ona yardımcı olacakları için Kum şehrine 'Kum' adı verilmiştir."[34]

6- Bazılarına göre, bu şehrin etrafında akarsu, göl ve su kuyuları olduğundan Araplar bu gibi yerlere "Kumkuma" derlerdi. Daha sonra kelimenin sonundaki fazlalık kaldırıldı ve buraya "Kum" dendi.

7- Önceden Kum'un köylerine "Komendan" denirdi. Sonra bu kelimenin bazı harfleri atıldı ve zamanla "Kum" oldu.[35]

Şimdiye kadar bu topraklara verilen en meşhur isim, Kum'dur. Bunun dışında bazı isimleri de vardır. Bu isimler, *Envaru'l-Muşa'sşain* adlı eserin müellifi tarafından[36]rivayetlerden istifade edilerek yazılmıştır.

Müellif, sözü edilen eserinde "İsmin çokluğu buranın değerini arttırmaktadır" demiştir.

Bu isimler şunlardır:

Zehra, Arz-ı Cebel, Kıt'atun Min Beyti'l-Mukaddes (Beytu'l-Mukaddes'ten Bir Parça), Mutahhara, Mukaddese, Mecma-u Ensari'l-Kaim, Harem-i Ehl-i Beyt, Hücetun Ala'l-Bilad, Bahr, Me'va li'l-Fatimiyyîn, İstirâhatgâh-ı Mümin, Aşiyane-i Âl-i Muhammed, Mâdenen li's-Şia, Kûfetun Sagira (Küçük Kûfe), Me'va li's-Şia-i Âl-i Muhammed, Muhtaru'l-Bilad, Mukassimu'l-Cebbarîn, Mezabbu'l-Ceb-barîn, Beledu'l-Eimme (İmamların Şehri), Beled-u Şiati'l-Eimme, Emanun li'l-Haifin, Mefzaun li'l-Müminin, Mefer-run li'l-Haribîn, el-Medfu Anhe'l-Bela, Merfu Anhe'l-Bela, el-Meftuh İleyhi Babu'l-Cennet, Beledu'l-Emin, Merfufu'l-Melâike, Hak-i Ferec, Mahrusu'l-Melâike, Muzeyyen bi'l-Arap.[37]

Kum Kenti'nin Fazileti

Kum şehrinin fazilet ve kutsallığı hakkında birçok rivayet nakledilmiştir.[38] Bunlardan bazıları şöyledir:

1- Bir gün Rey halkından bir grup İmam Sadık'ın (a.s) huzuruna çıktılar. "Biz Rey halkındanız" deyince İmam Sadık (a.s) şöyle buyurdu: "Ne mutlu Kum halkından olan siz kardeşlerimize!" Onlar "Biz Rey halkındanız" deyince İmam yine aynı sözünü tekrar etti. Bu söz birkaç kez tekrarlandı. Bunun üzerine İmam şöyle buyurdu: "Allah'ın bir haremi (hürmet yurdu) vardır, orası Mekke'dir. Medine Peygamber'in (s.a.a) haremi ve Kûfe Müminlerin Emiri (Hz. Ali'nin) haremidir. Bizim haremimiz ise Kum şehridir..."[39]

2- Kadı Nurullah Şuşterî'den de aynı içerikli bir rivayet nakledilmiştir. Şuşterî, rivayetinin devamında yine İmam Sâdık'ın şöyle buyurduğunu nakleder:

[40]

Bu rivayetten birkaç sonuç çıkarmak mümkündür:

1- Kum, Kûfe gibi Ehl-i Beyt ilminin yayılma yerlerinden biridir.

2- Kum'dan cennete üç kapı açılır.[41]

3- Hz. Mâsume'nin şefaati geniş bir kitleyi kapsar.

Kum'dan cennete üç kapı açılacağı konusunda İmam Rıza'dan (a.s) şu rivayet nakledilmiştir: “Cennetin 8 kapısı vardır. Bunlardan üçü Kum halkına açılır. Ne mutlu onlara, ne mutlu onlara!”[42]

Büyük bir olasılıkla bu üç cennet kapısı, Kum'un üç önemli özelliğinden kaynaklanmaktadır:

1- Hz. Mâsume'nin Harem-i Şerifi ve onun toplum üzerindeki yapıcı etkisi, halkın, hakka ve cennete yönelmelerini sağlamaktadır.

2- Kum İslamî İlimler Havzası insanların hidayet olmasına ve cennete yönelmelerine sebep olmaktadır.

3- Cemkeran Mescidi'nin varlığı yanı sıra Mekke ve Kûfe'den sonra Kum Kenti'nin merkezleşmesi, İmam Mehdi'nin (a.f) büyük bir kalesi olmuştur. İmam, bu mukaddes merkezde halka, insanların saadet gereksinimlerini sağlayacak ve onlara Allah'ın rızası doğrultusunda cenneti elde etme yollarını gösterecektir. Günümüzde bu mescidin manevî etkisi ortadadır.

Yine, İmam Sadık (a.s) bu konuda şöyle buyurmuştur: “Kum, bizim ve Şialarımızın şehridir. Bu şehir pak ve kutsaldır. Halkı bizim velayetimizi ve sevgimizi kabul etmiştir. Kim onlara karşı kötü niyetli olursa, kendi belasına ulaşır; Allah, zamane zalimlerini onlara musallat eder, ama onlar bizim kıyamcımızın (İmam Mehdi) ve hakkımızın savunucusudurlar.” İmam daha sonra ellerini gökyüzüne kaldırarak “Allah'ım! Onları bütün fitnelerden koru!” buyurdu.[43]

4- Abdulazim Hasanî[44], İshak b. Nasih'ten İmam Kâzım (a.s) Kum hakkında şöyle buyurduğunu nakleder: “Kum Muhammed hânedanının (a.s) ve onların Şiîlerinin sığınağıdır.”[45]

5- İmam Sadık (a.s) şöyle buyurmuştur: "Zorluk ve belalara duçar olduğunuzda Kum'a gidin. Kum, Fatıma (s.a) evlatlarının evi, sığınağı ve müminlerin huzur yurdudur. Gün gelir ki bizim Şialarımız uzaklara giderler. Bu, onların hayrınadır. Böylece tanınmazlar. Canlarına ve mallarına zarar gelmez. Kim Kum halkı hakkında kötü düşünürse yüce Allah onu zelil ve rüsva eder." [46]

6-Yine, İmam Sadık (a.s) şöyle buyuruyor: “Kum toprakları mukaddestir, halkı bizdendir, biz de onlardan.”[47]

7- İmam Rıza (a.s) buyuruyor ki: “Fitne ve bela yayıldığında, Kum ve yakınlarına gidin. Zira, Kum'dan bela kaldırılmıştır.”[48]

8- Peygamber-i Ekrem (s.a.a) şöyle buyurmuştur: “Miraç gecesini 4. gökte inciden bir kubbe gördüm. Dört sütunu ve dört de kapısı vardı. Sanki yeşil renkli ipek bir kumaştı. “Ey Cebrail, 4. gökte bundan daha güzel bir şey görmedim; bu nedir?” diye sorduğumda 'Bu, Kum denilen bir şehrin görünüşüdür. Allah'ın sevgili kulları orada toplanırlar. Hesap gününde Allah Resulü'nün (s.a.a) şefaatine ulaşacaklarını ümit ediyorlar. Onları hüznü ve zorlu günler bekliyor' dedi.” [49]

Kum Halkının Fazileti

İlahî önderlerimiz olan mâsum imamların (a.s) Kum halkına özel inayetleri olduğu gözlenmektedir. Sayısız rivayetlerde Kum halkını fevkalade övmüşlerdir. Burada birkaçını aktaracağız:

1- Ali (a.s) şöyle buyurmuştur: “Allah’ın selam ve rahmeti Kum halkına olsun. Yüce Allah onların ekinlerine rahmet yağmuru göndersin. Bereketini onların üzerine nazil etsin; günahları, sevaba dönüşsün. Onlar rükû, secde, huşû, namaz ve oruç ehlidirler. Bilgin alim ve fakih-tirler. Din, velayet ve ibadet ehlidirler. Allah’ın rahmet ve selamı üzerlerine olsun.”[50]

2- İmam Sadık (a.s) şöyle buyurmuştur: “Kum ehli kabirlerinde mahkeme edilirler ve kıyamet günü kabirlerinden cennete gönderilirler. Artık Kum halkı bağışlanmıştır.”[51]

3- Yine İmam Sadık (a.s) şöyle buyurur: "Yüce Allah Kum’u diğer şehirler için delil olarak gösterir. Kum halkını da doğudan batıya bütün insanlar için delil gösterir. Kum ve halkı dinlerinde zayıf değillerdir. Yüce Allah onlara başarı gücü vermiş ve onları onaylamıştır.”[52]

Kum Şiîlerin Merkezi

Allame Kadı Nurullah Şuşterî[53] *Mecalisu’l-Müminin*[54] adlı eserinde şöyle der: “Kum, büyük ve bereket dolu bir şehirdir. Her zaman için “Müminlerin evi” olmuştur. Şia’nın önde gelen isimleri, değerli şahsiyetleri ve müçtehitleri burada yetişmiştir. Böyle bir yere mensup olmak, insanın inancının doğruluğuna en güçlü delillerden biridir. Şöyle ki, kim “Ben Kumluyum” derse bu, onun Şiî olduğunu gösterir. Nitekim, Şiî muhalifleri, “Kim 'Ben Kumluyum' derse bu, onun Şia ve Rafizî[55] olduğunu gösterir; bu yüzden de ona Kumlu Rafizî denir” demişlerdir.

Kum halkı, İslam’dan önce diğer İran halkı gibi Mecusî idi. Kum’un meşhur ateş tapınağı bunun kanıtıdır. Saad b. Malik Eş’arî’nin çocukları Kûfe’den Kum’a gelince gitgide Şia inancı burada yayılmaya başladı ve zamanla bütün Kum halkı Şiî oldu.

İran’da Şia inancına yönelen ilk şehir Kum’dur. O dönemlerde halkı henüz Ehl-i Sünnet olan İsfahan ile şehir olarak İsfahan’a bağlı olan Kum arasında ayrılık tohumları atılmıştı.

Ehl-i Sünnet’in Kum’a hakim olduğu dönemlerde taassuplu bir Ehl-i Sünnet mensubu, Kum yönetimine atandı. Bu kişi, Kum halkının ilk üç halifeye sıcak bakmadıklarını ve halk içerisinde bu halifelerin ismini taşıyan kimsenin olmadığını işitince emir gönderip Kum halkını huzuruna çağırdı. Şehrin önde gelenlerine hitap ederek “Sizin ilk üç halifeye sıcak bakmadığınızı duydum. Onların adını çocuklarınıza bırakmıyormuşsunuz. Allah’a yemin ederim ki eğer aranızda Ebu Bekir, Ömer veya Osman adında birini bulup getirmezseniz sizi cezalandıracağım” dedi.

Bunun üzerine halk, hakimden üç gün izin istedi. Üç gün boyunca şehri didik didik aradılar. Sonunda adı Ebubekir olan üstü başı dökünük, çirkin, yalın ayaklı ve dilenci kılıklı birini buldular. Babası aslen Kumlu değildi. Kum’un civar köylerinde yaşayan bir yabancıydı. Onu alıp hakimın yanına getirdiler.

Hakim bu adamı görünce öfkeleni. Halka küfrederek “Üç gündür bula bula bunu mu buldunuz?” diye çıkıştı. Orada bulunan kurnaz ve hazır cevap Kumlulardan biri ortaya atılarak “Ey Emir! Ne istersen yap. Ama şunu bil ki, Kum’un bu havasında ve suyunda Ebubekir ismi bundan daha iyi yetişmez!” deyince emir gülmeye başladı ve onu bağışladı.[56]

Kum halkının Peygamber hânedanına bu içten bağlılığı İslam'ın birinci asrından günümüze dek devam etmiştir. İslamiyet'in yayılmasının ardından her dönemde Kum halkının Şia ve Ehl-i Beyt mezhebine bağlılıkları meşhurdur.

Hicrî 345 yılında Kum ile İsfahan halkı arasında büyük çatışma ve savaşlar olmuştur. Buna gerekçe olarak ise, şu olay gösterilir:

Bir grup Kumlu, ticaret için İsfahan'a gitmiş, alışveriş sırasında geçen bir sohbette ilk üç halifeye karşı rahatsızlıklarını dile getirmişler; bunun üzerine Sünnî olan İsfahan halkı onlara saldırmış, bir kısmını öldürmüş ve mallarını da talan etmişlerdi.[57]

Bu olaydan sonra Kum halkına devamlı olarak şüpheyle bakıldı. Kum halkı, Taassuplu Ehl-i Sünnet taraftarlarınca devamlı baskı, eziyet ve işkence gördü.

Kum'daki Büyük Şîî Şahsiyetler

Mâsum imamların (a.s) lütfüne mazhar olan ve Şia inançlarına bağlılıklarıyla bilinen büyük ve değerli şahsiyetlerin, Kum halkının Şiîleşmesinde önemli rolleri olmuştur. Hatta bu şahsiyetler, Kum'da Şiîliğin yayılmasında tek sebeptir de denilebilir. Nitekim İmam (a.s), bu konuda şöyle buyurmuştur: “Eğer Kumlular olmasaydı din yok olurdu.”[58]

Mâsum imamların (a.s) mektebinde yetişen bu değerli insanlar, Kum'u kendilerine merkez edinmişlerdi. Bunlardan bazıları, İmam Sâdık (a.s), İmam Kâzım (a.s) ve İmam Rıza'dan (a.s) bizzat faydalanan yüzü aşkın şahsiyetlerden oluşuyordu. Bazıları da İmam (a.s) tarafından Kum'da vekillik eden, fetva yetkisine sahip şahsiyetlerdi.

Örneğin; Adem b. İshak, Zekeriya b. İdris ve Zekeriya b. Adem, İmam Rıza'nın (a.s) övgülerine mazhar olmuş kimselerdir. Bu üç şahsiyetin kabri, Kum'da, Hz. Mâsu-me'nin Harem-i Şerif'inin hemen yanı başındaki Şeyhân Kabristanı'nda bulunmaktadır.

İshak b. Adem ve İshak b. Abdullah, İmam Sâdık ve İmam Kâzım'dan (a.s) bizzat rivayet nakleden iki değerli âlimdir.

Adem b. Abdullah b. Saad Kummî, İmam Sâdık'ın (a.s) ashabındadır.

İbrahim b. Hâşim Ebu İshak Kummî, İmam Rıza'nın (a.s) ashabındandır.

Bu şahsiyetler hakkında "Kum İslamî İlimler Havzası" başlığı altında daha sonra ayrıntılı bilgi verilecektir.[59]

İmam Rıza'nın (A.S) Kum'a Gelişi

Hicrî 200 yılında Memun, İmam Rıza'yı (a.s) zorunlu bir davetle Medine'den Horasan'a getirtti. Ancak Memun, bu işle görevlendirdiği Reca b. Ebu Zahhak'a İmam Rıza'yı (a.s) Basra, Ahvaz ve Fars yollarından geçerek getirmelerini tembihlemiş, dağlık bölgeler olarak bilinen Kirmanşah, Hemedan vb. yerlerden özellikle gelmemeleri için kesin emir vermişti. Zira Memun, dağlık bölgelerde Ehl-i Beyt taraftarlarının

çoğunlukta olduğunu biliyor ve bunların İmam'a katılarak Horasan'a gelmelerini istemiyordu. Bu yüzden İmam Rıza'ya (a.s) bir mektup yazarak dağlık bölgelerden (eski adıyla Bilad-ı Cebel) gelmemesi için uyarıda bulundu.[60] Bir rivayete göre, İmam da bu söz üzerine Kum'a gelmedi.

Ama elimizdeki bazı kesin kaynaklara göre İmam (a.s), Kum'a uğramıştır. Bu kaynaklara göre; İmam Rıza, Kûfe'den Bağdat'a, oradan da dağ yoluyla Kum'a geçti. Kum halkı İmam'ı görkemli bir törenle karşıladı. Tüm halk, onu evinde ağırlamak konusunda ısrarlı olunca İmam “Devem nerede durursa oraya giderim” diyerek sorunu halletti. Deve, takva ve iman sahibi bir yerlinin kapısında durdu ve İmam, orada konakladı.[61]

Bugün Kum'un merkezinde ve Azer Caddesi'nde bulunan "Razaviye İslamî İlimler Medresesi", bu ev üzerine inşa olunmuştur.

Bazıları Şeyh Saduk'un (r.a) *Uyun-u Ahbari'r-Rıza* kitabına dayanarak İmam Rıza'nın (a.s) Kum'a gelmesini uzak bir ihtimal olarak görmüşlerdir. Ama şunu belirtmek gerekir ki:

Öncelikli olarak, *Uyun-u Ahbari'r-Rıza* ve *Usul-u Kafi*'de nakledilen rivayete göre Memun, sadece böyle bir emir vermiştir. Ama İmam'ın (a.s) buna uyup uymadığı belirtilmemiştir.

İkinci olarak: Ali Asgar Fakihî'nin *Tarih-i Mezhebi-i Kum* adlı kitabında, İmam Rıza'nın (a.s) Kum'a geldiğine dair dört delil sunmuş bunun yanı sıra sözü edilen konuya açıklık getiren diğer deliller konusunda da şöyle demiştir: “Bu delillere dayanarak Ali b. Musa Rıza'nın (a.s) Kum'a gelişi takriben kesinleşmiş oluyor.”[62]

Ali Asgar Fakihî'nin ileri sürdüğü delillerden biri de, İbnu'l-Fakih'ten nakledilen rivayettir. Burada, İmam Rıza'nın (a.s) gusledip abdest aldığı bir sudan da bahsedilmektedir.[63]

Diğer bir delil ise şudur: *Tarih-i Kadim-i Kum* adlı eserde nakledildiğine göre, İmam Rıza (a.s), sözü edilen sudan içti ve gusül aldı.[64]

Bugün, Kum'da "Şah-ı Horasan" adlı, Azer Caddesi'nin ortalarında yer alan Razaviye İslamî İlimler Medresesi'nin de içinde bulunduğu antik bir mahalle vardır. Bu isimlerden de İmam Rıza'nın (a.s) buraya geldiği anlaşılmaktadır.[65]

Her halükârda, İmam Rıza'nın (a.s) Kum'a verdiği önem ve bu şehre gelmesi, bu toprakların birçok açıdan değerini gözler önüne sermektedir.

Di'bil Olayı ve Kumluların Ehl-i Beyt'e Olan Aşkı

Kum halkının III. yüzyılın başlarında Ehl-i Beyt'e ve Şia mezhebine olan büyük sevgi bağını gösteren tarihî gerçeklerden biri de büyük Şiî şair Di'bil Huzaî'dir.

Di'bil, imamları (a.s) metheden ve onların hüznlerini anlatan bir kaside yazdı. Horasan'a giderek Âşura günü "Medaris-i Âyât" adıyla meşhur olan bu kasideyi İmam Rıza'nın (a.s) huzurunda okudu. İmam Rıza da (a.s) bunun üzerine ona, 100 dinar (altın para) hediye etti.

Di'bil, bereketli olması için İmam'dan kendisine bir elbise vermesini istedi. İmam da (a.s) ona bir elbise

hediye etti. Daha sonra Di'bil, altınları ve elbiseyi alarak vatanına dönmek üzere yola koyuldu. Bu arada yolunun üzerinde kurulu olan Kum şehrine de uğradı. Kum halkı, onu sevgiyle karşıladı ve meşhur şiirini orada da okumasını rica etti. O da, halktan Kum'un merkez camiinde toplanmalarını istedi ve şiirini orada okuyacağını söyledi.

Halk, adeta bir sel gibi merkez camiine akın etmeye başladı. Di'bil, şiirini bu görkemli kalabalık arasında da okudu ve halktan büyük hediyeler aldı.

Kum halkı, İmam Rıza'nın (a.s) Di'bil'e bir elbise hediye ettiğini duyunca, o elbiseyi 1000 dinara halka satmasını istedi. Ama Di'bil bunu kabul etmedi. Bunun üzerine en azından bin dinar karşılığında bir parçasını satmasını istedilerse de fayda etmedi. Di'bil Kum'dan ayrılarak kendi vatanına hareket etmek isteyince bir grup genç yolunu keserek zorla elbiseyi elinden aldı. Bunun üzerine Di'bil geri döndü ve elbiseyi kendisine iade etmeleri için ricada bulundu. Uzun konuşmalar ve anlaşmalardan sonra bir kısmını vermeye razı oldu. Kum halkı da bunun karşılığı olarak ona bin dinar verdi.[66]

Bu tarihî olay, Kum halkının mâsum Ehl-i Beyt imamlarına olan sarsılmaz aşk ve bağlılıklarını gözler önüne sermekte; Şia inancının gelişip yayılmasında Kum'un önemini ve üstlendiği merkezî görevi göstermektedir.

İmam Rıza (a.s) ile Görüşen Bir Grup Kumlu

Ebu Salt el-Harevî der ki: Horasan'da İmam Rıza'nın (a.s) huzurunda olduğum bir sırada bir grup Kumlu, İmam'ın yanına gelerek selam verdi. İmam da (a.s) onların selamını aldı. Sıcak bir ortam oluştu ve İmam (a.s) onları yanına çağırarak şöyle buyurdu: “Ne mutlu size! Siz, gerçekten de bizim Şialarımızsınız. Yakında sizler Tus'ta kabrimi ziyarete gelirsiniz. Bilin ki; siz Şialarımdan kim gusül alarak beni ziyaret ederse, annesinden yeni doğmuş mâsum bir bebek gibi günahlarından arınır.”[67]

Zalim Halifeler Karşısında Kum Halkının Özgürlük Mücadelesi

Arap asıllı Şiîler, Kûfe'den Kum'a göç ederek buraya yerleştikten sonra yarım asır içerisinde Kum Kenti, çok hızlı bir şekilde büyüdü. İslam dünyasının kalbinde yarı bağımsız küçük bir devlet gibi önem kazandı. Hatta Abbasî hükümetinin ilk dönemlerinden, Hârun Reşit hükümetinin son zamanlarına kadar zamane hükümetlerine vergi vermiyorlardı.

Hârun, H. K. 184 yılında İmam Kâzım'ı (a.s) şehit ettikten sonra, İmam'ın taraftarlarını baskı altına almak ve halifelere muhalefetin merkezi haline gelen Kum şehrini kontrol etmek için Abdullah b. Kûşit Kummî'yi İsfahan valiliğine atadı. Bunu yaparken Kum halkının vermediği elli küsur yıllık vergileri almasını emretti. O da kardeşi Asım b. Kûşid'i Kum yönetimine atadı. Asım halka çok büyük baskılar yapmaya başladı. Halk itaat etmeyince baskı büyüdü. Baskılar yüzünden bir kısım halk şehri terk etmeye başladı. Yaptıkları şikayetler de sonuç vermedi. Sonunda halk, ayaklanarak Asım'a saldırdı ve onu öldürdü.

Asım'ın öldürüldüğünü duyan Hârûn Reşit, İsfahan valisi Abdullah b. Kûşid'i görevden aldı. Abdullah, yeniden görevine dönmek için Harun'un huzuruna çıktı. Ancak, valiliğine devam edebilmesi için Kum'un İsfahan'dan ayrılmasını istedi.

Hârûn bu teklifi kabul etmedi. Bu arada Kum'un ileri gelenlerinden Hamza b. Yesa Eş'arî, Dâru'l-Hilafe'ye gelerek Kum'un İsfahan'dan ayrılması için Hârûn'u ikna etmeye çalıştı. Bu işin gerçekleşmesi hâlinde Kum'un gelirini şahsen kendisinin ödeyeceğine dair söz verdi. Ama önceden ödenmeyen vergiler alınmayacaktı.

Hamza'nın ısrarları ve ileri sürdüğü deliller sonucu Kum, İsfahan'dan ayrıldı. Hamza da Kum'un hakimi ve Cuma imamı oldu. Cuma namazı da merkez camiinde kılınmaya başladı.

Kum, İsfahan'dan ayrıldıktan sonra Eş'arî Araplar, Kum'un yeniden yapılanması için çalışmaya başladılar. Bu topraklara maddî ve manevî çok şeyler kazandırdılar.[68]

Böylece, tarihin her sayfasında zulüm ve sitemin karşısında özgürlük sembolü olan Şîî Aleviler, bu asırda güçlerini göstermiş oldular. Bir Şia merkezi olan Kum'u zalimlerin, din ve mal hırsızlarının pençesinden kurtardılar.

Kum Halkının Memun'a İtirazı

Kumlular, İmam Rıza'nın (a.s) şehadetini duyunca Memun'un onu şehit ettiğini anladılar. Memun Bağdat'a gidince de tepkilerini dile getirmek için vergi vermemeye başladılar. Yaklaşık olarak yedi yıl kadar (204-211 H. K.) bu durum devam etti. Memun, Ali b. Hişam'ı, ayaklanmayı bastırması için tam takım teçhizatla donatılmış bir orduyla Kum'a gönderdi.

Ali b. Hişam, Kum'un kale surlarına ulaşınca halk kapıları kapadı. İbn-i Hişam, surların gerisinde çadır kurdurarak kaleyi kuşattı. Sonunda gediklerden sızarak kapıları açtılar ve kaleye girmeyi başardılar. Yahya b. İmran Eş'arî'yi başta olmak üzere Kum'un birçok ileri gelenlerini öldürdüler. Kalenin bazı yerlerini yıktılar ve ödenmeyen vergileri zorla aldılar. Ali b. Hişam, daha sonra Ali b. İsa Talhî'yi Kum'un yönetimine getirerek Bağdat'a geri döndü.

Kum halkı, bir an önce savaşın yaralarını sarmaya başladı. H. K. 215 yılında Memun'a karşı yeniden ayaklandılar. Memun'un atadığı valiyi (Ali b. İsa Talhî'yi) Kum'dan çıkardılar. Talhî, Bağdat'a giderek olayı Memun'a anlattı. Memun da, bir Türk olan Abdurrahman b. Muflic'i beraberinde bir orduyla Kum'a gönderdi. Halk, onun Kum'a girişini engellemeye çalıştıysa da o, geceleyin kaleye girmeyi başardı. Ayaklanmayı başlatanları öldürdü ve bir kısmını da zindana attı. Bu olayda halkın çoğu şehri terk etti.

Kum halkı, Memun'un ardından da birçok Abbasî halifesine karşı isyan etti ve bunun akabinde sayısız şehitler verdi.[69]

Buradan da Kum'un II ve III. asırlardan itibaren kıyam ve kan şehri olduğu anlaşılmaktadır. Zilime karşı kıyam etmek, Kum'un gerçek ruhudur. Bu ruh, o dönemlerden günümüze kadar devam etmiştir.

Kum Halkının Ali (a.s) Evlatlarına Bağlılığı

Kum halkının Nübüvvet hanedanına olan bağlılığı ve sevgisi o kadar fazlaydı ki Memun, İmam Rıza'yı (a.s) veliaht ilan ettiğinde İmam'a hitaben şöyle dedi: “Bu işte (İmam'ı veliaht etme konusunda) bana yardım edecek birini bulamıyorum. Kum halkını açık ve gizli işlerimde yardımcılarım etmeye karar verdim.”[70]

Daha önce Kum halkının Hârûn ile Memun'a karşı yaptıkları ayaklanmalara kısaca değinmiştik. Memun, nihayet Kum'un yönetimini Şia'nın ileri gelenlerinden etkin bir kişiliği olan Harseme'ye bıraktı. Bu yolla Kum halkını kendinden razı etmek istiyordu.

Abbasîlerin 18. halifesi Muktedir, H. K. 296 yılında, yıllarca Abbasoğullarına karşı savaşmasına rağmen Şia'nın önde gelenlerinden güç ve nüfuz sahibi Hüseyin b. Hamdan'ı Kum yönetimine atadı.

Allame Erbilî, *Keşfu'l-Gumme* adlı eserinde Hasan b. Hamdan'ın şöyle dediğini nakleder: "Halkın bu itaatsizliği halifeye sorun yaratıyordu. Kimi gönderirse halk onunla savaşıyordu. Nihayet halife beni, bir orduyla Kum'a yolladı. Beklenenin aksine halk beni görkemli bir törenle karşıladı. Bana şöyle dediler: “Biz inancımıza muhalif olanlarla savaşırız. Bizimle aynı mezhepten olduğundan (Âl-i Hamdan'ın Şiîliği meşhurdur) seninle bizim aramızda sorun yoktur.”[71]

Kısaca, Kum halkı, İslam ile buluştuğundan bu yana Peygamberin pak Ehl-i Beyt'inin (a.s) sarsılmaz gerçek taraftarları olmuştur. O dönemde inançlarına karşı bağlılıklarıyla da meşhur idiler. İmamların (a.s) döneminde ellerinde olan imkânlarını, hatta bazıları kendi oturdukları evleri bile imamların (a.s) hizmetine sunmuşlar ya da onlara vakfetmişlerdir. Her yıl humuslarını imamlara (a.s) göndermekten geri kalmıyorlardı. Bu yüzden olacak ki, Kum'a gelen imamzade sayısı diğer yerlerden fazladır.

Kum halkının İmam Sadık, İmam Kâzım, İmam Rıza, İmam Cevad, İmam Hâdi ve İmam Hasan Askerî ile (a.s) olan irtibatları II. ve III. yüzyılın tarih sayfalarında büyük bir iftihar olarak parlamaktadır. Burada bunlardan birkaç örnek sunuyoruz:

İmam Cevad'ın Kumlu Bir Şiî'ye Lütfü

Muhammed b. Sehl Kummî şöyle der: “Hac yolculuğunda Medine'ye de uğradım. Orada İmam Cevad'ın (a.s) huzuruna vardım. İmam'dan, teberrük olarak giymek için bir elbise almak istedim, ama buna fırsat olmadı. İzin alarak ayrıldım ve evden çıktım. Bu konuda ona bir mektup yazmaya karar verdim. Mescidü'n-Nebi'ye giderek iki rekât namaz kıldım ve Allah'tan hayırlı olanı bana nasip etmesini diledim. Mektup göndermenin doğru olmadığı hissine kapıldım. Mektubu yırttım ve Medine'den ayrıldım. Kervanla Kum'a hareket ettik. Yolculuk sırasında bir yabancı kervana katıldı. “Muhammed b. Sehl kim?” diye sordu. “Benim” dedim. Bez parçasına sarılı bir elbise bana verdi ve “Efendim İmam Cevad, bu paketi sana gönderdi” dedi. Paketi açarak içindekine baktım. Güzel kumaşlardan yapılmış iki pahalı elbise vardı. Onları beraberimde götürdüm.

Muhammed b. Sehl bu elbiseleri ömrünün sonuna kadar sakladı. Vefat edince oğlu Ahmed, onu bu

elbiselerle kefenledi.[72]

Kum Halkının İmam Hâdi (a.s) ile İrtibatı

Kum halkı, baskının doruğa ulaştığı İmam Hâdi (a.s) döneminde, devamlı Samirra'ya giderler, beraberlerinde götürdükleri malları İmam'a takdim ederek onunla olan bağlarını devam ettirirlerdi.

Bu konu 10. Abbasî halifesi Mütevekkil'e iletildiğinde Mütevekkil, veziri Feth b. Hakan'la olayı değerlendirerek olayı gizlice izlemek ve gerçeği öğrenmek üzere Ebu Musa'yı görevlendirdiler.

Ebu Musa, kendisini İmam Hâdi'nin (a.s) taraftarı gibi göstermeye çalışıyor, sürekli İmam'ın yanına gidip geliyordu. Bir gün İmam (a.s) ona şöyle dedi: "Ey Ebu Musa, bu akşam getirecekler!"

Ebu Musa o akşam İmam'ın (a.s) evinde kaldı. Gece yarısı İmam (a.s) Ebu Musa'ya buyurdu ki: "O Kumlu malı getirdi ama, tâguta hizmet eden şahıs, onun bana ulaşmasına mani oldu..."[73]

İmam Hasan Askerî'nin (a.s) Kum ve Âve Halkına Yazdığı Mektup

Eski adıyla Abe, günümüzde ise Âve ismiyle bilinen bu yer, Sâve şehri yakınlarında bulunan büyük bir köydür. Halkının çoğu, İmam Hasan Askerî (a.s) döneminde Şiî idi. Kum ise, Şiîlerin uğrak yeri hâline gelen bir merkez konumundaydı. İmam (a.s), Kum ve Âve halkıyla devamlı irtibat hâlindeydi. Onlara yazdığı bir mektupta imamları olarak teşekkür ettikten sonra birlik ve beraberlik çağrısında bulunarak şöyle buyurdu:

"Yüce Allah lütuf ve inayetiyle müjdeleyici ve uyarıcı olarak Peygamberini (s.a.a) göndermekle halka minnet bırakmıştır. Dinini kabul etmeniz için size güç verdi ve sizi dinine hidayet etti. Bu topraklarda yaşamış ve yaşayacak olanların kalbine Peygamber hânedanının sevgisini ekti. Aranızdan ayrılanlar (ölenler) saadete erdi. Güzel amellerinin meyvelerini derdiler ve amellerinin karşılığını aldılar.

Ey halk! Bizim irademiz her zaman için sağlamdır. Düşüncelerimiz sizin güzel amellerimizle rahatlar. Sizinle bizim aramızda olan yakınlık bağı, geçmiş büyüklerimizin bize ve size ettikleri vasiyetlerdir.

Bizim gençlerimiz ve sizin ihtiyarlarınız arasında bir ahit vardır. Daima tek bir inanç ve birliktelikle güçlü ve sağlam olmuşuzdur. Zira, yüce Allah, bu parçalanamaz sıcak bağı aramızda karar kılmıştır. Nitekim, o bilge de (İmam Sadık veya İmam Bâkır'a işaretler) şöyle buyurur: 'Mümin, anne ile baba tarafından müminin kardeşidir'."[74]

Bu mektup, İmam Hasan Askerî'nin (a.s) Kum halkıyla olan yakın irtibatını açıkça göstermektedir. Ayrıca, İmam'ın, Kum halkını kendi Şiîleri olarak gördüğü ve aralarında sıcak bir bağ olduğu da anlaşılmaktadır.

İmam Hasan Askerî'nin (a.s) Kum'un önde gelen fakih ve mercilerinden Ali b. Babeveyh'e yazdığı bir başka mektup da bu konuyu ispatlayan bir diğer delildir.[75]

Kumluların ve Diğer Halkların İmam Hasan Askerî

(a.s) ile Bağlantıları

İmam Hasan (a.s), şehadetinden birkaç gün önce hizmetçisi Ebu Edyan'ı çağırarak bazı mektuplar vermiş, bunları şehirlere götürerek belirli şahıslara iletmesini istemiş ve şöyle buyurmuştu: "On beş gün sonra Samirra'ya geldiğinde evimde ağlama sesleri duyarsan dünyadan gittiğimi anlarsın."

Ebu Edyan der ki: İmam bunu söyleyince "Eğer böyle bir şey olursa, İmam olarak kime müracaat edeyim?" diye sordum. "Benden sonra imam, mektupların cevabını senden isteyecek olan kimsedir" diye buyurdu. "Başka bir alamet söyleyiniz" dedim. "Benim cenazeme namaz kılan kimsedir" dedi. Yine "Başka bir alamet daha söyleyiniz" deyince, "Para kesesi hakkında bilgi verendir" buyurdular.

İmam'ın semavî azâmeti başka sorular sormamı engelledi. Şehirlere doğru hareket ettim ve mektupları sahiplerine ulaştırdım. Bir bir cevaplarını aldım. 15. gün Samirra'ya geri döndüm. İmam Hasan Askerî'nin (a.s) evinden ağlama sesleri duydum. Eve gittiğimde Cafer-i Kezzab'ı (Yalancı Cafer'i) gördüm. Şiîler etrafına toplanmış, İmam Hasan Askerî'den (a.s) sonraki imam olarak onu kutluyorlardı.

Kendi kendime "Eğer bu imam olursa, imamet makamı kirlenir" dedim. Zira ben, Cafer-i Kezzab'ı tanıyor-dum. Şarapçı, kumarcı ve her zaman gayri meşrû âletlerle zaman geçiren bir kimseydi. Yanına gidip baş sağlığı diledikten sonra (imametinden dolayı) tebrik ettim. Bana (mektuplar hakkında) hiçbir şey sormadı. Evin hizmetçilerinden Akîd, Cafer'in yanına gelerek "Efendim! Kardeşinin cenazesi kefenlendi; gel, cenaze namazını kıl" dedi.

Cafer, yanında bir grupla namaz kılmak için cenazenin yanına gitti. Namaza hazırlamıştı ki, ansızın evin içinden bir çocuk çıka geldi. Cafer'in abâsını alarak onu ortaya çekti. Sonra şöyle buyurdu: "Ey amca! Geriye çekil, ben babamın cenaze namazını kılmaya senden daha layığım."

Cafer geriye çekildi ve cenazeye o çocuk namaz kıldı. Namazdan sonra bana dönerek "Mektupların cevaplarını bana ver" dedi. Mektupları verdim. Kendi kendime; "Bu, onun imam olduğuna dair ikinci delil idi. Ama üçüncüsü, (para kesesi) henüz belli olmadı" dedim...

İmam Hasan Askerî'nin (a.s) şehadeti dolayısıyla yasta olduğumuz o günlerde Kum'dan bir grup Samirra'ya geldi. İmam'ı arıyorlardı. Sonunda İmam'ın dünyadan gittiğini öğrendiler. Orada hazır bulunanlar, onları Cafer'in yanına gönderdiler.

Kum'dan gelen bu grup, Cafer'in yanına gittiler. Selam verip baş sağlığı diledikten sonra, "Yanımızda mal ve mektup var. Bunların kimden olduğunu söyler misin?" diye sordular.

Cafer öfkелendi. Öfkесinden elbisesiyle oynuyordu: "Bunlar benim gaipten haber vermemi istiyorlar" dedi.

O sırada hizmetçisi odaların birinden [İmam Mehdi'nin (a.f) yanından] çıkageldi. "Sizin yanınızda falan kimseden, filan kimselerin verdiği mektuplar var ve para kesesinde de bin dinar var" dedi. Bu söz üzerine gerçek imamın kim olduğunu anladılar.

Mektubu ve paraları hizmetçiye verip şöyle dediler: "Seni sorularımızı cevaplamak için bizim yanımıza gönderen gerçek imamdır."[76]

Kum Halkının Şiî Hâkimi Karşılması

Abbasî halifeleri tarafından Kum yönetimine atanan hâkimler, Şiî olmadığı takdirde halkın tepkisiyle karşılaşılıyor; bu yüzden halifeler, genellikle oraya Şiî hâkim atıyorlardı. Buraya atanan hâkimlerden biri de, İmam Mehdi'nin (a.f) ikinci özel naibi Muhammed b. Osman zamanında gönderilen Şiî hâkim Hüseyin'dir. Kendisi şöyle anlatıyor:

Daha sonra Kum'a girip yönetimi devraldım ve Kum'daki düzensizlikleri giderdim. Halk da benden memnun oldu. Böylece maddî ve manevî durumum düzeldi. Ama benim durumumu kıskananlar benden yana halifeye şikâyetle bulununca Şiî olduğum ve Kum halkını savunduğum için halife beni görevden aldı. Bu yüzden Bağdat'a döndüm. İmam Mehdi'nin ikinci özel naibi Muhammed b. Osman beni görmeye geldi. Ben de malımın humusunu ona verdim. Daha önce kalbimde İmam Mehdi (a.c)'ye karşı olan şüphelerim yok oldu ve onun gerçek imam olduğuna kalben inandım."^[77]

KUM İSLAMÎ İLİMLER HAVZASI'NIN KISACA TARİHİ VE HALKA SUNDUĞU

YENİLİKLER

Şüphesiz, İslam dünyasında, özellikle de Şia tarihinde ender rastlanan önemli olaylardan biri de, Kum İslamî İlimler Havzası'nın kuruluşu olmuştur. Bu ilim merkezi ilmî, kültürel ve siyasî alanda birçok köklü değişikliklere neden olmuş, değerli eserlerin ortaya çıkmasında bir kaynak hâline gelmiştir. Bu yüzden, Kum şehri üzerinde durmamız, dünya Müslümanlarının bu büyük ilim havzasını ve etkilerini tanımaları açısından doğru olacaktır.

Kısaca Kum İslamî İlimler Havzası'nı tanıyabilmek için şu konuları açıklamak gerekecektir:

- 1- Kum İslamî İlimler Havzası'nın İmam Sadık döneminden (a.s) günümüze kadar uzanan tarihî geçmişine kısa bir bakış.
- 2- Görkemli eserleri ve bu havzadan çıkan büyük İslam alimleri.
- 3- Kültürel, toplumsal ve siyasî değişiklikleri.

Kum İslamî İlimler Havzası'nın Tarihine Kısa Bir Bakış

Daha önce de belirtildiği üzere, Kum halkı, İslam'ın ilk yıllarında henüz Zerdüşti idi. Kum, II. halife Ömer'in hilafetinin son yıllarında Müslümanlar tarafından fethedildi. Bilazerî, A'sem Kûfi ve *Tarih-i Kadim-i*

Kum[78] müellifi Hasan b. Muhammed b. Hasan Kummî gibi Kum Kenti'nin tarihini kitaplarında konu edinen araştırmacılar, Kum'un H. K. 23 yılında Ebu Musa Eş'arî komutasındaki İslam ordusu tarafından fethedildiğini yazarlar.[79]

Bilazerî şöyle der: "Kum ve Kâşan şehirlerinin Ebu Musa Eş'arî tarafından fethedilmesi, en doğru haberlerdendir."[80]

Kum halkının Şia inancını kabul etmesi konusunda yazarlar her ne kadar *Mûcemu'l-Buldan* kitabı yazarı Yakut Hamevî'ye ve *Tarih-i Kadim-i Kum*'un yazarına dayanarak Kum halkının Şîî olmasını Eş'arîlerin Kum'a geliş yıllarına (H. K. 83) bağlamışlarsa da, birçok tarihî kaynaklardan elde edilen bilgilere göre, Eş'arîler gelmeden önce dahi Kum'un Said b. Cubeyr ve Kumeyl b. Ziyad gibi tanınmış Şîîlerin, tabînin, karîlerin ve müfessirlerin uğrak yeri hâline geldiği anlaşılmaktadır.

Bu yüzden olacak ki Emevî hükümetine karşı ayaklananlar Kum ve Kâşan'a gelerek buranın halkından yardım alıyorlardı. Bunlardan biri de Mutarraf b. Mugayra b. Şûbe'dir. Mutarraf, Hicrî 77 yılında V. Emevî halifesi Ab-dülmelik tarafından Irak'ın yönetimine atanan ve oldukça zalim ve zorba biri olan Haccac b. Yusuf Sakafî'ye karşı kıyam etmiş, bu amaçla Kum ve Kâşan'a gelerek halktan yardım istemiş ve nitekim halk da etrafında toplanarak ona yardımcı olmuştur.[81]

Ayrıca tarihî metinlerden anlaşıldığına göre, Muhtar Sakafî'nin kıyamı sırasında (H. K. 66-67) Benî Esed'den bir grup Şîî, Kûfe'den Kum'a gelerek Cemkeran köyünde bir müddet kaldı. Kum ve civar köyler, onlar için iyi bir sığınak idi.[82]

Aynı şekilde, yaklaşık H. 83 yılında Haccac tarafından Sistan yönetimine atanan Abdurrahman b. Muhammed b. Eş'as b. Kays, buna rağmen Haccac'a karşı kıyam etmiş, yenik düşünce de aralarında Kumeyl b. Ziyad ve Said b. Cubeyr'in de bulunduğu 17 kişilik bir grupla Kum'a giderek Cemkeran'da bulunan Benî Esed'e sığınmıştı.[83]

Eş'arîlerin Kum'a Gelişi

Eş'ar hânedanı, asaleten Yemenliydi. Medine'ye gelerek Müslüman olan ilk Eş'arî, Malik b. Âmir Eş'arî idi. Bu kişi, İslam tarihinde önemli bir konuma sahiptir.

Sâib adlı oğlu, Emevîlere karşı kıyam eden Muhtar Sakafî'nin yanında yer almış ve sonunda da şehit edilmiştir.[84] Malik'in, bir diğer oğlu olan Abdullah'ın, Saad adında bir oğlu vardı. Saad'ın 12 (veya 15) oğlu İmam Sadık'ın (a.s) öğrencilerindendi. Bunların soyundan gelen yaklaşık olarak 100 kişi, mâsum imamlardan (a.s) rivayet nakletmiştir. Hepsisi de Ehl-i Beyt'in (a.s) imametine inanan Şia'nın hadis alimlerindenidir.[85]

Yâkut Hamevî *Mecmau'l-Buldan* adlı eserinde, I. yüzyılın sonlarında rivayet nakleden 17 kişiden beşinin, Haccac'ın ordusu karşısında yenik düşen Abdurrahman b. Eş'as'ın ordusunda yer alan ve yenilgiden sonra Kum Kenti'ne sığınan Saad Eş'arî'nin oğulları olduğunu yazmaktadır. Bu beş kişi şunlardır.

1- Abdullah b. Saad

2- Ahvas

3- Abdurrahman

4- İshak

5- Naîm

Bu beş kişi, Kum'a geldikten sonra kardeşleri, amca çocukları ve diğer akrabaları da onlara katılmışlardır.

Onlardan biri olan Musa b. Abdullah Eş'arî, İmam Sadık'ın (a.s) öğrencilerinden idi ve Kûfe'de oturuyordu. Kum'a geldikten sonra Şiîliğin yayılmasında çok büyür etkisi oldu.

Araştırmacı yazar Şeyh Muhammed Razî, bu konuda şöyle der: "Kum tarihini yazan müelliflerin çoğu, Kum'un Şiîliğe yönelmesinde Eş'arîlerin büyük rolü olduğunu vurgulamışlardır. Bunların gelişinden sonra Kum alimlerin, muhaddislerin ve fakiherlerin merkezi hâline geldi. Kum'a gelen bir grup Eş'arî, tabîinden idiler. Bunlar, Abdurrahman b. Muhammed b. Eş'as'ın ordusunda Haccac'a karşı savaşıyorlardı.[86]

Abdullah b. Saad ve oğlu Musa, o dönemlerde Kum'a giden saygın alimlerinden idiler.[87]

Eş'arî hânedanı I. yüzyılın sonlarına doğru Kum'a gelince İslamî İlimler Havzası'nın temellerini atmak için güzel bir ortam oluştu. Bu temel, sade bir şekilde atıldı. Ama bu başlangıç, çok geçmeden gerçekleşecek olan bir ilim havzasının temelini oluşturuyordu. Nitekim mâsum Ehl-i Beyt imamları (a.s) böyle bir ilim havzasının haberini çok önceden vermişlerdi. İmam Sadık (a.s) bir konuşmasında şöyle buyuruyordu: [88]

II. ve III. Asırlarda Kum İslamî İlimler Havzası

Araştırmacı yazar Abbas Feyz der ki: "Ahvas Eş'arî, Ebu Müslim Horasanî (Hicrî II. yüzyılın başlarında) Emevî halifeleri aleyhine kıyam ettiğinde Kum'da çok değerli bir iş yaptı. Bir gecede (Çarşamba gecesi) hizmetçilerinin de yardımıyla bütün putları ve puta tapanların önde gelenlerini yok ederek bu toprakları 12 imama inanan Şiîlerin merkezi hâline getirdi... İmamiye Mektebi, Kum'da, ilk kez Eş'arî Araplar vesilesiyle açıldı. Şia fıkhi, resmî ders olarak okutulmaya başlandı. Kum'un ilim mektebinde (havzasında) yetişen öğrenciler diğer İslamî şehirlere bu mektebin öğretilerini yaymaya başladılar.

Bu mektepte yetişen büyük şahsiyetler ve üstatların gerek isimleri, gerekse lakapları daima rical ve tercüme kitaplarının süsü olmuştur. Ebu Usayde Ahmed b. Abîd b. Nasih b. Belencir Deylemî, işte bu büyük şahsiyetlerden biridir.

Ebu Usayde, eğitiminin ardından Bağdat'a gitmiş, Arap edebiyatında maharetli bir üstat olduğundan 10. Abbasî halifesi Mütevekkil tarafından çocuklarına öğretmen (üstat) olarak göreve alınmıştı. Bu yüzden Mütevekkil'in sarayında söz sahibiydi.

Bir gün Mütevekkil'in Hz. Fatıma ve Hz. Ali (a.s) hakkında kötü sözler söylediğini duyunca çok rahatsız oldu. Bu rahatsızlığını gizlice öğrencisi olan Mütevekkil'in oğlu Mûta'z'a söyledi. Dolaylı yoldan, böyle bir davranışı yapanın kanını dökmenin mubah olduğunu söyledi. Mûta'z da 'Eğer izin verirseniz babamı

öldüreceğim' deyince, Ebu Usayde, 'Ne diyebilirim ki! Babasını öldüren altı aydan fazla yaşamaz' diye cevap verdi. Mûtaẓ, 'Peygamberimizin biricik kızı Hz. Fatıma'ya (s.a) kötü söz söyleyeni ölümüm pahasına da olsa yaşatmam' dedi.

Nihayet, ordu komutanlarından biriyle gizlice anlaşarak bir gece yarısı, dostlarıyla birlikte Mütevekkil'in bulunduğu yere baskın düzenleyip onu ve veziri Feth b. Hâkan'ı öldürdüler."[89]

Abbas Feyz, daha sonra sözlerine şöyle devam eder:

“Abdullah b. Saad Eş'arî, İmam Bâkır ve İmam Sadık'ın (a.s) yarênlerinden idi. Tamamı İmam Sadık ve İmam Kâzım'ın (a.s) sahabelerinden oluşan 15 oğlu da Şiîler arasında saygı duyulan önemli şahsiyetlerdendi.

Kum'da Şiîliğin önünü açan ilk kişi Abdullah'tır. Çocukları da, bu topraklarda Şiîliğin yayılıp kökleşmesi için çok çaba sarf etti. Daha sonraları ise, meşhur tefsir yazarı Ali b. İbrahim Kum'a geldiğinde imamlardan (a.s) nakledilen Kûfe'deki hadisleri toplayıp burada neşretti. Neticede, Kum'u büyük bir mektebe dönüştürdü.[90]

III. Asırda Kum İslamî İlimler Havzası ve İmam Rıza'nın (a.s) Kum'a Gelişi

II. asırda, Kum'un tamamen Şiîlerin hâkimiyeti altında olduğunu söylemek mümkündür. Bütün Şiîler, İmam Sadık (a.s) ve diğer imamların öğrencileri olan Eş'ar hânedanının yönetiminde yaşıyorlardı. Bu durum, H. 200 yılında istemeyerek de olsa Medine'den Horasan'a gelmek zorunda kalan İmam Rıza (a.s) dönemine kadar böyle devam etti.

VII. Abbasî halifesi Memun, o sıralar Horasan'da hüküm sürüyordu. Medine'de yaşayan İmam Rıza'nın (a.s) Horasan'a gelmesini talep etti. İmam'a gönderdiği bir mektupta gelirken Şiîliğin merkezi hâline gelen Kûfe ve Kum diyarlarından geçmemesini, onun yerine Basra, Ahvaz ve Fars topraklarından gelmesini istedi. [91]

Memun, Şiîlerin İmam'ın önderliğinde aleyhine kıyam etmelerinden çekiniyordu. Buna rağmen, birçok tarih kaynaklarında da yazıldığı üzere, İmam (a.s), Memun'u dinlemeyip Kum'a uğradı.

VII. yüzyılın önde gelen büyük alimlerinden Seyit b. Tâvus, İmam Rıza'nın (a.s) Kum'a gelişini anlatırken şöyle der:

“Bu ev (İmam Rıza'nın misafir olduğu ev), bugün (VII. yüzyılda) talebelerin uğrak yeri hâline gelen bir medresedir.”[92]

İmam Rıza'nın (a.s) H. 200 yılında Kum'a gelişi ve halk tarafından büyük bir ilgiyle karşılanması, II. yüzyılın sonlarında ve III. yüzyılın başlarında Kum'da çok derin ve kapsamlı bir Şiî kültürünün ve Âl-i Muhammed (s.a.a) fıkhnın var olduğunu gösteren kanıtlardan biridir. Bu ortam, zamanla İslamî İlimler Havzası'nın kurulmasına ve bu havzadan saygın âlimlerin çıkmasına neden olmuştur. Bu nedenledir ki, İmam Sâdık (a.s) bir konuşmasında şöyle buyurmuştu: “Çok geçmeden öyle bir zaman gelecek ki, Kum

şehri ve Kum halkı, diğer halklara hüccet olacak.”[93]

H. Mâsume’nin Kum’a Gelişinin Havza Üzerindeki Etkileri

İmam Kâzım’ın (a.s) kızı [İmam Rıza’nın (a.s) kız kardeşi] Hz. Mâsume, H. 201 tarihinde Medine’den Horasan’a hareket etti. Sâve şehrine ulaşınca hastalandı. Sâve yakınlarındaki Kum ve Şiîlerinden haberdar oldukları için özel hizmetçisinden kendisini Kum’a götürmesini istedi.

Hz. Mâsume’nin Kum’a geleceği haberi Kum halkına ulaşınca Saad Eş’arî’nin çocuklarıyla torunları, onu karşılamak ve Kum’a getirmek için Musa b. Hazrec b. Saad Eş’arî ile Sâve’ye doğru hareket ettiler. Hz. Mâsume’yi saygıyla Kum’a getirdiler. Mâsume’nin bindiği devenin yularını Musa b. Hazrec çekiyordu. Musa, Hz. Mâsume’yi kendi evine getirdi. Ona ve yanındakilere en iyi şekilde hizmet etti.

Hz. Mâsume’nin Kum’a gelişi, Harem-i Şerif’inin burada olması ve birçok imamzadenin buraya yerleşmesi, Şia’nın gelişip güçlenmesinde oldukça etkin bir rol oynadı.

Bunun yanı sıra, havzanın güçlenmesinde İmam Sadık, İmam Kâzım ve İmam Rıza’nın (a.s) rivayetlerini nakleden talebelerin, alimlerin ve ravilerin etkilerini göz ardı etmemek gerek.

Kaynağını III. yüzyılın başlarından alarak günümüze kadar taşıyan Hz. Mâsume’nin Harem-i Şerif’i, sönmeyen bir ışık gibi bu havzayı aydınlatmış ve aydınlatmaya da devam edecektir.

KUM İSLAMÎ İLİMLER HAVZASI’NIN YETİŞTİRDİĞİ II., III. ve IV. ASIRDAKİ SEÇKİN

ŞAHSİYETLER

Tarihî metinlerden elde edilen bilgilere göre, II., III. ve IV. yüzyıllarda Kum İslamî İlimler Havzası’nı oluşturan ve büyük çoğunluğu Eş’arî hânedanından olmak üzere, İmamların (a.s) öğrencilerinden olan yüzden fazla alimden bazılarını tanıtmak istiyoruz:

1- Zekeriya b. Adem b. Abdullah b. Saad Eş’arî

III. yüzyılda Kum İslamî İlimler Havzası’nın kuruluşunda önemli rol oynayan alim ve ravilerdendir. Bazı araştırmacılar ve rical alimleri, ondan “makam sahibi büyük fakih” diye söz ederler. İmam Sadık ve İmam Rıza (a.s) dönemlerinde yaşayan ve bu iki yüce şahsiyetten ilim öğrenen güvenilir öğrencilerden biridir. Kum’da bir taklit mercii olarak fetva veriyor, halka İslam’ın helal ve haramlarını açıklıyordu.

Ali b. Museyyib der ki: Horasan’a gittiğimde İmam Rıza’ya yaşadığım yerin ona çok uzak olduğunu, meseleleri sormak istediğim vakit Horasan’a gitmenin mümkün olmadığını, bu yüzden dinimin hüküm ve öğretilerini kimden öğrenmem gerektiğini söyledim. İmam, şöyle buyurdu: “Din ve Dünya işlerinde güvenilir biri olan Adem oğlu Zekeriya’dan öğren.”[94]

Başka bir rivayette de şöyle anlatılır: Zekeriya b. Adem, İmam Rıza (a.s) ile yaptığı görüşmelerden birinde İmam'a "Kum'dan ayrılmak istiyorum. Zira orada ahmak insanlar çoğalmaya başladı" dedi. Bunun üzerine İmam (a.s) şöyle buyurdu: "Sakin bunu yapma! Zira senin oradaki varlığın nedeniyle bela, ahalinden (Kumlulardan) kaldırılır. Tıpkı İmam Kâzım'ın (a.s) varlığı nedeniyle belanın Bağdat'tan kaldırılması gibi." [95]

Bu büyük şahsiyetin mezar-ı şerifi, Kum'da, Şeyhân Kabristanı'nda bulunmaktadır.

2- Zekeriya b. İdris b. Abdullah Eş'arî

Bu seçkin fakih ve ravi, Zekeriya b. Adem'in amcasının oğludur. Ebu Cerir Kummî olarak bilinir. Zekeriya b. İdris'in fazileti hakkında Zekeriya b. Adem şöyle anlatır: "Zekeriya'nın vefatının ardından İmam Rıza'nın (a.s) yanına gittim. İmam, akşamdan başlayarak sabaha kadar ondan söz ediyor, defalarca 'Allah ona rahmet etsin' diyordu."

Zekeriya b. İdris, İmam Sadık ve İmam Rıza'nın (a.s) ashabından idi. Daima halka, onların rivayetlerini naklederdi. Birçok kitap yazmıştır. İmamlar (a.s) onu güvenilir ve emin biri olarak tanıtmıştır. [96]

Bu büyük şahsiyet, ömrünün büyük bir bölümünü Kum'da geçirmiş, hayatını daha çok halkı aydınlatmaya ve İslam dininin kurallarını onlara öğretmeye adanmıştır. Mezar-ı şerifi, Kum'da, Şeyhân Kabristanı'ndadır.

Babası İdris b. Abdullah Eş'arî de kitabı olan büyük İslam alimlerinden idi. [97]

3- Adem b. İshak b. Adem b. Abdullah Eş'arî

İmamlar döneminde yaşayan değerli alim ve büyüklerden olup güvenilir bir şahsiyetti. Zekeriya b. Adem'in amcasının torunudur. İmamların rivayetlerini içeren bir kitabın da yazarıdır. Büyük İslam alimleri, bu kitaptan rivayet nakletmişler, yazarının da güvenilir biri olduğunu vurgulamışlardır. [98]

Bu büyük İslam aliminin mezarı da Kum'daki Şeyhân Kabristanı'ndadır.

4- İshak b. Abdullah Kummî

İmam Sadık ve İmam Kâzım'ın (a.s) değerli öğrencilerindendir. Zekeriya b. Adem'in amcasıdır. Değerli bir esere de sahip olan İshak b. Abdullah, Kum'da Ehl-i Beyt imamlarının (a.s) öğretilerini yaymakla meşguldü. İçinde bulunduğu dönemde, Kum İslamî İlimler Havzası'nın sayılı şahsiyetlerinden biri idi. [99]

Oğlu Ahmed b. İshak, İmam Hasan Askerî'nin (a.s) Kum'daki vekili idi. İshak b. Abdullah'ın mezar-ı şerifi de Kum'da, Şeyhân Kabristanı'ndadır.

5, 6- İmran ve İsa b. Abdullah

İmam Sadık'ın (a.s) değerli öğrencilerinden ve ravilerinden olan bu iki kardeş, o hazretin yanında büyük bir konuma sahip idiler. Abdullah b. Saad Eş'arî'nin oğludurlar. Kum'da Şia kültürü ve Şia fıkhnın eğitim-öğretiminde büyük emekleri geçmiştir. III. ve IV. yüzyıllarda Kum İslamî İlimler Havzası'nın yeniden onarılmasında büyük payları vardır.

Bu iki değerli alimin ne kadar büyük bir makama sahip olduklarını ve İmam Sadık'ın (a.s) onlara olan

ilgisini öğrenebilmek için aşağıda yer alan birkaç rivayeti mütalaa etmek yeterli olacaktır:

1- Eban b. Osman'dan rivayet edilir ki: İmran b. Abdullah Kummî, İmam Sadık'ın (a.s) yanına geldi. İmam onu çok sıcak bir şekilde karşıladı ve yanında oturarak "Nasılsın, çocukların ve ailen nasıllar, amca çocukların nasıllar, akrabalarının durumu nasıl?" diye sordu.

Konuşma bitip İmran gittikten sonra, orada bulunanlardan biri İmam Sadık'a (a.s) "Bu giden kimdi?" diye sordu. İmam, bunun üzerine şöyle cevap verdi:

"Bu, saygın bir aileden saygın bir kimsedir. Hangi zalim onlara kötülük ederse Allah onun belini kırar."[100]

2- Rivayet edilir ki: Bir gün İmran, Mina'da birkaç çadır kurarak İmam Sadık'ın (a.s) huzuruna vardı ve bunları İmam'a hediye etti. İmam (a.s), İmran'ın elini tutarak şöyle dua etti: "Allah'ın salât ve selamı Muhammed'e ve onun Ehl-i Beyt'ine olsun. Allah'tan başka hiçbir gölgenin kalamayacağı günde yüce Allah sana ve ailene kendi gölgesinde yer versin."[101]

3- Yunus b. Yakub der ki: "Medine'de idim. Bir sokak arasında İmam Sadık ile karşılaştım. Bana, Ey Yunus! Hemen eve git. Kapıda Ehl-i Beyt'ten biri bizi bekliyor, dedi.

Hemen İmam Sadık'ın (a.s) evine koştum. İsa b. Abdullah Kummî'nin, kapının kenarında oturduğunu gördüm. Çok geçmeden İmam Sadık (a.s) da çıkageldi. Bizden içeri girmemizi istedi. Sonra da bana dönerek: Ey Yunus! Sanırım 'İsa b. Abdullah Ehl-i Beyt'tendir' sözümü kabullenemedin, buyurdu. 'Evet, fedan olayım! İsa, Kum halkındandır. Nasıl sizin ev halkınızdan olabilir ki?' diye sordum. İmam şöyle buyurdu: 'Ey Yunus, İsa b. Abdullah hayatında da, öldükten sonra da bizdendir.'[102] Ayrılacakları zaman İmam Sadık (a.s), İsa b. Abdullah'ın iki kaşının arasından öptü."[103]

7, 8- İbrahim b. Hâşim ve Oğlu Ali

İbrahim b. Hâşim,III. yüzyılda Kum'a hicret eden Kûfeli alim ve ravilerdendir. Kûfelilerin rivayetlerini Kum'da nakleden ilk şahıstır. İmam Cevad'ın has sahabesinden olup İmam Rıza (a.s) ile görüştüğü de söylenmiştir. İmamlarımızdan (a.s) 6414 rivayet nakletmiştir. Birçok eserleri vardır.[104] *Kitabu'n-Nevadir*, *Kitabu'l-Kazâvetha-i Emiru'l-Müminin Ali (a.s)*, bu kitaplardan sadece ikisidir.[105]

Evet, mâsum imamlardan 6414 rivayet nakleden, İmam Cevad'ın (a.s) yakın dostlarından olan, bu ilmî derecesiyle III. yüzyılda Kum'a yerleşen ve imamların eserlerini yayan böyle bir şahsın o dönemlerde Kum İslamî İlimler Havzası'nın kuruluşunda büyük etkisi olduğu kesindir. Zira onun gibi çalışkan ve takvalı alimlerin varlığı ilim, bilim, eğitim ve öğretim pazarının daha fazla gelişmesine neden olacaktır.

Onun muhterem oğlu Ali (*Ali b. İbrahim Tefsiri* yazarı), babasının yolunu takip etmiştir. O da babası gibi çok değerli çalışkan ravi ve ilim adamlarından biridir. Ehl-i Beyt imamlarının (a.s) ilim ve kültürlerinin Irak'tan Kum'a taşınmasında büyük etkisi olmuştur.

III. ve IV. yüzyılda Kum'da yaşayan büyük alimlerden sayılır. Oldukça değerli eserleri vardır. Bunlardan bazıları şunlardır:

1- *Tefsiri-i Rivai-i Kurân*

2- *En-Nasih ve'l-Mensuh*

3- *el-Mağazî*

4- *Kitabu'sh-Şerayi*

5- *Kurbu'l-Esnad*

6- *el-Menakıb*

7- *İhtiyaru'l-Kurân*

8- *Kitabu'l-Tevhid ve'sh-Şirk*

9- *Kitabu'l-Hayz*

10- *Kitabu'l-Enbiya*

11- *Kitabu Fezail-i Emiri'l-Müminin*

12- *Kitabu'l-Mûşezzer*

Bu değerli alimin kabri, Muhammed b. Kavleveyh'in kabriyle birlikte Kum belediye binasının bahçesinin yanındaki anıttadır.[106]

9- Yunus b. Abdurrahman

Kum ile irtibatlı olan büyük şahsiyetlerden biridir. Öğrencileri, Kûfe'den Kum'a gelerek Şia eserlerini burada yaymakla meşgul olmuşlardır. Kendisi, İmam Kâzım ve İmam Rıza'nın (a.s) öğrencilerindendir. Birçok değerli eserleri vardır. Hayatını, gerek kalemiyle, gerekse sözleriyle velayet ve imametin değerlerini savunmaya adanmış ender kişilerden biriydi. Fazl b. Şâzan'ın dediğine göre Yunus, Ehl-i Beyt muhaliflerinin görüşlerini reddeden bine yakın kitap yazmıştır.

Döneminin büyük fakih ve mercilerindendi. Nitekim, İmam Rıza (a.s), Hasan b. Ali b. Yaktin'in sorusuna verdiği cevapta şöyle buyuruyor: "Yunus güvenilir biridir. İhtiyacın olan konuları ondan sor."

Bir gün bir grup Basralı onu İmam Rıza'ya (a.s) şikâyet etti. Yunus bu olayı işittiğinde çok üzüldü. Bunun üzerine İmam (a.s) ona şöyle buyurdu: "Ey Yunus! İmamın senden razı olduktan sonra korkmana gerek yok. Ey Yunus! Elinde parlak bir mücevher olur, halk da ona koyun gübresi derse veya elinde koyun gübresi olur da halk ona mücevher derse bu, sana etki eder mi?" Yunus "Hayır" diyince İmam (a.s) şöyle buyurdu: "Yolun ve amellerin doğruysa ve İmamın da senden razı ise halkın sözlerinden endişelenme." [107]

10- Ahmed b. İshak

III. yüzyılda Kum'da yaşayan seçkin alim ve muhaddislerdendir. İmam Hasan Askerî'nin (a.s) yakın dostlarından ve sahabesinden olan Ahmed b. İshak, aynı zamanda İmam Hasan Askerî'nin (a.s) Kum'daki vekili ve temsilcisi idi. Mescid-i İmam'ı, onun emriyle yapmıştır. *Kitab-u İleli's-Salât*, *Mesailu'r-Rical*, *İlelu's-Savm* başta olmak üzere birçok eseri vardır.

İmam Mehdi'yi (a.f) henüz bebek yaşlarındayken babası İmam Hasan Askerî'nin (a.s) yanında görmüştür.

Ömrü boyunca Şiaların dinî, siyasî ve toplumsal işlerini halletmek için, özellikle de Kum halkının

sorunlarını çözme hususunda büyük gayretler göstermiştir. Halk ile İmam Hasan (a.s) ve İmam Mehdi (a.f) arasında aracı idi. İmam-ı Zaman (a.f) tarafından çevre bölgelere gönderilen mektuplardan biri de Ahmet b. İshak adınadır.

Bu takva sahibi büyük insanın, kendi döneminde ilmî havzanın kurulması ve takviyesinde büyük etkisi olmuştur. O dönemin öğrencilerine hadisleri ulaştırmak için büyük çabalar harcadı.[108] Samirra'dan Kum'a dönerken, Hulvan denilen yere vardığında hayata veda etti ve orada toprağa verildi. Risalet hânedanı aşıkalarının ziyaret ettiği görkemli bir türbesi vardır.

11- Saad b. Abdullah Eş'arî Kummî

III. yüzyılda Kum'da yaşayan Saad b. Abdullah da değerli eserleri olan fakih ve araştırmacı ravilerdendir. İmam Hasan Askerî'nin (a.s) ashabından olan bu zât, kendi döneminde Kum halkına önderlik etmiştir. Şia fıkhnın güçlenip yayılması için büyük çabalar harcamış ve bu yolda büyük zorluklara katlanmıştır.

H. K. 299, 300 veya 301 yıllarında, Şevval ayının 27. günü vefat etmiştir.[109] Muhammed b. Kavleveyh, Ali b. Hüseyin b. Musa Babeveyh, Hamza b. Kâsım gibi şekçin şahsiyetlerin, onun öğrencileri olduğu söylenir.[110] Fıkıh, tarih, rical, ilm-i kelam alanlarında birçok eserleri vardır. Bunlardan bazıları şunlardır:

- 1- *Kitabu'r-Rahme*
- 2- *Kitab-u Cevamii'l-Hac*
- 3- *Kitabu'z-Ziya Der İmamet*
- 4- *Makalâtu'l-İmamiye*
- 5- *Menakıb*
- 6- *Mesalib'u Ruvati'l-Hadis*
- 7- *Kitabun fi Fazl-i Kum ve'l-Kûfe*
- 8- *Basairu'd-Derecat*
- 9- *Müntahabât*
- 10- *Fazail-u Abdullah, Ebu Talib ve Abdulmuttalib***[111]**

12- Ali b. Babeveyh

Asıl adı, Ebu'l-Hasan Ali b. Hüseyin b. Mûsa b. Babeveyh'tir. İmam Hasan Askerî'nin (a.s) döneminde yaşamış ve İmam Mehdi'nin (a.f) küçük gaybet dönemini derk etmiştir. Bununla birlikte doğum tarihi hakkında net bir bilgi yoktur. Tarihçiler arasında "Birinci Saduk" olarak bilinen Ali b. Babeveyh, Şeyh Saduk'un babasıdır.

İmam Hasan Askerî'nin (a.s) şehadetinden önce Ali b. Babeveyh'e yazdığı mektuptan anlaşıldığı kadarıyla Ali b. Babeveyh o dönemler 20 yaşlarında idi. İmam, bu mektupta ondan övgüyle söz etmiş, güvenilir bir fakih olduğunu vurgulamış ve ona nasihatte bulunmuştur.

Neccaşî, *Rica'l*ında ondan övgüyle söz ederek Kumluların onu güvenilir bir fakih olarak gördüğünü kaydeder. Neccaşî, aynı adlı eserinde Ali b. Babeveyh'in 18 eseri olduğunu da belirtmiştir.[112]

Şeyh Tûsî de *el-Fihrist* ve *Rica'l*ında ondan övgüyle bahsetmiş ve 20 eserinden söz etmiştir.[113]

İmam Hasan Askerî'nin (a.s) Ali b. Babeveyh'e Yazdığı Mektup:

İmam Hasan Askerî (a.s), Ali b. Babeveyh'e yazdığı mektupta şöyle buyuruyordu:

Ey benim şeyhim, itimat ettiğim fakihim Ebul Hasan Ali b. Hüseyin Kummî! Yüce Allah razı olduğu şeyleri yapmaya seni muvaffak etsin ve rahmetiyle senin neslinden gelecek buna layık çocuklar karar versin. Seni takvalı olmaya, namazı ikame etmeye ve zekât vermeye davet ediyorum. Zira zekât vermeyenin namazı kabul olmaz. (Yine, seni) başkalarının hatalarını bağışlamaya, gazaplıyken sinirine hakim olmaya, sıla-i rahme, fedakârlığa, din kardeşlerinle işbirliği yapmaya, iyi ve kötü günlerde ihtiyaçlarını gidermeye çalışmaya, cehalet ve bilgisizlik durumunda aklını kullanmaya ve akıllıca davranmaya, dini tanımaya, işlerde sağlam olmaya, Kurân öğrenmeye ve ona manevî olarak bağlanmaya, güzel ahlaklı olmaya, iyiliği emredip kötülükten men etmeye ve tüm çirkinliklerden çekinmeye davet ediyorum. Nitekim, yüce Allah şöyle buyuruyor:

'...Kim sadakayı, iyiliği ve insanların arasını bulmayı emrederse onun sözünde hayır var. Allah'ın razılığını kazanmak için bunları yapana pek büyük bir mükâfat vereceğiz. [114]

Sakın gece namazını terk etmeyesin! Zira Peygamber (s.a.a), Ali'ye (a.s) şöyle vasiyet etti: 'Ey Ali, gece namazını kıl! Gece namazını kıl! Çünkü gece namazını önemsemeyen bizden değildir.'

Bizim tavsiyelerimize uy ve sana emrettiklerimi bütün Şiîlerime emret ki onlar da amel etsinler.

Sabırlı ol ve zuhuru (İmam Mehdi'nin gaybetinin son bulması) bekle! Nitekim, Peygamber de (s.a.a) şöyle buyurmuştu: 'Benim ümmetimin en iyi ameli, O'nun zuhurunu beklemektir. Şiîlerimiz O zuhur edinceye kadar kederlidirler.' Peygamber (s.a.a) O'nun hakkında şöyle müjde vermiştir: 'O, bütün dünya nasıl zulümle dolmuşsa, aynı şekilde dünyayı adaletle dolduracaktır.' Ey emin bildiğim şeyhim, Ebul Hasan! Sabret ve bütün Şiîlerimi sabırlı olmaya, (inançları doğrultusunda) sebat göstermeye davet et.

'...Allah'tan yardım dileyin ve sabredin. Şüphe yok ki yeryüzü Allah'ındır, kullarından dilediğine mîras olarak kalır ve sonuç, çekinenlerindir. [115]

Allah'ın selamı, rahmeti ve bereketi sana ve bütün Şiîlerime olsun. Allah bizim için kâfi, koruyucu, güzel Mevlâ ve yardımcıdır." [116]

Bu mektup, aynı zamanda küçük gaybet dönemleri olan II. ve III. yüzyıllarda, Kum'da ilmî ve manevî ağırlıkların var olduğunu, Peygamber Ehl-i Beyt'inin (a.s) ilmini yaymak için özel bir merkez hâline geldiğini de göstermektedir.

13- Muhammed b. Hasan b. Velid Kummî

Şia'nın Ali b. Babeveyh'ten sonra Kum'daki en büyük fakih ve muhaddisidir. Şeyh Saduk'un üstadı olarak da anılır. Fıkıh dalında yazılan *el-Cami* adlı eser, onundur. Bu seçkin şahsiyet, H. 343'te Kum şehrinde vefat etmiştir.

14- İbn-i Kavleveyh Kummî

Asıl adı, Cafer b. Muhammed b. Kavleveyh'tir. Kum İlim Havzası'nın IV. yüzyıl fakih ve alimlerindendir. *Kamilu'z-Ziyarat*'ın sahibi ve Şeyh Müfid'in üstadı olarak da bilinir. Fıkıh, hadis vb. gibi birçok dallarda eserleri vardır. Allame Seyit Muhsin Emin, *Âyânu'sh-Şia* adlı eserinde ona ait 25 kitaptan isimleriyle birlikte söz etmiştir. Bu büyük şahsiyet, H. 367 veya 369 yılında vefat etmiştir. Kabr-i şerifi, Irak'ın Kazımeyn şehrinde dir.[117]

15- Şeyh Saduk

Fıkıh, ilim ve fazilet dünyasının parlayan yıldızlarından biri de büyük alim ve müçtehit Ebu Cafer Muhammed b. Ali b. Hüseyin b. Musa Babeveyh'tir. Şeyh Saduk ismiyle meşhurdur. Yaklaşık olarak H. 305 yılında doğmuş ve 381 yılında vefat etmiştir. Kum asıllı bu büyük fakih hakkında Muhaddis Abbas Kummî'nin tanımlamasıyla yetiniyoruz:

“Şeyh Saduk, hadisleri ezbere bilen büyük bir şahsiyettir. Kumlular arasında sayısız hadis ezberi ve ilim alanında onun gibi birine rastlanılmamıştır. Kum'da yaşarken, Rey halkının ısrarı üzere Rey şehrine gitti ve oraya yerleşti... Üç yüze yakın eseri vardır... Bize ulaşan rivayetlerin çoğu, bu büyük şahsiyetin kaleminin bereketiyledir. Kabri, Rey şehrinde dir.”[118]

Şeyh Saduk'un doğumu konusunda Ali b. Babeveyh'in anlattıkları ilginçtir. Ali b. Babeveyh (Şeyh Saduk'un babası) der ki:

İmam'ın (a.f) duası kabul oldu ve Ali b. Babeveyh çok geçmeden iki çocuk sahibi oldu. Birinin adını Muhammed, diğ erinin adını da Hüseyin koydu. Muhammed (Şeyh Saduk), büyüdüğünde İmam Mehdi'nin (a.f) duasıyla dünyaya geldiğ i için iftihar ederdi. Üstatları; 'Hz. Hüccet'in duasıyla dünyaya gelen birinin, böyle (ilmî ve manevî değerler taşıyan seçkin biri) olması yeridir' derlerdi.[119]

Şeyh Saduk ile aynı dönemde yaşayan *Tarih-i Kadim-i Kum*[120] yazarı, şöyle der: “Bizim dönemimizde Şia alimlerinin sayısı 266'ya ulaşmış tı. Ama Ehl-i Sünnet alimlerinin sayısı sadece 14 idi.”[121]

Yukarıda yer alan bilgiler ışığında sonuç olarak şunu söylemek gerekir ki, II., III., özellikle de IV. yüzyıllarda, Kum'un ilmî havzaya ve bu havzanın büyük alim ve fakihlerin varlığıyla yüksek bir ilim düzeyine sahip olduğ u anlaşılmaktadır.

Bazı tarih kaynaklarından çıkardığımız sonuca göre ise, Hicrî IV. yüzyılda sadece Kum'dan çıkan alim ve muhaddis sayısının yüzü bulunduğ u anlaşılmaktadır.[122]

V. ASIRDAN GÜNÜMÜZE KUM İLİM HAVZASI

Kum İlim Havzası'nın V. ve VI. Yüzyıllardaki Parlak Dönemi

Hicrî V. ve VI. yüzyıllarda (Selçuklular döneminde) dahi Kum, Şia alim ve fakihlerinin büyük merkezlerinden biri idi. Bu yüzden bir kısım insanlar ilim öğrenmek için bu şehre gelirlerdi.

En-Nakzu'l-Fazâih kitabı yazarı Şeyh Abdulcelil Razî, Kum'un H. VI. yüzyıldaki ilmî ortamını (İslami ilimlerdeki eğitimi durumunu) şöyle açıklar: "Kum'un yeterince teçhizatlı dinî medreseleri var. Büyük alimleri, üstatları ve müfessirleri yanı sıra farklı inançlara ait kitapların bulunduğu zengin kütüphaneleri de mevcut."

Şeyh Abdulcelil Razî, fakih ve dinî önderlerin görkemli bir şekilde yaşattığı muasır ilmî medreselerin isimlerini kayda almıştır. Bu medreseler, şunlardan ibarettir:

Medres-i Saad Salt, Medrese-i Esiru'l-Mülk, Medrese-i Seyit Said İzzuddin Murtaza, Medrese-i Seyit Zeynuddin, Medrese-i Zuheyrudin Abdulaziz, Medrese-i Ebu'l-Hasan Kemîc, Medrese-i Şemsuddin Murtazâ, Medrese-i Murtaza Kebir ve Hz. Mâsume'nin Harem-i Şerifi'nin hemen yanında olan Medrese-i Astâne (başka bir adı da olabilir). Büyük bir olasılıkla bu medrese, şu anki Feyziye Medresesi'dir.[123]

Tarih-i Mezhebî-i Kum yazarı, yukarıdaki konuyu naklettikten sonra şöyle der: Hicrî VI. ve VII. yüzyıllarda yaşayan Selçuklular ile, Safevîler hükümeti dönemine kadar (H. 907) Kum ve Kum'da yaşayan alimlerin konumu müellif için tam olarak açık değil. Bu dönemler arasında Kum'da çeşitli olaylar gerçekleşmiş, birkaç kez halkı katliam edilmiş ve şehir harabeye çevrilmiştir..."[124]

X, XI ve XII. Yüzyıllarda Kum İlim Havzası (Safevîler Dönemi)

Safevî hânedanı, yaklaşık 240 yıl (H. 907-1148) İran'da hükümet etti. Şîî olan Safevî hükümdarları, Şîîliğin yayılmasında büyük rol oynadılar. Şia alimlerini destekleyerek onlara her türlü imkânı verdiler. Böylece ilmî havzalar İsfahan, Tebriz, Şiraz ve Kum gibi şehirlerde gitgide gelişerek yayıldı. Kum Kenti, resmen halkın ve İran hükümetinin ilgi odağı hâline geldi. Yıkılan medreseler onarıldı veya yeniden inşa edildi. Bu nedenle Şia'nın önde gelen alimleri, Kum İlim Havzası'nda tahsil ve tedrisle meşgul oldular. O dönemin seçkin alimlerinden bazıları şunlardır:

Esfar yazarı tanınmış filozof (hekim) Mevla Sadrâ Şirazî; döneminin önde gelen fakih ve filozoflarından Mevla Muhsin Feyz ve Mevla Abdurrezzak Feyyaz Lahicî (bu iki zât, aynı zamanda Mevla Sadrâ'nın

damatlarıdır); oğlu Mirza Hasan Geylanî (ö. 1043 H.); Kadı Said;[125] Mevla Tahir Kummî vs.

Bazı tarihçiler, Safevîler döneminin iki büyük alimi Şeyh Bahaî ile Mir Fendereskî'nin de bir süre Kum İlim Havzası'nda kaldıklarını ve Feyziye Medresesi'nde odaları olduğunu yazar.[126]

Safevîler döneminde Kum'da yaşayan seçkin ve çalışkan alimlerin varlığı, o asırda Kum'da faal bir ilim havzasının bulunduğunu, çok sayıda medrese ve öğrenciye sahip olduğunu ve burada İslamî ilimlerin hemen hemen her dalında derslerin tedris edildiği anlaşılmaktadır.

O dönemlerde kurulan medreselerden bazıları şunlardır:

Feyziye Medresesi

Kum'un en eski medreselerinden biridir. Bu medreseyi bütün asırlarda dini eğitim alan talebelerin merkezi olarak adlandırmak mümkündür. Safevîler döneminde binası yenilendi. Kapısı Hz. Mâsume'nin Harem-i Şerifi'nin eski avlusuna açılan Feyziye Medresesi'nin güneye doğru bakan eyvanındaki yazıtlardan anlaşıldığı kadarıyla bu medrese, Safevîler döneminde yenilenmiştir. Bu onarımlar ise, ikinci Safevî şahı I. Tahmasib'in (ö. 984 H. K.) Hicrî 934 yılında yaptırdığı onarımlardır. Bazı tarihçiler, bu medresenin "Feyziye" olarak anılmasını büyük hekim, muhaddis ve fakih Mevla Muhsin Feyz'in (ö. 1091 H.) vaktiyle burada kalmasına bağlamışlardır.

Bir diğer gruba göre ise bu ismi, o dönemde medresede kalan hekim Abdurrezzak Feyyaz Lahicî'nin adından almıştır.

Müminiye Medresesi

IX. Safevî şahı Şah Sultan Hüseyin zamanında, Muhammed Mümin tarafından yapılmıştır. Son dönem mercilerinden merhum Ayetullah Uzma Mer'aşî Necefi'nin emriyle genişletilerek yeniden onarılmıştır.

Canihan Medresesi

Kum Merkez Camii'nin (Mescid-i Cami) büyük kapısının tam karşısındadır. Safevîler döneminde Cihangir Han adlı biri tarafından yaptırılmıştır.

Han Medresesi

Ayetullah Uzma Burucerdî Medresesi olarak da bilinir. Safevîler döneminde Mevla Muhsin Feyz'in öğrencilerinden Mehdi Kulu Han adında biri tarafından yapılmış, sonraları merhum Ayetullah Burucerdî tarafından yeniden inşa edilmiştir. Bu medrese, H. 1123 yılında tesis edilmiştir.[127]

Kacarlar Döneminde Kum İlim Havzası

Aralarında Fethali Şah ve Nasiruddin Şah'ın da bulunduğu Kacar şahları, Hicrî 1200-1339 yılları arası İran'da hüküm sürmüşlerdir. Bu asırda da büyük alimler Kum İlim Havzası'nda eğitim ve öğretimle meşgul idiler. Kum Kenti, Fethali Şah döneminin büyük taklit mercii Ayetullah Uzma Mirza Kummî'nin[128] de Kum'a yerleşmesiyle daha büyük önem kazanmıştır.

Bu asırda yeni birçok ilmî medreselerin yapılması veya onarılması, ilim havzasının yeni bir döneme geçtiğini göstermektedir. Mirza Kummî'nin Kum'a yerleşmesiyle ilim havzası genişlemiş, ortaya koyduğu zengin eserlerle bereketini sergilemiştir.

Safevîler döneminde Feyziye Medresesi'nin ilk onarımı, bu medresenin ortasındaki havuza kadar yapılmıştı. Fethali Şah döneminde (H. 1213-1214) genişletildi ve daha sonra yeniden restore edildi.

Daru's-Şifa Medresesi'nin ana binası Fethali Şah'ın emriyle yapıldı. Kâzi-i Kum yolunda yer alan Hacı Molla Sadık medresesi, Nasiruddin Şah hükümetinin ileri gelen devlet adamlarından Mirza Aga Han tarafından yapılmıştır.

Görüldüğü gibi Kum İlim Havzası, bu asırda yeni bir döneme girmiş, büyük gelişmeler kat etmiştir.

Havzanın Genişlemesinde Ayetullah Feyz'in Rolü

Kum İlim Havzası'nın tanınmış ve mümtaz şahsiyetlerinden biri de Merhum Ayetullah Uzma Mirza Muhammed Feyz'dir. Hicrî 1293 yılında Kum'da doğdu ve 27 Cemaziyülevvel 1370'te, 77 yaşındayken vefat etti. Kabr-i şerifi, Hz. Mâsume'nin Harem-i Şerifi'nin altın eyvanının karşısındaki eski avludadır.

Bu büyük insan, gerek dersleri, gerek yazdığı kitapları, gerekse eğittiği öğrencileriyle ilim havzasının güçlenmesinde ve genişlemesinde etkin rol oynamıştır.

Ayetullah Feyz, Hicrî 1340 yılında İslamî ilimlerin daha da genişlemesi ve ilmî havzanın güçlenmesi için Irak şehrinde oturan Ayetullah Uzma Şeyh Abdülkerim Hâîrî'ye bir mektup yazarak onu Kum'a davet etti. Daha sonra, önceki mektubu sözlü olarak onaylamaları için bir grubu elçilikle görevlendirdi ve Irak'a gönderdi. Ayetullah Hâîrî, o ve onun gibi değerli alimlerin ısrarları sonucu aynı yıl (H. 1340) Kum'a geldi.

Ayetullah Feyz, Aga Tevliyet'i de yanına alarak halkı bizzat kendi seferber etti. Hepsi birlikte Şah Cemal mahallesine gittiler ve Ayetullah Hâîrî'yi sıcak bir şekilde karşıladılar. Ayetullah Hâîrî, Hz. Mâsume'nin avlusuna vardığında akşam namazının vakti henüz girmemişti. Ayetullah Feyz, Yeni Avlu'da kendisinin kıldırıldığı cemaat namazını Ayetullah Hâîrî'ye bıraktı ve kendi de diğer alimlerle birlikte halkın arasına katılarak Ayetullah Hâîrî'ye iktida etti. Ertesi akşam Ayetullah Feyz, cemaat namazı kılınan Harem-i Şerif'in avlusuna geldi. Ayetullah Hâîrî, Ayetullah Feyz'i cemaat namazını kıldirmaya davet ettiyse de o, bunu kabul etmedi. Bunun üzerine Ayetullah Hâîrî ona, "Mutlaka benim namaz kıldirmam gerekiyorsa, o zaman sizin bana iktida etmenizi istemiyorum" dedi. Ayetullah Feyz, Ayetullah Hâîrî'nin bu isteğini kırmayarak Kum İmam Mescidi'nde cemaat namazı kıldirmaya başladı.

Böylece Ayetullah Feyz, kendi merciliğini Kum ilim havzasının gelişip güçlenmesi için feda ediyordu. Ama Ayetullah Hâîrî'yi Kum'a davet etmesi ve onu sıcak bir şekilde karşılamasıyla havzanın güçlenmesi ve genişlemesi için büyük bir adım atmış oluyordu.

Onun hakkında ilgi çekici konulardan biri de şu ki: Ayetullah Feyz, namaz esnasında, kunut duasını okurken ruhunu yüce Allah'a teslim etti. Seksen bin kişi yağmur altında cenaze törenine katıldı. Cenaze namazını Ayetul-lah Hâîrî kıldırdı. Vefat tarihini kabrinin üstüne kendi adı olan "Ayetullah el-Feyz"

olarak yazmışlardır. Zira bu isim, ebcet hesabına göre onun vefat yılı olan 1370 sayısına denktir.

Bu değerli şahsiyeti, hayırlı dualarla yâd ediyoruz. Verdiği hizmetler her zaman hatıralarda yaşayacaktır.[129]

Havzanın Ayetullah Hâirî Tarafından Yeniden Tesisi

Kum İlim Havzasının inişli çıkışlı dönemleri olmuştur. Bununla birlikte iyi bir teşekkül ve akıcılığı olmamıştır. Havza, Ayetullah Mirza Kummî'nin vefatından sonra (1231 H.) yıllarca durgun bir dönem geçirdi. Bu dönemde hür düşünen, emin, salahiyetli, otorite sahibi bir alim, müçtehit, müdür ve yöneticinin eksikliği hissediliyordu. Bu şans ise, büyük taklit mercii Ayetullah Uzma Hâirî'ye nasip oldu. Bu büyük ilim ve amel adamının gelişiyle Havza öyle bir düzene kavuştu ki, onun, “Kum İlim Havzası'nın Yeni Kurucusu” olarak tanınmasına sebep oldu. Bu nedenle onu, Kum İlim Havzası'nın kurucusu olarak yâd etmek, doğru olsa gerek. Daha önce de değindiğimiz gibi Kum İlim Havzası'nın temeli daha İmam Sadık (a.s) döneminde atılmış ve Ayetullah Hâirî tarafından da yeniden yapılandırılmıştır.

Ayetullah Hamaneî'nin 13 Âzer 1374'te Hz. Mâsume'-nin Harem-i Şerif'inde yaptığı konuşmada şöyle gelmiştir:

“Siz Kum halkının Ehl-i Beyt'e olan bağlılığı bundan 1200 yıl önceye dayanır. Bu özelliğinden dolayıdır ki (Kum) Şia tarihinde İslamî İlimler Havzası'nın en büyük şahsiyetlerini ağırlamıştır. Biz tarih boyunca; Merhum Ayetullah Hâirî (r.a) tarafından bu şehirde kurulan veya yenilenen, Merhum Ayetullah Uzma Burucerdî zamanında büyüyüp gelişen ve sonra değerli İmam ve büyük inkılapla azametinin doruk noktasına ulaşan böylesi bir mübarek havzaya dünyanın hiçbir yerinde sahip olmadık.”[130]

Ayetullah Hâirî, H. 1276 yılında Yezd'in Mehricerd Köyü'nde dünyaya geldi.[131] Yıllarca Necef, Kerbela ve Samirra'da tahsil ve tedrisle meşgul oldu. Hicrî 1332 yılında Erak alimlerinin daveti üzerine oraya giderek öğrenci yetiştirmeye başladı. Yine, Hicrî 1340 yılında ziyaret ve Nevruz dolayısıyla Kum'a geldi. İlim Havzası'nın alimleri ve halkın ısrarları sonucu Kum'a yerleşti ve şimdiki İlim Havzası'nın temelini attı.

Havzada yeniliklere imza atan Ayetullah Hâirî, sınav sistemini yürürlüğe sokarak talebelere aylık bağladı. Din hocalarına yönelik kılık kıyafet kanunu çıkardı. Bu büyük şahsiyetin ileriye gören düşünceleri, büyük gayretleri ve güzel yönetimleri sonucu Kum medreseleri talebelerle doldu taştı. İslamî İlim Havzası'nda büyük bir değişim yaşandı ve Kum İslamî İlimler Havzası'nın adı dünyanın dört bir yanına yayıldı.

İşte bu nedenledir ki Ayetullah Hâirî, “Kum İslamî İlimler Havzası'nın Kurucusu” olarak bilinmektedir. Ayetullah Uzma Şeyh Muhammed Ali Erakî (r.a), Ayetullah Uzma Seyit Muhammed Rıza Gulpaygânî (r.a) ve İmam Humeynî (r.a) gibi büyük üstat ve taklit mercileri, Ayetullah Hâirî'nin bu havzadaki öğretiminin semerelerinden sadece bazılarıdır.

Bu dönemde Kum İslamî İlimler Havzası'nda okuyan talebe sayısı iki bine ulaşmıştı.

Ayetullah Burucerdî'nin Önderliği Döneminde Havza

Ayetullah Uzma Hacı Şeyh Abdülkerim Hâirî, Hicrî 17 Zilkade 1355'te vefat etti. Mezarı Hz. Mâsume'nin Harem-i Şerif'inin yanı başında bulunan Mescid-i Bâlaser'dedir.

İşin ilginç yanı şu ki; Ayetullah Hâirî'nin adı "Hacı Şeyh Abdülkerim Yezdî" olarak ele alındığında ebcet hesabına göre Kum'a giriş yılı ve İslamî İlimler Havzası'nın kuruluş yılı olan Hicrî Kamerî 1340 yılı ortaya çıkmaktadır. "Hacı Şeyh Abdülkerim" olarak ele alındığında da Şemsî 1299 yılına tekabül eden havzadaki düzenlemeler için Kum'a ayak bastığı yıl ortaya çıkmaktadır.

Merhum Ayetullah Seyit Sadruddin Sadr onun hakkında yazdığı bir kasidede vefat yılını ebcet hesabına göre şu cümleyle yazmıştır:

"Ledeyi'l kerimi halle dayfen indehu"

"O saygın kişi, Allah'ın dergâhına misafir geldi."

Bu cümle ebcet hesabına göre onun vefat yılı olan Hicrî 1355 yılına denktir.[132]

Ayetullah Hâirî'nin (r.a) vefatından sonra öğrencilerinden büyük alim ve taklit mercii üç şahsiyet (Ayetullah Uzma Seyit Muhammet Hüccet, Ayetullah Uzma Seyit Sadruddin Sadr, Ayetullah Uzma Seyit Muhammed Taki Hansarî) anlaşma ve dayanışma içerisinde İslamî İlimler Havzası'nın yönetimini üstlenerek bütünlüğünü sağladılar. Hicrî 1315'ten Ayetullah Burucerdî'nin gelişine kadar (Hicrî 1324) havzanın kalite ve verimi oldukça artış kaydetmişti.

Kum İslamî İlimler Havzası'nın büyük medreselerinden biri olan Hüccetiye Medresesi de o dönemlerde Ayetullah Hüccet'in önderliğinde faaliyet göstermiş ve bu artışa hız katmıştır. Bu da o dönemlerde havzadaki genişlemeyi ve talebe artışını açıkça göstermektedir.

Birçok parkı, bir mescidi, bir su deposu ve büyük bir avlusu bulunan Hüccetiye Medresesi, Feyziye ve Daru'ş-Şifa'dan sonra Kum İslamî İlimler Havzası'nın ikinci büyük talebe eğitim merkezidir.

Ayetullah Burucerdî'nin Kum'a Gelişi

Bu dönemde, Kum İslamî İlimler Havzası'nın ileri gelenleri arasında, büyük bir fakihin Kum'a gelmesi ve Havza'nın yönetimini üstlenmesi meselesi konuşuluyordu. Bu kişi, Burucerd şehrinde bulunan büyük taklit mercii Ayetullah Uzma Burucerdî idi.

Sonunda bu davet gerçekleşti ve Ayetullah Burucerdî Hicrî Şemsî 1324 yılında Kum'a geldi.

Kum'da ikâmet eden dönemin büyük alimlerinden Ayetullah Hansarî, Ayetullah Hüccet ve Ayetullah Sadr, Ayetullah Burucerdî'ye oldukça saygı duyuyorlardı. Ayetullah Hansarî, Hicrî Şemsî 1330 yılının Şehrivar ayında; Ayetullah Hüccet, 29 Dey 1331 Şemsî'de ve Ayetullah Sadr 5 Dey 1332 Şemsî'de vefat etti.

Şianın iki büyük taklit mercilerinden Seyit Ebu'l-Hasan İsfahanî 13 Âban 1325 Şemsî'de ve Ayetullah Hacı Hüseyin Kummî de aynı yılın İsfend ayında Necef-i Eşref'te vefat ettiler. Böylece İran, Irak ve diğer ülkelerdeki Şiîler, Ayetullah Uzma Burucerdî'ye yöneldiler ve daha sonra tüm Şia dünyasının tek taklit

mercii o oldu. Bu yüzden Kum İslamî İlimler Havzası, onun ve halkın özel teveccühü sayesinde hızlı bir ilerleme kaydederek kısa sürede büyük gelişmelere imza attı.

Ayetullah Burucerdî döneminde Havza, çeşitli açılardan büyümeye ve gelişmeye başladı. Medreseler, kütüphaneler, dersler, ilmî müzakereler, neşriyat, Arapça-Farsça dergiler ve yüksek düzey İslamî ilimler yaygınlaştı. Onun önderliğinde Kum'da yaşayan talebe sayısı altı bine ulaştı.

Önceki dönemlerde bin ile iki bin arasında değişen talebe sayısının kısa sürede altı bine ulaşması, ne denli bir gelişme olduğunu açıkça göstermektedir.

Özetle; Kum İslamî İlimler Havzası, Ayetullah Burucerdî'nin önderliğinde (Şemsî 1324-1340 yılları arası) Caferî fıkhnın büyük bir ilim ve kültür akademisi hâline geldi. Aynı zamanda bu gelişim, hem İran'da hem de dünya genelinde dinî, siyasî ve toplumsal değişimleri de beraberinde getirdi.

Bu asrın büyük üstatlarından ve Kum İslamî İlimler Havzası'nın temel taşlarından biri de, büyük üstat ve müderris İmam Humeynî (r.a) idi. Onun havzada verdiği dersler, Ayetullah Burucerdî'den sonra en kalabalık usul ve fıkıh derslerinden sayılıyordu.[133]

Ayetullah Uzma Burucerdî, 13 Şevval 1380 tarihinde (Şemsî 1340 yılında) vefat etti. Onun yokluğu, Şia dünyası ve Kum İslamî İlimler Havzası için büyük bir faciaydı.

Ayetullah Burucerdî'nin vefatından sonra İmam Humeyni, Ayetullah Uzma Gulpaygânî ve Ayetullah Uzma Necefî Mer'aşî gibi büyük merciler, Havza'nın önderliğini ele aldılar. Bu asırda özellikle İmam Humeynî'nin (r.a) rehberliğinde Şah Pehlevî'ye karşı giriştiği siyasî mücadele Havza'nın başka bir döneme girmesine ve halkın Havza konusundaki duyarlılığını daha fazla artırmasına neden oldu. Zira Havza, haksızlıklara karşı yapılan mücadelenin daima merkezi olmuştu.

Halkın desteğini arkasına alan Havza'nın toplum üzerindeki etkisi gün geçtikçe arttı ve sonunda kültürel ve siyasî mücadelenin en görkemli merkezi olarak ortaya çıktı.

İslam inkılabının zafere ulaşmasından sonra İslamî İlimler Havzası yeni bir merhaleye girdi. Çeşitli alanlarda ilgi odağı haline geldi. Yurt içinden ve yurt dışından gelen talebe sayısı kısa sürede 30 bine ulaştı.

İslamî İlimler Havzası'nın Parlak Eserleri ve Bu Havzada Yetişen Büyük Şahsiyetler

İslamî İlimler Havzası'nın asıl hedefi, İslamî ilimlerin, özellikle de Caferî fıkhnın eğitimi ve tebliğidir. Yani, insanların din işlerini ve sorumluluklarını her yönüyle öğrenmelerini sağlamaktır. Şu halde İslamî İlimler Havzası'nın asıl hedefi iki temel üzerine kuruludur:

1- İslam'ın tüm yönleriyle tanınması.

2- İnsanların bilinçlendirilmesi: Bu konuda İmam Sadık (a.s) şöyle buyuruyor:

“Kum, ilim ve fazilet merkezi olacak, onun vesilesiyle yeryüzünde dinî açıdan mustazaf kalmayacaktır.”[134]

Yine, başka bir yerde şöyle buyuruyor:

“İlim, doğudan batıya bütün beldelere Kum’dan yayılacak, Allah’ın hücceti herkese tamam olacak, oradan kendisine ilim ve dinin ulaşmadığı kimse kalmayacak ve sonra Hz. Kaim [İmam Mehdi (.af)] zuhur edecektir.”[135]

Kum İslamî İlimler Havzası’nın önemli eserleri çoktur. Birçok ilim adamı, orada yetişmiştir. Şimdi, havzanın yetiştirdiği bazı ilim adamlarından ve insanlığa kazandırdığı önemli eserlerinden birkaçını zikredeceğiz:

1- Havza; fıkıh, usul, tefsir, edebiyat, mantık, ilm-i kelam, felsefe, ahlak vs. alanlarda değerli üstatlar yetiştirmiş ve bu üstatlar arasından büyük taklit mercileri çıkmıştır. Bunlardan bazıları hâlen hayatta olmakla beraber, bazıları da vefat etmiştir. *el-Mizan* tefsiri yazarı Allame Tabatabaî, Ayetullah Şehit Doktor Muhammed Hüseyin Beheştî, Ayetullah Hamaneî, Ayetullah Şehit Sadukî, Ayetullah Şehit Kuddusî gibi büyük şahsiyetler bu havzanın öğrencilerindendir.

2- Havzanın bir diğer semeresi de seçkin yazarlar ve araştırmacılar yetiştirmiş olmasıdır. Bunlar araştırma içerikli engin eserler yazmışlar, çeşitli dergiler yayınlamışlar ve büyük bir düşünce akımı başlatmışlardır.

3- Çeşitli kuruluşlarda yönetimde bulunan birçok seçkin müdürler: Şehit Ayetullah Sadukî, Şehit Ayetullah Kuddu-sî, Şehit Ayetullah Murtaza Mutahharî, Şehit Ayetullah Beheştî, büyük üstat Ayetullah Muhakkik Dâmad ve her biri ilim ve erdem örneği olan yüzlerce bilgin, araştırmacı ve ilim adamı bu havzada yetişmişlerdir.

4- Kum İslamî İlimler Merkezi, kendi çapında yüzden fazla araştırma merkezi kurmuştur.

5- Havza, gerek yurt içinde, gerekse dünya çapında görevlerini başarıyla sürdüren araştırmacılar, bilginler ve hatipler yetiştirmiştir. Bunlardan bazıları dünyanın çeşitli yerlerinde, çeşitli dillerde yaptıkları yayınlarla insanlığa ışık tutmakta ve dinî vazifelerini en güzel şekilde yerine getirmektedirler.

6- Havza, bünyesinde oldukça değerli ve bir o kadar önemli eserlerin bulunduğu büyük kütüphaneler tesis etmiştir. Bu eserlerin her biri, Müslümanlar için kalıcı birer kültür hazineleridir. Ayetullah Uzma Necefî Mer'aşî Kütüphanesi (r.a), İslamî Tebliğ Merkezî Kütüphanesi ve Feyziye Medresesi Kütüphanesi bunlardan bazılarıdır.

Bugün, Kum İslamî İlimler Havzası ve bu havzanın insanlığa kazandırdığı değerli eserlerinin gerek İran, gerekse dünya genelindeki konumu, İmam Sadık’ın (a.s) asırlar önce buyurduğu düzeye ulaşmıştır. Nitekim İmam (a.s) şöyle buyurmuştur:

“Kaim’in [İmam Mehdi’nin (a.f)] zuhurundan önce Kum, ilmin merkezi olacak ve oradan da doğudan batıya bütün diyarlara yayılacak, Allah’ın hücceti herkese tamam olacak (Allah, herkese hüccetini tamamlayacak), bu ilim ve din kaynağından faydalanmayan kimse kalmayacaktır.”[136]

Şunun da altını çizmek gerekir ki; yukarıda belirtilen eserlerden her biri, ötelere beri sayısız parlak eserin kaynağı olmuş ve tarih boyunca da olmaya devam edecektir.

Sözgelimi İmam Humeynî (r.a), Şehit Murtaza Mutahharî ve Şehit Beheştî, bunlardan sadece birkaçıdır.

İlim, din ve siyaset adamı olan bu değerli şahsiyetlerin sadece üçü, başlı başına siyasî, ilmî, içtimaî, dinî ve Havza'ya yönelik ilerlemede yüzlerce, hatta binlerce kitaba kaynak olmuşlardır.

İmam Humeyni'nin Havzaya Getirdiği Yenilikler

İmam Humeyni'nin parlak yaşantısının iftiharlarından biri de Kum İslamî İlimler Havzası'nda oluşturduğu değişiklikler ve diğer havzaların bu değişiklikleri takip etmiş olmasıdır.

Bu büyük insan, Havza'yı yüzeysellikten ve içine kapanık bir gidişattan kurtardı. Siyaset ve irfan sözünden korkuya kapılan Havza'yı siyasetin önderi kıldı. Fıkıh dersleri yanı sıra irfan eğitimi de veren bir Havza yarattı. Talebeleri inziva köşelerinden çıkararak cihat, şehadet, siyaset ve irfan meydanlarına taşıdı. Arap edebiyatı gibi farklı dallarda dahi havzanın değişimini sağladı.

İmam Humeyni (r.a) yenilenen havzanın öğrencilerine hitaben şöyle sesleniyordu:

“Selam olsun ruhaniyetin her zaman yaşayan kahramanlarına! Onlar ilmî ve amelî risalelerini şehadet kanlarıyla yazdılar. Halka hitabelerinde hayat mumlarını yakarak karanlıklara ışık oldular. Ne mutlu havzanın ruhanî (ilim adamı) şehitlerine! Bununla iftihar etseler, yeridir. Onlar savaş zamanında ilgi duydukları derslerini ve medreselerini tatil ettiler; dünya arzularını hakikî ilimden uzaklaştırdılar, (üzerlerindeki yükün) hafifliğiyle arştakilere misafir oldular ve melekût aleminde bulunanlarla birlikte varlık şiiiri okudular.

Onlar, ariflerin zikir halkasını, havza ve ruhaniyetin münacat ehillerinin seher dualarını derk edenler olarak şehadetten başka arzu görmediler.”[137]

İmam Humeyni'nin İslamî İlimler Havzası'nın gelişmesine verdiği önem o kadar fazlaydı ki, yazdığı bir şiirde İmam Mehdi'ye (a.f) hitaben şöyle diyor:

*Kum İlim Havzasını tanıt bütün aleme
Müslümanların kurtuluş gemisine yelken olsun
Hayrını isteyene bağışta bulun sonsuza dek
Kötülük dileyene de daima göğün belasını ver
Güllerle dönüşün bu topraklar, gül bahçesine
Dinle feyizlensin âlem, cennete dönsün
Her hazan, dostlarına bahar olsun
Her bahar, düşmanlarına hazan olsun***[138]**

O büyük insan, Allah'a manevî yönelişin ve irfanın tohumlarını ilahî aşk esasına dayanarak Havza öğrencilerinin kalplerine ekti. Öyle ki, bu tohumlar büyük bir alanda filizlendi ve meyve verdi.

Esfar, Futuhat-ı Mekkiye, Fususu'l-Hikem ve Misba-hu'l-Münîr gibi kitapları bu aşka ulaşmak için vesile kıldı. Bunu yaparken eserlerindeki ıstıhlara takılmadı. Manevîyata kanat açmaktan da geri kalmadı.

İmam, bu konuda şöyle der:

*"Kıralım felsefe ile irfan aynasını
Bu kafilenin putundan uzaklaşalım
Evden, medreseden kopup da
Elimizle itip varlığı, bilge olalım*

Gençlik yıllarında manidar ıstılahların anlamlarıyla uğraşıp durdum. Ne onlardan bir cemiyet hasıl oldu, ne de bütün o derinliğiyle *Esfar-ı Erbaa*’dan bir hâl edindim; dostu seferden alıkoydu beni. Ne *Futuhât*’tan bir fetih elde ettim, ne de *Fususul-Hikem*’den bir hikmet alabildim. Nerde kaldı diğer kitaplar!..

*Futuhât’tan fetih olmadı, Misbah’tan nur çıkmadı
Onun elbisesinde ne istediysem gönül aldattı"[139]*

İmam, kendisine birkaç irfanî kitap tavsiye etmesini isteyen ailesinden bir hanımefendiye şöyle demişti: “Kızım! Perdeleri kaldırmaya çalış, kitapları yığmaya değil.”

İşte bu nedenledir ki irfanî kitapları, insanı Hak Taala'ya ulaştıran bir vesile olarak gören İmam, vesile olarak kullanıldığı takdirde onu bir nur olarak addediyordu. Aksi taktirde onlar, İmam'a göre tekâmül yolunda engel idiler.

Evet, o, bütün araştırmacıları, özellikle de Havza ehlini baştan ayağa değişime çağırdı ve bu alanda büyük bir başarı elde etti. Şems Magribî’nin dediği gibi:

*Güzel düşün ki güzel göresin
Kabuğunu değiştir ki akıl göresin.*

Havza'nın Toplumsal, Kültürel ve Siyasî Değişimine Bir Bakış

Her ne kadar İlim Havzası'nın asıl işi öğrenip öğretmek ise de asla hedefi bu değildir. Aksine eğitim, yüce hedeflere ve insanî kemale ulaşmak için bir vesile olmuştur. Bu esas üzere Kum İlim Merkezi, tüm imkânları dahilinde kültürel, toplumsal ve siyasal alanlar yanı sıra insanların kemale ermesini sağlayacak her türlü yapılanmaların merkezi ve başlangıç noktası olmuştur.

Bu kitapta, özet olarak bu yapılanmalardan bazılarına değiniyoruz:

Kültürel Değişiklikler

İslam kültürü, her yönüyle ilme önem veren en zengin kültürdür. Derin, anlaşılır ve kapsamlı bir kültür

olduğundan, dünyanın çeşitli kültürleri için bir başlangıç olmuştur.

İlim havzaları, özellikle de Kum İlim Havzası, bu kültürün ürünü olmakla beraber, daima İslam kültürünün sunucusu ve koruyucusu olmuş, bu alanda birçok hizmetler sunmuştur. Ebu Ali Sina (İbn-i Sina), Hacı Nasîr Tûsî, Allame Hillî, Vahid Behbahanî, Molla Sadrâ Şirazî vb. gibi onlarca ilim adamı edebiyat, mantık, felsefe, irfan, matematik, doğa bilimi ve tıp gibi ilim dallarında ün yapmış ve alanlarında söz sahibi olmuş kimselerdir.

Tüm bunlar, ilmî havzalarda yetişmiştir. Bu havzaların başında yer alan Kum İlim Havzası da, bu alanda çok önemli adımlar atmış ve büyük ilim adamları yetiştirerek fevkalade kültürel hizmetler sunmuştur.

Havza'nın çatısı altında çeşitli dallarda kitap telif edilmiş, zengin içerikli büyük kütüphaneler kurulmuştur. Bu kütüphanelerden bazılarında mevcut kitap sayısı, yüz binlerle ifade edilmektedir.

Bazı araştırmacılar, bu konuda şunları söylemiştir: "Eğer Meşhed'deki Asitane-i Kuds-i Razeviye Kütüphanesi, Tahran'daki Meclis Kütüphanesi ve Kum'daki Ayetullah Uzma Mer'aşî Kütüphanesi raflarından havzalarda yetişen büyük din alimlerinin eserlerini çıkaracak olursak, dağılmış ve toza karışmış birkaç kitap dışında geriye bir şey kalmaz. Bu kütüphaneleri değerli kılan, havzada yetişen şahsiyetlerin sağlam ve kapsamlı eserleridir." [140]

Örnek olarak, IV. yüzyılın büyük alimi Şeyh Saduk [Ebu Cafer Muhammed b. Ali b. Babeveyh (ö. 381 H.)], IV. asırda Kum İlim Havzası'nın yetiştirdiği büyük ilim adamlarından biridir. Hicrî 343 yılında, Kum kentinde hayata veda eden İbn-i Velid Kummî'nin öğrencisi olan Şeyh Saduk, bu dönemde sınırlı olanaklara rağmen fıkıh, hadis, kelam, rical vs. alanlarda yaklaşık üç yüz cilt kitap yazmıştır. Şia'nın en önemli ve temel kaynak kitaplarından biri olan *Men Lâ Yehzuru'l-Fakih* de bu değerli eserlerinden biridir. [141]

İlim havzasındaki kültürel değişiklikler, Ayetullah Uzma Burucerdî döneminden günümüze kadar oldukça hızlı bir ilerleme kaydetti. Bu konu öylesine uzundur ki, müstakil bir kitapta rahatlıkla incelenebilir.

Sözün kısası, toplumsal ve siyasal değişikliklerin temelinde kültürel devrim yatar, diyebiliriz.

Kum ilim havzası her asırda, özellikle de günümüzde kültürel değişikliklerin öncülüğünü yapmış ve bu doğrultuda çok büyük pay sahibi olmuş bir kuruluştur.

Diğer bir örnek *el-Mehasin* kitabının yazarı Ahmet b. Muhammed b. Halid Berkî, [142] III. yüzyılda Kum'un önde gelen muhaddis ve ilim adamlarından biri idi. Dönemin Kum İslamî İlimler Havzası'nın öncülerinden fakih Şeyh Celil Ebu Cafer (Ahmed b. Muhammed b. İsa Kummî), Ahmed b. Muhammed Berkî'yi mürsel [143] hadislerle dayandığı ve güvenilir olmayan rivayetleri naklettiği için Kum'dan sürdü ve daha sonra tekrar geri çağırdı. [144]

Aynı şekilde Kum muhaddislerinin şeyhi olarak bilinen ve 329 Hicrî'de vefat eden Ali b. Babeveyh (Şeyh Saduk'un babası), Kum'a gelen meşhur sofi Hüseyin b. Mensur Hallac'ı aşağılayarak şehir dışı etti. Böylece onun sapık telkinlerinin halkın düşüncelerinde yer etmesini engelledi ve halkı büyük bir sapıklıktan kurtardı. [145]

Toplumsal Değişiklikler

İslam alimleri, daima halktan yana tavır almışlar, adeta bir baba şefkatiyle kendilerini halka adanmışlardı. Peygamber efendimizin (s.a.a) şu meşhur sözü, onların daimî Şiîrleri idi:

[146]

Bu temel üzere Kum İlim Havzası ve burada tahsil gören kimseler, toplumsal olaylarda çok önemli roller almış, toplumun gelişip yücelmesi ve (ahlaksal) çöküntüden uzak durması için sağlam adımlar atmış ve bundan böyle de atmaya devam edecektir.

İran tarihinde önemli bir yeri olan toplumsal değişimlerden biri de İranlıların Şiîleşme sürecidir. İranlıların İslam ile tanışması II. halife (Ömer'in) dönemine rastlamakla birlikte, Şiî olma süreçleri II. ve III. yüzyıllarda bu topraklara gelen ve Kum'u İslamî ilimler eğitim ve öğretim havzası hâline getiren raviler vasıtasıyla başlamıştır. Zamanla bu inanç diğer bölgelere de taşmış, Havza'nın da etkisiyle çoğalarak yayılmıştır.

Siyasi Değişimler

Asla siyaset, gerçek anlamda İslam'dan ayrı olmayıp aksine, birbirini tamamlayan iki kavramdır.

Kum ilim havzası kuruluşundan günümüze kadar, asla siyasî olayların dışında kalmadı. Hatta bazen çok ciddi müdahalelerde bulunarak kendi asrının siyasî yönetimini ele aldı.

İlim havzasının siyasetle ilişkisi, zaman içerisinde, şartlar ve imkânlarla göre değişmiştir. Burada, birkaç örnekle Havza'nın siyasî geçmişini tanıtmaya çalışacağız:

Kum'un İsfahan'dan Ayrılması

Kum halkı, Kum'da bulunan Şiî alimler ve ravilerin de etkisiyle II. ve III. yüzyıldan itibaren zalim hükümdarlara yardım etmemişlerdir. Zira, onların gözünde bu hükümetler, gaspçı ve tağut hükümetleri idi. Bu yüzden olacak ki, her fırsatta onlara karşı eylemlerde bulunuyorlardı.

Kum kenti H. 189 yılına kadar İsfahan'a bağlıydı. Halk, vergi ve maliye borçlarını İsfahan'a ödüyordu. O dönemde İsfahan halkı ve hükümdarları Şiî olmadığından, Kum halkı kendi alimlerine uyararak bağımsızlık istiyorlar, İsfahan'a vergi vermekten çekiniyorlardı.

Nihayet H. 189 yılında Hamza b. Elyesa Eş'arî'nin çabaları sonucu Kum, İsfahan'dan ayrılarak bağımsız bir vilayet oldu. Hicrî 195 yılında Dezful veya Derpol Camii'ne bir minber bırakıldı. O dönemde bir şehrin minberinin olması, o şehrin bağımsızlığını gösterirdi.[147]

Böylesi bir bağımsızlık, siyasî ve mezhebî olarak Kum halkı için çok önemliydi.

İmam Hasan Askerî'nin (a.s) talebelerinden olan alim ve ravilerin Kum'da oluşu, bu bağımsızlığın en büyük etkeni olmuştu. Zira, onların, halkı bilgilendirip yönlendirmesi, böyle bir ortamın gerçekleşmesine neden olmuştur.

Kum, bu özelliklere sahip olduğundan, halife ve sultanlar şehrin asayışı için buraya özel ilgi gösterirlerdi. Çünkü Kum halkı, her fırsatta onların emirlerine muhalefet ediyorlardı. Bu nedenle halifeler, Kum halkının

rızasını kazanmaz için genelde Şia'nın önde gelen isimlerini veya Şia'ya ılımlı birini Kum'a vali olarak atarlardı.

Nitekim, VII. Abbasî halifesi Memun, Şia'nın önde gelen isimlerinden Herseme'yi Kum'a vali olarak atamıştı. Yine, XVIII. Abbasî halifesi Muktedir, yıllarca Abbasîlerle savaşıyan Hüseyin b. Hamdan'ı Kum yönetimine getirdi.[148]

Ancak, X. Abbasî halifesi Mütevekkil, zalim ve zorba biri olan yandaşı Musa b. Boğa b. Kuleyb'i Kum kentine vali olarak atadı. Oldukça küstah, küfürbaz ve Ehl-i Beyt (a.s) düşmanı olan Musa, Kum'a gelerek yönetimi ele aldı. Halkı şiddet uygulayarak korkutmasına ve ölümle tehdit etmesine rağmen kimse ona boyun eğmedi.

Sonunda, bir grup Kumlu, İmam Hasan Askerî'nin (a.s) huzuruna çıkarak Kum'da böylesi zorba bir hakimin varlığından duydukları rahatsızlığı dile getirerek bir çıkış yolu göstermesini istedi.

İmam Hasan Askerî (a.s) onlara "Mazlum Namazı" kılmalarını,[149] namazdan sonra da ona beddua etmelerini istedi. Onlar imamın emrine uydular. Bu bedduadan kısa bir süre sonra Musa b. Boğa helak oldu.[150]

Bu konu, bir başka rivayette şöyle geçer:

XV. Abbasî halifesi Mutemid, H. 256 ila 279 yılları arasında hilafet koltuğuna oturdu. İmam Hasan Askerî'nin (a.s) dört yılı, onun hilafet dönemine rastlar.

Musa b. Boğa, Abbasî halifeleri Muhtedi ve Mutemid dönemlerinde ordu komutanı idi. Yaptığı zulümler tahammül edilemez bir hâle gelince Kum halkı İmam Hasan Askerî'nin (a.s) huzuruna çıktı ve onu şikâyet etti. İmam (a.s), onun şerrinden kurtulmaları için Kum halkına bir dua öğretti ve bu duayı namazda kunut duası olarak okumalarını istedi.

Duanın bir bölümü şöyledir:

Dua metni:

"Allah'ım! Zulmün dayanağını kırmadıkça onu serbest bırakma, kalkanını parçalamadıkça ona kalkan bırakma, sözlerini bölmedikçe konuşmasına fırsat verme... ve yere devirmedikçe ona dalgalandıracağı bir bayrak verme!" [151]

KUMLU BEŞ BÜYÜK ALİMİN TAĞUTA KARŞI MÜCADELESİ

1- Mirza Kummî ve Fethali Şah

Kum İlim Havzası, Kacarlar dönemine kadar bu metotla yüzlerce yıl çeşitli siyasî eserlere kaynak oldu. Büyük taklit mercii Ayetullah Uzma Mirza Ebul Kâsım Kummî[152] (Mirza Kummî), Kacar sultanı Fethali Şah'ın döneminde Kum'da ikâmet eden değerli alimlerden idi.

Bu yüce insan, halka çözüm yolları sunmakla birlikte siyasette de etkin role sahipti. Yerinde ve etkin irşatlarıyla Fethali Şah ve diğerlerinin zulümlerine mani oluyordu. Mirza Kummî ile Fethali Şah arasında geçen bu diyalog, tarih kitaplarında şöyle anlatılır:

1- Fethali Şah bazen Mirza Kummî'nin ziyaretine gelirdi. Görüşmelerin birinde Mirza, Fethali Şah'a şöyle dedi: "Ey padişah! Adaletli ol. Seninle olan ilişkimden dolayı Allah'ın gazabına uğramaktan korkarım. Çünkü Allah, Kurân'da şöyle buyuruyor:

*"Zalime yaslanmayın, yoksa cehennem ateşine düşersiniz."***[153]**

2- Diğer bir ziyarette Mirza Kummî, Fethali Şah'ın huzurunda elini sakallarına çekerek şöyle dedi: Ey Padişah! Kıyamet günü bu sakalları yakacak işlerden sakın."**[154]**

3- Ziyaretlerden birinde Fethali Şah, Mirza Kummî'ye, "İzin ver de kızımı oğlunla evlendireyim. Bu vesileyle ailelerimiz arasında bir bağ oluşsun" dedi. Görüşmede evlilikle ilgili bir sonuç alınmadı. Mirza, bu tekliften dolayı oldukça endişeliydi. (Çünkü böyle bir bağ, şahın yaptıklarını onaylamak anlamına gelirdi.) Dolayısıyla, bu evliliğe izin veremezdi. Ama diğer taraftan buna mecbur edilebilirdi. Elini duaya kaldırarak şöyle dedi: "Allah'ım! Eğer şahın kızı oğluma eş olacaksa, gencimin ölümünü çabuklaştır." Bir müddet sonra Mirza'nın oğlu evin havuzuna düştü ve boğularak can verdi.**[155]**

Buna benzer bir olay da İran'ın meşhur alimlerinden Molla Muhsin Yezdî ile Fethali Şah arasında olmuştur. Şah, ısrarla Ziyau's-Saltanat'ın kızını Molla Muhsin Yezdî'nin oğluyla evlendirmek istiyordu. Ancak Molla Muhsin, şiddetle bu evliliğe mani oldu.**[156]**

2- Ayetullah Hâirî ve Rıza Han

Ayetullah Uzma Hacı Şeyh Abdülkerim Hâirî, Hicrî 1340 yılında Kum'a geldi. İlim Havzası'nı yeniledi ve belirli bir düzene soktu. Böylece ilim havzasının kurucusu unvanını aldı.

Ayetullah Hâirî'nin liderlik ve mercilik dönemi, Rıza Han'ın saltanatıyla aynı döneme rastlar. Rıza Han, din adamlarına karşı oldukça acımasızdı. Adamları, talebelerin ruhanî giysilerini üzerlerinden alıyor, onlara karşı her türlü edepsizliği ve eziyeti reva görüyorlardı. Böylesi bir baskı döneminde Ayetullah Hâirî asla Rıza Han'a teslim olmadı. Aksine, onun karşısında dimdik durdu.

Çok dikkatli ve dâhiyane tedbirleri ve makul siyasetiyle İlim Havzası'nı Rıza Han'ın ve adamlarının kötülüklerinden korumayı başardı.

Bu yüzden Ayetullah Hâirî, onunla açık bir muhalefete girişmiyordu. Zira o dönemde Havza'nın yeniden yapılanması her şeyden daha önemliydi. Buna rağmen Rıza Han'ın siyasetlerine karşı kayıtsız da kalmıyordu.

Rıza Han'ın çabalarına karşın ona bir itiraz telgrafı çekti. Rıza Han ise öfke dolu, tehditvâri bir cevap gönderdi. Ayetullah Hâirî, tesettür yasağı konusunda Rıza Han'a itiraz amacıyla Havza derslerini tatil etti. Cemaat namazı kıldırmadı.

Ayetullah Hâirî'nin vefatında dahi Rıza Han onu rahat bırakmadı. Vefatının ardından Kum'un İmam Camii'nde terhim meclisi yapıldığı sırada Rıza Han'ın özel timleri camiye basarak meclisi dağıttılar ve o

merhumun vefatından dolayı düzenlenen terhim meclisine dahi izin vermediler. Oysa ki, daha önce Ayetullah Hacı Şeyh Ebul Kâsım Kummî ve Ayetullah Hacı Mirza Cevad Tebrizî'nin vefatlarından dolayı kırk gün terhim meclisi yapılmıştı.[157]

3- Ayetullah Bafikî ve Rıza Han

Hicrî Şemsî 1306 yılında Rıza Han'ın baskıcı hükümeti döneminde Kum kentinde, "Rıza Han'ın ailesinden birkaç kadın (eşi ve iki kızları Şems ile Eşref) tesettürsüz olarak Kum'a gelmişler ve bu halleriyle Hz. Mâsume'nin türbesine girmek istiyorlar" şeklinde bir haber yayıldı. Bu haber, Ayetullah Hâirî'nin yakınlarından ve Kum İlim Havzası'nın büyük üstatlarından biri olan Ayetullah Muhammed Taki Bafikî'ye de iletildi. Ayetullah Bafikî, ilk iş olarak Rıza Han'ın ailesine bir mesaj göndererek şunları söyledi:

Rıza Han'ın ailesi Ayetullah Bafikî'nin uyarısını önemsemedi. Bunun üzerine Ayetullah Bafikî, bizzat Hz. Mâsume'nin türbesine gelerek Rıza Han'ın ailesini şiddetle uyardı. Bu sert uyarı sonucunda neredeyse Kum halkı, Rıza Han'ın hükümetine karşı ayaklanıyordu.

Kum valisi tarafından Rıza Han'a şöyle bir haber gönderildi: "Aileniz, din adamlarının emriyle bir odaya hapsedildi ve onlara tesettürsüz türbeye girmemeleri için uyarıda bulunuldu."

Rıza Han, bu haberi alır almaz bir tim askerle birlikte bizzat Kum'a gelerek ailesini kurtardı. Botlarıyla makama girerek Ayetullah Bafikî'yi tartakladı. Adamlarına işaret ederek Ayetullah Bafikî'yi yüzüstü yere yatırmalarını emretti. Rıza Han, elindeki kalın bastonuyla Ayetullah Bafikî'nin sırtına vurmaya başladı.

Neticede, Rıza Han'ın emriyle Ayetullah Bafikî'yi bir müddet hapse attılar. Bir süre sonra da Rey şehrine sürgün ettiler. Ayetullah Bafikî, ömrünün sonuna kadar gözaltında tutuldu. Hayatının sonuna kadar ibadetle meşgul oldu ve Hicrî Şemsî 1332 yılında sürgün edildiği bu yerde hayata gözlerini kapadı.[158]

Vefatının ardından cenazesi Kum kentine getirildi. Kabr-i şerifi, Hz. Mâsume'nin türbesinin yanı başında bulunan Mescid-i Bâlaser'dedir.

4- Ayetullah Burucerdî ve Rıza Şah

Hicrî Şemsî 1324 yılında Kum'a gelen Ayetullah Burucerdî, Kum İlim Havzasının önderliğini bu tarihte ele aldı ve bu kutsal görevi, vefat yılı olan H. Ş. 1340 yılına kadar devam ettirdi. Bu zaman içerisinde Kum İlim Havzası tamamen bağımsız idi. Havza, Muhammed Rıza Şah hükümetiyle asla barışık olmadı.

Bu konuda şöyle yazılıdır: "Muhammed Rıza Pehlevî, Hindistan gezisinden döndükten sonra, Ayetullah Buru-cerdî'yi ziyaret etmek amacıyla Kum kentine geldi. Ancak Ayetullah Burucerdî, onunla Hz. Mâsume'nin hareminded görüşmeyi kabul etmedi. Bu konuda diretenler olduysa da Ayetullah Burucerdî hiçbirini kabul etmeyerek şöyle söyledi: Ben, Hindistan'da hanımını çıplak olarak file bindiren, gayrimüslimlerin arasında dolaştırarak Müslümanların onurunu zedeleyen biriyle nasıl görüşebilirim?"

Şah, bazı kanunları kendi arzusuna göre değiştirmek istiyordu. Ancak, bununla birlikte Ayetullah Burucerdî'yi yıkılmaz bir kale olarak görüyordu. Bu yüzden ülkenin başbakanını Ayetullah Burucerdî'yi ikna

etmesi için Kum'a gönderdi.

Başbakan, Şah adına Ayetullah Burucerdî'ye bu kanunların komşu ülkelerde uygulandığını, dolayısıyla kendilerinin de bunu uygulamaları gerektiğini söyledi.

Bunun üzerine Ayetullah Burucerdî, başbakana şöyle cevap verdi: "Şah'a söyleyin, sözünü ettiği komşu ülkelerde 'şahlık', cumhuriyete dönüşmüştür." (Yani, kanunları değiştirmek istiyorsan önce cumhuriyeti ilan etmelisin, diyordu.)

Başbakan, Ayetullah Burucerdî'nin bu sözü karşısında konuşacak bir şey bulamadı. Çünkü bu söz, Rıza Şah'ın saltanatını sarsacak nitelikte büyük ve küçümsenmeyecek bir sözdü. Ayetullah Burucerdî yaşadığı sürece Şah, kendi başına kanun koyamadı.[159]

Diğer bir rivayete göre, Ayetullah Burucerdî, Şah'ı ülkeyi terk edeceği konusunda uyarmış ve "Eğer dilediğini yaparsan ülkeyi terk eder, giderim" demişti. Bu haber Şah'a ulaştığında tedirgin oldu. Ayetullah Burucerdî'nin ülkeyi terk etmesi, iç ayaklanma anlamına gelirdi. Bunu çok iyi bildiği için, kadın erkek eşitliğinin istismarı fikrinden vazgeçti.[160]

Ayetullah Burucerdî'nin Şah'a karşı ilgisizliği ve metaneti öyle bir hadde gelmişti ki Şah, Ayetullah Burucerdî'nin varlığını görmezden gelemiyordu.

Şah, eşi Süreyya ile Huzistan'dan trenle dönerken Kum kentine geldi. Hanımını trende bırakıp kendisi faytonla Kum'un caddelerinden geçerek Hz. Mâsume'nin türbesine vardı. Harem'de Ayetullah Burucerdî'yle görüşmeyi umuyordu. O günlerde üniversite öğrencileri, Şah'ın eşinin Avrupa'da erkeklerle aynı havuzda çektirdiği fotoğrafları Ayetullah Burucerdî'ye göndermişlerdi. Şah, Harem'in görevlilerine "Ayetullah Burucerdî burada mı?" diye sordu. Görevliler de onun Harem'de olmadığını, Kum'un dışına çıktığını söylediler.

Bu durumdan rahatsızlık duyan Şah, ziyaretini yarıda keserek geri döndü. Bu olaydan sonra bir daha asla Ayetullah Burucerdî ile arasında bir görüşme olmadı.[161]

5- İmam Humeynî Siyaset Meydanında

Bir çokları, Ayetullah Uzma Burucerdî'nin vefatının ardından İlim Havzası'nın parlak günlerini kaybedeceğini ve eski veriminin azalacağını sanıyordu. Ancak, Ayetullah Uzma Gulpaygânî ve Ayetullah Uzma Necefî Mer'aşî gibi büyük fakihler Havza'nın yönetimini ele alarak bu büyük boşluğu doldurdular.

İmam Humeynî (r.a) da bu dönemde ilim, fıkıh ve siyaset meydanına ayak basmış oluyordu. Başlattığı büyük hareketle İslam dünyasında yeni bir çığır açtı. Bu gelişmelerden Havza da nasibini alarak gerçek hüviyetine kavuştu. İmam Humeynî önderliğinde başlayan bu hareket, Havza'nın da desteğiyle büyüdü ve 2500 yıllık Şahlık rejiminin yıkılmasına ve İslam Cumhuriyeti'nin kurulmasına neden oldu.

İslam İnkılabı'ndan Sonra İlim Havzasının Genişlemesi

Kum İlim Havzası, İslam inkılabından sonra kültürel, siyasî vb. alanlarda gelişerek güçlendi. Havza'da klasik derslerin yanı sıra uzmanlık dalları da konuldu. Talebeler, sözlü ve yazılı olarak sınavlara tâbi tutuldu. Bu doğrultuda bir çok medrese, yeni ve düzenli programlarıyla iş başı yaptı.

Bu medreselerden biri de Mâsumiye Medresesi'dir. Mâsumiye Medresesi, Şemsî 1360 yılında, Hz. Mâsume'nin Harem-i Şerif'inden elde edilen gelikle 15.000 m² alan üzerine 2800 m²'lik bir bina olarak kurulmuş ve Şemsî 1368 yılında faaliyete geçmiştir.

Bu medresenin 406 odası, 60 kişilik 12 sınıfı, 1200 kişilik bir talebe yurdu, 1 adet Konferans salonu ve 1 adet de mescidi bulunmaktadır.

II. BÖLÜM

^a **Hz. Mâsume'nin (s.a) Hayatı**

^a Üstün Nitelikleri

HZ. MÂSUME

Hz. Mâsume'nin Soylu Babası

Hiz. Fatıma Mâsume'nin babası, I. Ebul Hasan da denilen Şiîlerin VII. imamı Musa b. Cafer'dir (a.s). İmam'ın en meşhur lakapları Kâzım, Babu'l-Havaic (dilekler kapısı) ve Salih'tir.

İmam Musa (a.s) Hicrî 128 yılında, 7 Sefer'de, Mekke ile Medine arasında bulunan Ebva köyünde dünyaya geldi. Diğer imamlara nazaran çocukları daha fazladır. Bazıları 30, bazıları da 60 çocuğu olduğunu yazmışlardır.

Şeyh Müfid (ö. 413 H.), İmam'ın eşlerinden otuz yedi çocuğu olduğunu yazmış ve isimlerini şöyle sıralamıştır:

Erkek Çocukları

1- Ali b. Musa Rıza (a.s)

2- İbrahim

3- Abbas

4- Kâsım

5- İsmail

6- Cafer

7- Hârûn

8- Hasan

9- Ahmed

10- Muhammed

11- Hamza

12- Abdullah

13- İshak

14- Ubeydullah

15- Zeyd

16- Hasan

17- Fazl

18- Hüseyin

19- Süleyman

Kız Çocukları

1- Fatıma-ı Kübra

2- Fatıma-ı Suğra[162]

3- Rukiye

4- Hekime

5- Ümmü Ebiha

6- Rukiye-i Suğra

7- Ümmü Cafer

8- Lebbâne

9- Zeyneb

10- Hatice

11- Aliyye

12- Âmine

13- Hasene

14- Bureyhe

15- Ayşe

16- Ümm-ü Seleme

17- Meymûne

18- Ümmü Kulsum

İmam Musa (a.s), Mensur'un hilafeti döneminde, Hicrî 148'de imamet görevini üstlendi. Abbasî halifelerinden Mehdi ve Hâdi dönemlerinde de hayattaydı. Harun Reşit'in hilafetinin on beşinci yılında, Bağdat Cezaevi'nde şehit edildi.

Tarihçilerin yazdığına göre İmam (a.s) 25 Recep 183'te dünyadan göçtü.[163]

Harun Reşit, İmam'ı (a.s) Hicrî 179 yılında Medine'de tutuklatarak Irak'a getirtti. İmam, bu tarihten şahadetine kadar hapiste kaldı.

Hz. Mâsume'nin Annesi

Bazı rivayetlerden anlaşıldığına göre,[164] Hz. Mâsume'nin annesi, aynı zamanda İmam Rıza'nın da annesidir. İmam Rıza'nın (a.s) annesi, tarihte çeşitli isimlerle anılmıştır. Hazran, Ümmü'l-Benin, Necme ve Tahire, bu yüce hatunun isimlerindendir. Özellikle Tahire isminin, İmam Rıza'nın doğumundan sonra ona verildiği söylenir.[165]

Hz. Fatıma Mâsume'nin Doğum Günü

Bazı kaynaklara göre Hz. Mâsume, Hicrî 1 Zilkade 173 tarihinde Medine'de dünyaya gelmiştir.

Merhum Ayetullah Şeyh Ali Nemazî,[166] *Müstedrek-i Sefinetu'l-Bihar* adlı değerli eserinin 8. cildinde Fatıma-i Mâsume'nin H.173 yılının Zilkade ayının başında dünyaya geldiğini yazmıştır.[167]

Merhum Feyz, *Encum-i Furûzan*'da; *Gencine-i Âsar-ı Kum*, *Levakihu'l-Envar fi Tabakati'l-Ahyâr*'dan naklen [Abdulvahhab Şa'rânî Şâfiî'nin (ö. 937 H.) eseri] ve Seyit Musa Berzencî Şafiî Medenî, *Nezhetu'l-Ebrar fi Neseb-i Evlad-ı Eimmeti'l-Athâr* kitabında şöyle naklederler:

[168]

Hz. Mâsume'nin (s.a) Zilkade ayının başında doğduğunu rivayet eden diğer kaynaklar ise şunlardır:

1- *Avalimu'l-Ulum*, Allame Behranî, c.21, s.328.

2- *Hayatu's-Sett*, Şeyh Mehdi Mensurî, s.10.

3- *Fatıma Bint'i-İmam Musa el-Kâzım*, Dr. Muhammed Hâdi Eminî (*el-Gadîr* müellifi Allame Eminî'nin oğlu), s.5, 21.

4- *Zindigani-i Hz. Musa b. Cafer*, İmad Zâde c.2, s.375.

Küçük Bir Araştırma

Yukarıda adı geçen bazı kaynaklarda Hz. Mâsume'nin doğum yılı Hicrî 183 olarak zikredilmiştir. Ama doğru olan, *Müstedrek-i Sefine*'de nakledilen 173 yılıdır. Çünkü İmam Kâzım (a.s), 25 Recep 183 tarihinde Harun Reşid'in Bağdat zindanında şahadete ermiş. Hapiste en az dört yıl kaldığı ve bu süre içerisinde Medine'de bulunan ailesinden uzakta oluşu dikkate alınırsa, Hz. Mâsume'nin 183 yılında doğması imkânsızdır. Görünen o ki, rakamda bir yanlışlık olmuş ve 173 yerine 183 yazılmıştır.

Araştırmacı yazar merhum İmamzâde İsfahanî şöyle yazar: Hz. Mâsume, Hicrî 173 yılının Zilkade

ayında, Medine'de dünyaya geldi; 201 yılının Rebiyûlahır ayında da Kum kentinde vefat etti."[169]

İmam Rıza'nın (a.s) kutlu doğumu 11 Zilkade 148 Hicrî'de, Medine'de gerçekleşmiştir. Bu vesileyle, İmam Rıza (a.s) ile kardeşi Hz. Mâsume'nin doğum günleri arasındaki on gün "Nurlu On Gün" olarak adlandırılmıştır.

Kutlu Doğum

Zilkade'nin başlangıcı, İmam Rıza (a.s) ve Ehl-i Beyt hânedanı için özel ve mutluluk habercisi bir gündü. Çünkü Necme hatunun İmam Rıza (a.s)'dan başka bir çocuğu yoktu ve İmam'dan sonra, uzun bir süre çocukları olmamıştı. Zira İmam Rıza (a.s) Hicrî 148'de dünyaya gelmişti ve Hz. Mâsume 173 yılında doğacaktı. Yani, arada 25 yıllık bir fasıla vardı.

İmam Cafer Sadık (a.s) böyle bir hatunun dünyaya geleceğini müjdelediği için Ehl-i Beyt hânedanında uzun süredir bir bekleyiş vardı.

Bu yüzden Hz. Mâsume'nin dünyaya geldiği bugün, Necme hatun ve İmam Rıza (a.s) için çok mutlu bir gündü. Çünkü imamet ve velayet evinde bir kız çocuğu dünyaya gelmişti. Parlak simasıyla kalpleri okşuyor, gözleri aydınlatıyordu.

Hz. Mâsume'nin Ölüm Tarihi

Hz. Mâsume'nin Hicrî 201 yılında Kum kentinde vefat ettiğini yazan kaynaklar çoktur.[170] Nitekim, Harem'i çevreleyen duvarlardaki yazıtlardan elde edilen bilgilerden de bu anlaşılmaktadır. Ancak, yine de, vefat ettiği gün ve ay konusunda ihtilaf vardır:

Bazı kaynaklara göre 10 Rebiyûlahır,[171] bazılarına göre 12 Rebiyûlahır,[172] bazılarına göre de 8 Şaban'da vefat etmiştir.[173]

Ama bir kısım büyükler, birinci ve ikinci görüşü birleştirerek (10,11 ve 12 Rebiyûlahır) bu günleri, Hz. Mâsume'nin vefat günü olarak belirlemişlerdir.

Son yıllarda Hz. Mâsume'yi anma günleri olarak taziye merasimleri düzenlenmiş, bu merasimler matem günleri olarak gelenekselleştirilmiştir. Bu üç gün, kısaca "Mâsu-miye Günleri" diye anılır.

Yukarıda belirtilen kaynaklardan da anlaşıldığı üzere Hz. Mâsume (s.a) vefat ettiğinde 28 yaşlarındaydı (173-201). Ancak halk arasında yaygın olarak bilinen 18-23 yaşlarında vefat ettiği haberi, sağlam bir kaynağa dayanmamaktadır.

Hz. Mâsume Niçin Evlenmemiştir?

Hz. Mâsume konusunda kesin olarak bilinen şeylerden biri de o hatunun evlenmemiş olmasıdır. Bu durumda şöyle bir soru akla gelebilir:

Evlilik, İslam'ın önemle üzerinde durduğu sünnetlerden biri olmasına rağmen Hz. Mâsume niçin

evlenmemiştir? Nitekim, Hz. Peygamber (s.a.a) şöyle buyuruyor:

[174]

Ve yine buyurmuştur ki:

[175]

İmam Muhammed Bâkır'ın (a.s) döneminde bir kadın fazilet ve takva elde etmek için evlenmiyordu. İmam (a.s) ona şöyle buyurdu: "Eğer evlenmemekle bir fazilet elde edilseydi Hz. Fatıma senden daha layıktı. Ahlakî faziletleri kazanmak için evlenmezdi. Zira kemal ve üstünlükte hiçbir kadın Hz. Fatıma'dan öne geçmemiştir." [176]

Cevap:

Bu soruya cevap olarak iki konu gösterilir:

1- İmam Musa Kâzım'ın (a.s) kızları, özellikle Hz. Mâsume (s.a), çok yüce bir kemale sahip oldukları için kendilerine uygun bir eş bulamamış ve bu yüzden evlenmemişlerdir. İmam Kâzım (a.s) onlara, kardeşleri İmam Rıza'nın (a.s) görüşünü alarak evlenmelerini tavsiye etmişti. [177] Bu tavsiye ve diğer alametlerden anlaşılan şudur ki, Ehl-i Beyt hânedanına mensup böylesi yüce hanımefendilere uygun eşler bulunması gerekirdi.

Nitekim, Hz. Fatıma Zehra hakkında İmam Cafer Sadık (a.s) şöyle buyurmuştur: "Eğer Allah Ali'yi Fatıma için yaratmasaydı, Hz. Adem ve ondan öteye Hz. Fatıma (a.s) için uygun bir eş bulunmazdı." [178]

2- Harun Reşid'in yoğun baskısı ve şiddet uygulamaları neticesinde kimse İmam Musa Kâzım'ın (a.s) kızlarıyla evlenmeye ve o hazrete damat olmaya cüret edemiyordu. Zira İmam'a damat olmak, o kimse için hayatî bir tehlike sayılırdı. Bu nedenle gerek Hz. Mâsume, gerekse bazı kız kardeşleri evlenmekten kaçınmışlardı.

Şunu da belirtmek gerekir ki, İmam Musa Kâzım'ın (a.s) hapiste olması ve İmam Rıza'nın (a.s) gelecekte haberdar olması, yani, babasının hapiste şehit edilmesini ve kendisinin Horasan'a zorunlu olarak hicret edeceğini bilmesi neticesinde [ve dolayısıyla bu olaylardan haberdar olan Hz. Mâsume'nin, evlendiği takdirde gurbette olacak kardeşinin yanında olamayacağı endişesiyle] evlenmediği düşünülebilir.

Hz. Mâsume'nin Hicaz'dan İran'a Hicreti

Memun, H. 200 yılında gönderdiği sayısız mektuplarla İmam Rıza'yı (a.s) Horasan'a davet etti. İmam da, istemeyerek de olsa bu daveti kabul etmek zorunda kaldı. Memun'un göndermiş olduğu kervanla Horasan'a geldi.

Ertesi yıl (H. 201), Hz. Mâsume, kardeşi İmam Rıza'yı (a.s) ziyaret etme amacıyla Horasan'a hareket etti. Ancak, Hz. Mâsume'nin bu yolculuğu, görünüşte kardeşini ziyaret etmek için olsa da, gerçekte İmam Rıza'nın (a.s) velayetini savunmak ve rehberliğini takviye etmek için yaptığı anlamlı ve büyük bir hicretti.

Hz. Mâsume, Horasan'a doğru ilerlerken Sâve'ye ulaştı. Sâve'den Kum'a gelişi hakkında çeşitli görüşler vardır.

Ancak bu konuda en sağlam ve en iyi kaynak, IV. yüzyılda yazılan ve Merhum Allame Meclisî, Muhaddis Kummî ve diğer bazı büyük alimlerin adından güvenle söz ettikleri Hasan b. Muhammed'in *Tarih-i Kadim-i Kum* adlı kitabıdır.

Allame Meclisî *Biharu'l-Envar*'da, Muhaddis Kummî *Sefinetu'l-Bihar*'da[179] bu konuyla ilgili olarak Hasan b. Muhammed'in görüşünü şöyle açıklarlar:

İmam Rıza (a.s), Memun'un daveti üzerine H. 200 yılında Medine'den Horasan'a gitti. Hz. Mâsume de, kardeşini görmek için H. 201 yılında Medine'den Horasan'a doğru hareket etti. (Bu uzun yolculukta Hz. Mâsume, kardeşlerinden ve hizmetçilerinden bazılarını da yanına almıştı.) Sâve'ye ulaştıklarında Hz. Mâsume hastalandı. Yanındakilere Kum'a ne kadar yol kaldığını sordu. On fersahlık yolları kaldığını söylediler. Bunun üzerine hizmetçisine Kum'a doğru hareket etmelerini emretti. Böylece Kum'a geldiler. İmam Rıza'nın (a.s) ashabından Musa b. Hazrec b. Saad Eş'arî'nin evinde misafir oldular.

Ancak, daha doğru olan rivayet şudur: Hz. Fatıma Mâsume'nin Kum'a geldiği haberi Saad ailesine ulaştığında hep birlikte onu karşılamaya ve Kum'da kalması için davet etmeye gittiler. Musa b. Hazrec, Hz. Mâsume'nin kervanına ulaştı. Yüce hanımefendinin devesinin dizginini tutarak Kum'a getirdi ve Hz. Mâsume'yi kendi evinde ağırladı. Ne var ki, 16 veya 17 gün geçmemişti ki Hz. Mâsume dünyaya gözlerini kapadı ve Saad ailesini yasa boğdu.

Evet, Hz. Mâsume, büyük acılar çekti. Babasını ve kardeşini görmeyi çok arzu etmesine rağmen bu arzusuna ulaşamadı. Hüzünlerle dolu bir hayatın ardından dünyaya veda etti.

Hz. Mâsume, Kum'da bulunduğu müddetçe kardeşinin hicranına duyduğu hüzünle ağlıyordu.

Musa b. Hazrec'in evinde ibadet için ayrılan özel bir bölüm vardı. Bu yer, günümüze kadar muhafaza edilmiştir. Bugün, üzerine talebelerin kaldığı yurtlar inşa edilen bu binanın hemen yanında görkemli bir mescit vardır.

Burası, günümüzde Kum'un Meydan-ı Mir semtinde yer alan Medrese-i Settiye[180] adıyla bilinir.[181]

Diğer Bir Rivayete Göre Hz. Mâsume'nin Kum'a Gelişi

İmam Musa Kazım (a.s) hapse atıldığında oğlu İmam Rıza'ya (a.s) kızlarının bakıcılığını üzerine almasını, kızlarına da daima kardeşleri İmam Rıza'ya (a.s) itaat etmelerini vasiyet etti.

Hz. Mâsume, babası şehit edildiğinde (H. 183) henüz on yaşındaydı. Çocukluğunun büyük bir bölümünü (hapiste olan) babasının ayrılık acısıyla geçirdi.

Babası hapiste olduğu için ağabeyi İmam Rıza'nın (a.s) terbiyesi altında büyüdü. Tek dayanağı olan kardeşi zorunlu olarak Horasan'a gittiğinde, Medine'de bir yıl kardeşinden uzak yaşadı. Ama onun bu hicranına dayanamıyordu. Sonunda, Horasan'a gitmeye karar verdi. Bir kısım yakınlarıyla Medine'den ayrılarak Horasan'a doğru hareket etti. Ancak Sâve'ye vardığında hastalandı...

Bazıları, Hz. Mâsume'nin hastalığı konusunda şöyle yazarlar:

Sâve halkı, o dönemlerde Peygamber hânedanına katı düşmanlıklarıyla tanınırlardı. Bu nedenle Hz. Mâsume'nin kervanı Sâve'ye vardığında Sâveliler kervana hücum etti. Çok şiddetli bir çatışma çıktı. Bu çatışmada Hz. Mâsume-'nin kardeşleri ve yeğenleri şehit oldular. Hz. Mâsume, tıpkı (Kerbela kahramanı) halası Hz. Zeynep gibi, onların paramparça bedenlerini görünce (23 kişiydiler) çok üzüldü ve bu üzüntüyle hastalandı.[182] Daha sonra Kum'a hareket etti. Hastalığı burada da sürdü ve 16-17 gün sonra vefat etti.

Başka bir rivayete göre; Harun b. Musa b. Cafer (a.s), kız kardeşi Hz. Mâsume'nin de içinde bulunduğu 23 kişiyle birlikte kervan hâlinde Sâve'ye girdi. Ehl-i Beyt düşmanları, Harun yemek yediği bir sırada ona saldırdılar ve şehit ettiler. Kervanın diğer fertleri ise olaydan yara alarak kurtuldu.

Bir rivayete göre; Hz. Mâsume'nin yemeğine zehir döktüler.[183] O yüce hâtun bu yemekle zehirlenerek hastalandı. Çok geçmeden Kum'da şehit oldu.

Bazılarının nakline göre ise, Hz. Mâsume Sâveli bir kadın tarafından zehirlemiştir.[184]

Hicran Acısı

Hicrî 201 yılında, İmam Rıza (a.s)'ın şehadetinden yaklaşık iki yıl önce (H. 203) gerçekleşen bu olay, İmam için ikinci bir musibet sayılırdı. Kardeşine kavuşma arzusuyla uzun yollar kat eden ancak, yarı yolda, tüm sevdiklerinden uzakta mazlumca şehit olan kız kardeşinin acısıydı bu.

Hz. Mâsume'nin elim şehadeti, İmam Rıza'nın (a.s) yüreğini derinden yaralamıştı. Öte yandan Hz. Mâsume, ayrılık ateşiyle yanan kalbini vuslata dönüştürememenin verdiği hüznle, kardeşiyle görüşebilme ümidiyle, göz yaşlarıyla şehit olmuştu.

Asrımız şairlerinden Hisan, bu konuda şöyle der:

Tus beldesine gitmek için gelmişti Medine'den

Yorgun bir yolcuydu Mâsume

Kardeşini görmek için çıkageldi ama

Görünceye dek dili hep duadaydı Mâsume

Gece gündüz aşk ile çöllerde dolaştı

Vefalı bir kız kardeşti Mâsume [185]

İmam Rıza (a.s), şehadetinde, tıpkı yegâne evladı İmam Cevad'ı (a.s) yâd ettiği gibi muhtemelen Hz. Mâsume'yi de yât etmiş olacak ki, şair şöyle der:

Gurbette ölüyorum ama ailem başucumda değil

Yazık ki Mâsume'nin yüzünü göremedim

Yüreğim onun hasretiyle yüz kere parçalandı

Ne var ki mahbubun yüzünü gene göremedim

Merhum Muhakkik Karanî de bu konuda şöyle bir şiir okumuştur:

O kadar bekledim ki saçlarım ağardı

Göz yaşlarım yüzümü yaraladı, ağladıkça
 Gece gündüz babamın yolunu bekledim
 Ama nasip olmadı gül yüzünü koklamak
 Ardından felek, kardeş hicranını reva gördü bana
 Bir firakın kapısını daha yüzüme aralayarak
 Gülistan hazan oldu; gül, avucumdan koptu, gitti
 Gülümü nerde arayayım diye şaşkınım şimdi
 Medine'den Horasan'a binlerce yol var
 Kardeşime varmak için sevinçle, hızla giderim
 Belki gül yüzünü tekrar görür
 Yitik Yusuf'umun yanında derdimi dökerim[186]

Hz. Mâsume'nin Toprağa Verilmesi

Eskiden, Hz. Mâsume'nin türbesinin bulunduğu yere Bablân denirdi. O yüce hâtunun pak bedeni defnedilmeden önce burada hiçbir bina yoktu. Alan, aynı zamanda Hz. Mâsume'ye ev sahipliği de yapmış Musa b. Hazrec'e aitti. Kum'un önde gelen isimlerinden biri olan Musa, bu toprakları Hz. Mâsume'nin defni için tahsis etti.

Saad ailesi, Hz. Mâsume'nin pak bedenini toprağa vermek üzere bu alanda bir kuyu kazdı. Gusül ve kefen işlemlerinden sonra nâşı buraya getirildi. Ancak, cenazeyi kimin kuyuya yerleştireceği konusunda Saad ailesi arasında görüş ayrılığı çıktı. Sonunda yaşlı, takvalı ve salih biri olan Kadir adlı bir seyidin bu iş için uygun olacağı kararlaştırıldı.

Seyit Kadir'i bulup getirmek için yola koyulduklarında çöl tarafından gelmekte olan yüzleri örtülü iki atıyla karşılaştılar. Kim oldukları bilinmeyen bu kimseler, atlarından inerek Hz. Mâsume'ye cenaze namazı kıldılar. Daha sonra kuyuya inerek cenazeyi yerleştirdiler. İşlerini tamamladıktan sonra tekrar atlarına binerek oradan ayrıldılar. Yüzleri örtülü olduğu için kimse o iki zâtın kim olduğunu öğrenemedi.

Daha sonra Musa b. Hazrec, mezarın üzerine kamışlardan oluşan bir gölgelik yaptı. IX. imamın [Muhammed Taki (a.s)] kızı Zeyneb, Kum'a geldiğinde bu gölgeliği kaldırarak yerine bir kubbe yaptırdı.[187]

Bir müddet sonra İmam Cevad'ın (a.s) torunu Ümmü Muhammed vefat ettiğinde cenazesi Hz. Mâsume'nin mezarının kenarına defnedildi. Bir süre sonra da Ümmü Muhammed'in kız kardeşi Meymûne vefat etti. Onun da cenazesi Hz. Mâsume'nin mezarının yanında toprağa verildi.

Bu iki hâtunun mezarlarının üzerine ayrı bir kubbe yapıldı. Daha sonraları İmam Cevad'ın (a.s) oğlu Musa'nın kızı Bureyhiye de vefat ettiğinde onu da aynı yerde toprağa verdiler.[188]

Merhum Muhaddis Kummî, bu hanımların dışında başka hanımların da Hz. Mâsume'nin yanına defnedildiklerini yazar. İmam Cevad'ın (a.s) kızı Zeyneb, Muhammed b. Musa Mubarka'ın (a.s) cariyesi

Ümmü İshak ve Muhammed b. Ahmed b. Musa Mubarka'ın (a.s) cariyesi Ümmü Habib, bunlardan bazılarıdır. [189]

Buna göre imamzâdelerden altı kişi, Hz. Mâsume'nin mezarının yanı başında defnedilmişlerdir.[190]

Hz. Mâsume'yi ziyaret edenler, onları da yâd etmek isterlerse kısaca şu cümlelerle ziyaret edebilirler:

11 Asır Sonra Çürümeyen Bedenler

Nasrettin Şah (ö. 1313 H.) döneminde, mucizevî bazı ilginç olaylar meydana gelmiştir. Bu konuda şöyle anlatılır:

Merhum Ayetullah Hacı Aga Hüseyin Müçtehid[191] der ki: Hz. Mâsume'nin haremi mermer taşlarıyla döşenirken mezarının ayak ucundan kuyuya doğru bir delik açıldı. Kuyunun tamire ihtiyacı olabilir düşüncesiyle, birkaç kişinin kontrol amacıyla kuyuya inmesi kararlaştırıldı. Bu görevi yerine getirmek amacıyla iki salih ve imanlı hanımefendi belirlendi. Hanımlar, yanlarına ışık alarak kuyuya indiler. Hz. Mâsume'nin mezarının o kuyuda olmadığını gördüler. Kuyu, Hz. Mâsume'nin mezarının ayak ucundaydı ve içinde adeta yeni hayata veda etmiş üç pak naaş vardı. Bunlardan biri (beyaz tenli) hanımefendi, diğer ikisi de siyah tenli cariyeler idi.[192]

Tarih kitaplarından elde edilen bilgilere göre, hanımefendinin, İmam Cevad'ın (a.s) oğlu Musa Mubarka'ın kızı Meymûne olduğu; cariyelerin de Ümmü İshak ile Ümmü Habib oldukları anlaşılmaktadır.

Evet, ölümlerinin üzerinden 11 asır geçmesine rağmen mübarek bedenleri hiç değişmemişti. Onlar, Peygamber efendimizin (s.a.a) sözünün tecellileri idiler. Zira Resul-i Ekrem (s.a.a) bu konuda şöyle buyurmuştu: "Allah, bizim etimizi yeryüzüne haram kılmıştır. Yer, asla bizim etimizi yemez." [193]

HZ. MÂSUME'NİN FAZİLETİ

Tanımak, dinin temelini oluşturur. İnancı açığa vurmak ve hakkı tanıyarak iyi şeyler yapmak, inanca ve amele daha fazla değer verir.

Nitekim, İmam Ali de (a.s) bu konuda Kumeyl'e şöyle buyurmuştur: "Marifete (hayrını ve şerrini bilmeye)

ihtiyaç duymadığının hiçbir hareket yoktur."[194]

İmam Rıza (a.s), kız kardeşi Hz. Mâsume'nin türbesini ziyaret etmenin sevabı hakkında şöyle buyurmuş:
"Kim onu hakkıyla (tanıyarak) ziyaret ederse cenneti hak eder."[195]

Yine, İmam Rıza'dan (a.s) nakledilen Hz. Mâsume'nin ziyaret namesindeki şu cümle, dikkat çekicidir:

Tüm bu yazılanlardan şu sonuca varıyoruz ki, her şeyden önce imamları (a.s) ve Hz. Mâsume gibi büyük şahsiyetleri hakkıyla tanımak gerekir. Zira, sevap ve derece elde etmenin özünde de onları tanımak yatar.

Burada, Hz. Mâsume'yi daha iyi tanımamıza yardımcı olacak on örnekle yetineceğiz:

1- Hz. Peygamber'in (s.a.a) Öz ve Manevî Evladı

İmam Rıza (a.s)'dan nakledilen *Hz. Mâsume Ziyaret-namesi*'nde İmam (a.s), bu yüce bânuyu şu unvanlarla yâd etmiştir:

Allah Resulü'nün (s.a.a) kızı, Fatıma ve Hatice'nin (s.a) kızı, Müminlerin Emiri Hz. Ali'nin (a.s) kızı, Hasan ve Hüseyin'in (a.s) kızı, Allah'ın velisinin [İmam Kâzım (as.)] kızı, Allah'ın velisinin [İmam Rıza (a.s)] kız kardeşi, Allah'ın velisinin [İmam Cevad (a.s)] halası.

Bu tabirler, sadece nesebî yüceliğini açıklamak için değildir. Aksine, bunun yanı sıra şunu da açıklamaktadır ki, Mâsume (s.a), manevî ve ilahî makamıyla gerçekten Hz. Peygamber'in (s.a.a), Hz. Fatıma Zehra'nın (s.a), Hz. Hatice'nin ve masum imamların hem öz, hem de manevî kızlarıydı.

2- Hz. Mâsume'nin Paklığı

İmam Rıza (a.s) şöyle buyurmuştur: "Hz. Mâsume'yi Kum'da ziyaret eden, beni ziyaret etmiş gibidir."[196]

Hz. Mâsume'nin paklığına ve yüce makamına dair bir çok deliller vardır. Ayrıca İmam Rıza'nın (a.s) yukarıdaki sözü, Hz. Mâsume'nin bu makama sahip olduğunu açıkça göstermektedir.

Öte yandan asıl ismi, Fatıma Kübra'dır. "Mâsume" lakabını ona veren İmam Rıza'nın (a.s) kendisidir. Hz. Mâsume'yi ziyaret etmenin sevabı da İmam Rıza'yı (a.s) ziyaret etme sevabıyla aynı tutulmuştur.

Hz. Mâsume'nin paklığının bir diğer göstergesi ise rivayetlerde de geçen yüzü örtülü iki meçhul kişinin gaptten gelerek onun cenazesini defnetmeleridir. Zira bize göre, mâsumu ancak mâsum defnetmelidir. Büyük bir ihtimalle bu iki kişi, İmam Rıza (a.s) ile İmam Cevad (a.s) idi.

Burada şöyle bir soru akla gelebilir: Peygamberler ve on dört masumun dışında acaba bu yüce makama sahip olan başkaları da var mıdır?

Cevap olarak şunu söylemeliyiz ki; ismet makamı, pak ve temizliğin mânen en üstün makamıdır. Bu makam, iki kısma ayrılır:

1- Hatadan masum.

2- Günahtan masum.

Hz. Mâsume, Hz. Zeyneb gibi, her ne kadar on dört masumun derecesinde olmasa da günahlardan

masumdur. Zira on dört mâsum, gûnahtan masum olduğu gibi, hatadan da masumdur.

Her halükârda nübüvvet ve imamet bahçesinden değerli bir gül olan Hz. Mâsume'nin bereket dolu varlığı, Kum için "bedende bir ruh" gibi olmuş, manevî parlaklığıyla bu diyara ayrı bir değer katmış ve gerek Kum'a gelişi, gerekse buradaki anıları, Kum'un azametini daha da yüceltmıştır.

O, pak bir sülale olan imamet ve velayet hazinesinden ve varlık aleminin sedeflerinden, her geçen gün Kum'un görkemini artıran paha biçilmez bir mücevherdir.

Şeyh Zeki Bağban, meşhur kasidesinde şöyle der:

*Kum, Mâsume'nin asaletiyle sefa buldu
Berrîn cennetinin bağı gibi nurla doldu
Padişahlar dahi dergâhına sığındı
Şüphesiz, cennete gidilir bağış yoluyla
Günahkârın naşına Kum tozu konmaz.*

Ben de, naçizane, kendi çapımda Hz. Mâsume'ye itha-fen şöyle bir şiir yazdım:

*Ey Kum toprağı, sen et artık iftihar
O kutlu cevherden ve o hükümdarın kızından
Bütün topraklara karşı izzet senindir
Her dem, her lahza sürur senindir
Söyle gökyüzüne, çekinme yıldızlardan
Bende şeref yıldızı, parlak güneş var
İmam kızı, İmam kardeşine deri
Hem İmam halası, hem ismet yarısı
Şia daim sıdk ile hitap eder
Mustafa ile Zülfikâr'ın kızına
Ey ismet bağının biricik cevheri, şeref yakutu
Sensin faziletlerin ve mânanın membaı
Kapının toprağı gözbebeğı oldu bize ve hep olacak
Yüzündeki şefkat ise yârin aynası, O'nun anısı
Sadakat ve iltica sırrıyla melekler
Sarayında sana saygı ve tevazu gösterirler
Kurbanın olsunlar, dergâhına köle olsunlar ey yüce
Ey dokuz sedefin iffet ve vakârı olan cevher
Senin nurunla ayakta, görkemli İlim Havzası
Ve senin lütfünle nurunu her yana saçmakta
Olaylar, tehlikeler, iniş ve çıkışlar arasında*

Şu değerli yârine sen ol sığınak, sen ol yâver

Yarasalar senin nurunla yolunu bulur

Senin varlığıyla düşmanın gözü tarumâr olur

Bundan böyle şefaatçimiz ol, mahşer gününde

Ey yüreği burukların şefaatçisi, Allah katında

O'nun lakabı "Şefîa" olduktan bu yana

Ne olursa olsun, ziyaretinde "işfî'i" söyle

Sadakat ve kulluk gizemiyle dolu Muhammedî koku var onda

Sabah akşam, lütfünün gölgesinde bahardayım

Evet, İmam Rıza (a.s), Hz. Mâsume'yi ziyaret ederken ona hitaben şöyle söylememizi bize öğretmiştir:

[197]

3- İmam Sadık'ın (a.s) Hz. Mâsume Hakkında Sözleri

Hz. Mâsume'nin özel bir makama sahip olduğunu gösteren bariz delillerden biri de, henüz o doğmadan, hatta babası dahi dünyaya gelmeden İmam Cafer Sadık'ın (a.s) onun hakkında buyurduğu sözlerdir.

Bu sözler, peygamber ailesinden gelen bu hatunun özel ve yüce değerlere sahip olduğunu ve ilahî kişiliği bulunduğunu açıkça göstermektedir. Örnek olarak, şöyle sıralamak mümkündür:

1- Şiîlerden biri İmam Cafer Sadık'ın (a.s) huzuruna çıktı. İmam'ın (a.s) beşikte bir bebekle konuştuğunu gördü. Oldukça şaşırmişti. İmam'a (a.s) dönerek, "Yeni doğan bir bebekle mi konuşuyorsunuz?" diye sordu. İmam Sadık (a.s), "Eğer istiyorsan gel, sen de konuş" dedi.

Bu Şiî, olayın devamını şöyle anlatır: Beşiğe yaklaşıp selam verdim. Bebek, selamımın cevabını verdi ve bana "Yeni doğan kızına verdiği ismi değiştir. Zira Allah, o isimden hoşlanmaz" dedi. (Bu kimsenin, olaydan birkaç gün önce bir kız çocuğu olmuş, adını da Humeyra koymuşlardı.) Yeni doğan çocuğun konuşması, gaipen haber vermesi ve hatamı düzeltmeye çalışması beni daha da şaşkına çevirmişti. Bunun üzerine İmam Sadık (a.s), bana şöyle buyurdu: "Şaşıрма, bu çocuk oğlum Musa'dır (a.s). Allah, onun neslinden bana bir kız verecek. Adı, Fatima-'dır. O, Kum toprağında gömülecek. Kim onu Kum'da ziyaret ederse, cennet ona vacip olur." [198]

2- Yine İmam Cafer Sadık (a.s), Hz. Mâsume henüz dünyaya gelmeden onun hakkında şöyle buyurmuştur: "Pek yakında Kum'da benim evlatlarımdan Fatıma isminde bir hâtun defnedilecek. Kim onu ziyaret ederse cennet ona vacip olur." [199]

İmam Musa Kâzım'ın (a.s) Hicrî 128'de dünyaya geldiğini, Hz. Mâsume'nin de 173 yılında doğduğunu göz önünde bulundurursak, İmam Sadık'ın, (a.s) bu sözü Hz. Mâsume'nin doğumundan 45 yıl önce söylemiş olduğu sonucuna varırız.

İmam Sadık (a.s) bir başka rivayette de şöyle buyurmuştur: "Benim kızlarımdan bir hâtun, Kum'da vefat edecek ve onun şefaatiyle tüm Şiîlerim cennete girecektir." [200]

Bu gaybî haberler, aynı zamanda Şiîleri bu yüce hâtunun kutsal hedeflerine davet etmektedir.

4- Baban Sana Feda Olsun!

Hız. Fatıma Zehra'nın (a.s) faziletlerinden biri de, Hız. Peygamberin defalarca onun hakkında söylediği "Babası ona feda olsun"[201] sözüdür.

Peygamberimizin söylediği bu söz, Hız. Fatıma'nın makamının yüceliğini ve saygınlığını beyan etmektedir.

Hız. Mâsume hakkında da buna benzer sözler, babası İmam Kâzım (a.s) tarafından söylenmiştir. Bu konuyla ilgili olarak aşağıda yer alan anlamlı olayı naklediyoruz.

Ayetullah Uzma Seyit Ebu'l-Kasım Hoî'nin ilk damadı olan Merhum Ayetullah Müstenbit, IX. yüzyılın alimlerinden Salih b. Arendes'in *Keşfu'l-Leali* kitabından[202] şöyle nakleder:

İmam Kâzım (a.s) döneminde bir grup Şiî, sorularına cevap almak kastıyla Medine'ye geldi. Ancak İmam (a.s) yolculukta olduğundan geri dönmek zorunda kaldılar. Bir sonraki seferde sorularını bir kâğıda yazarak İmam Kâzım'ın (a.s) ailesine bırakmak istediler. Ancak, İmam'ın kızı Hız. Mâsume, buna fırsat vermeden bütün sorularına cevap verdi. Şiîler, cevapları alınca vatanlarına doğru yola koyuldular. Yolda İmam Musa Kâzım (a.s) ile karşılaştınca konuyu ona da anlattılar. İmam, Hız. Mâsume'nin yazdığı cevapları onlardan alarak gözden geçirdi. Hepsini doğru buldu ve üç defa şu cümleyi tekrar etti: "Babası ona feda olsun!"

O dönemde Hız. Mâsume'nin yaşının küçük olduğunu da göz önüne alırsak, bu olay, onun ilim ve marifet derecesinin büyüklüğünü ve eşsiz makamını gösteren bir kanıt olarak ortaya çıkar.[203]

5- İmamların (a.s) Sağlam Delili

Hız. Mâsume'nin hayatını konu alan bilgiler, büyük ölçüde tarih sayfalarından kaybolmuştur. Bunun sebebi ise, dönemin baskıcı yönetimi ve bu yönetimin Ehl-i Beyt'in hayatını ve faziletini yazan kaynaklardan duyduğu endişeler idi. Bununla birlikte günümüze kadar gelenlerle de bazı gerçekleri açıklamak mümkündür.

Hız. Mâsume'nin özelliklerinden biri de İslâmî ilimleri ve Ehl-i Beyt maarifini çok iyi bilmesi idi. Aynı zamanda bu ilmi insanlara ve gelecek nesillere nakleden eşsiz ravilerindendi.

Nitekim, yukarıdaki rivayetten de bu konu anlaşılmaktadır. Bu yüzden olacak ki, İmam Kâzım (a.s) o eşsiz bânu için, "Babası ona kurban olsun" diyordu. Çünkü onun varlığı, babası İmam Kâzım (a.s) için sağlam/ emin bir dayanaktı. Nitekim Hız. Mâsume'nin ziyaret nâmesinin bir bölümünde şöyle denilmektedir: "Selam olsun sana ey Fatı-ma, ey Musa b. Cafer'in kızı, onun hüccet ve emini!"[204]

Buna göre Hız. Mâsume, babası İmam Musa Kâzım'ın (a.s) insanlık için hücceti ve emanetçisi idi. Dolayısıyla o, Allah'ın hücceti, emini ve ilahî emanetin koruyucusu idi.

Hız. Mâsume'den bize yeteri kadar rivayet ulaşmamıştır. Elimize ulaşan az sayıda rivayetten bazıları şunlardır:

1- *el-Gadir*'de yazılan bilgilere göre, birçok Ehl-i Sünnet kaynağında, "Gadir" ve "Menzilet" hadisleri, Hız. Mâsume'den nakledilmiştir. Bu hadisler şöyledir:

"İmam Kâzım'ın (a.s) kızları Fatıma (Mâsume), Zey-neb ve Ümmü Kulsûm, İmam Cafer Sâdık (a.s) kızı

Fatı-ma'dan, o da İmam Muhammed Bâkır'ın (a.s) kızı Fatı-ma'dan, o da İmam Zeynelabidin (a.s) kızı Fatıma'dan, o da İmam Hüseyin'in (a.s) kızları Fatıma ve Sakîne'den, onlar da Peygamberimizin (s.a.a) kızı Fatıma'nın kızı Ümmü Kulsûm'dan ve o da annesinden (Allah onlardan razı olsun) şöyle nakleder:

[Hz. Fatıma Zehra, Hz. Ali'nin (a.s) hilafetini gasp edenlere şöyle seslendi:]

“Siz Allah Resulü'nün (s.a.v) Gadir-i Hum'da söylediği ‘Ben kimin Mevla'sı isem Ali de onun Mevla'sıdır’ cümlesini ve ‘Ey Ali, senin bana yakınlığın Hârun'un Musa'ya olan yakınlığı gibidir’ sözlerini duymadınız mı?[205]

2- Yukarıdaki senetle Hz. Mâsume, Hz. Fatıma Zehra'dan şu rivayeti nakleder: Allah Resulü'nün (s.a.v) şöyle buyurduğunu duydum: Miraca gittiğimde cennete girdim. İçinde beyaz benekli yakuttan örülmüş bir saray vardı. Kapısı, inci ve yakutla bezenmiş, üzerine de bir perde asılmıştı. Başımı kaldırdım ve kapıya baktım. Üzerinde şöyle yazıyordu: ‘Allah'tan başka ilah yoktur, Muhammed (s.a.v) Allah'ın elçisidir, Ali insanların velisidir.’ Perdede de bir yazı vardı. Orada da şöyle yazılıydı: ‘Ne mutlu Ali Şiasına! Onun gibisi var mı?’

Saraya girdim. İçerisi, kızıl benekli akiklerle döşenmişti. yeşil yakutla süslenmiş gümüş bir kapısı ve kapının üzerinde bir perde vardı. Başımı kaldırdığımda kapıda şöyle yazdığını gördüm: Muhammed Allah'ın elçisi, Ali Mustafa'nın vasisidir.

Perdede de şöyle yazılıydı: Ali Şiîlerine asilzade olduklarını müjdele!

Sarayın ortasına kadar ilerlediğimde yeşil benekli zümrütten örülmüş başka bir saray daha gördüm. Öyle ki, ondan daha güzel bir saray hiç görmemiştim. İncilerle süslenmiş kızıl yakuttan bir kapısı vardı. Üzerinde de bir perde vardı. Başımı kaldırdığımda perdede şöyle yazılı olduğunu gördüm: "Ali'nin Şiası, asıl kurtuluşa erenlerdir."

Cebrail'e 'Ey dost, bu kimin sarayı?' diye sordum. ‘Bu saray, amcazâden ve vasisin Ali b. Ebu Talib'indir. Ali Şiası dışında tüm insanlar, kıyamette yalın ayak ve çıplak bir hâlde gelirler. O gün insanlar annelerinin adıyla çağırılırlar. Ama Ali Şiîleri, babalarının adlarıyla çağırılırlar' dedi.

Ey dost, bu sözün anlamı nedir, diye sordum. Bunun üzerine şöyle dedi: Şiîler, Ali'yi sevdiklerinden asil ve soylu olarak doğarlar.[206]

3- Hz. Mâsume birkaç vasıtaıyla Hz. Peygamber'in (s.a.a) halası Safiye'den şöyle nakleder: “İmam Hüseyin (a.s) dünyaya geldiğinde Hz. Peygamber (s.a.a) bana, "Ey halacığım, çocuğumu bana getir" dedi. Henüz onu yıkayıp temizlemediğimi söyleyince, ‘Sen mi onu temizleyeceksin!? Şüphesiz, yüce Allah onu pak ve temiz kılmıştır’ buyurdu.”[207]

4- Hz. Mâsume, Sâve'de hastalandığında “Beni Kum'a götürün. Çünkü babamdan işittim; 'Kum, bizim Şiîlerimizin merkezidir' buyurdular.[208]

5. Hicrî 1306 yılında Mısır'da basılan *el-Lulu's-Semine Fi'l-Âsari'l-Mûninatü'l-Merviyye* kitabında şöyle rivayet edilir:

Musa b. Cafer'in kızı Fatıma (Mâsume), Cafer b. Muhammed es-Sadık'ın kızı Fatıma'dan, o da Muhammed b. Ali el-Bâkır'ın kızı Fatıma'dan, o da Ali b. Hüseyin es-Seccad'ın kızı Fatıma'dan, o da Ebu

Abdullah el-Hüse-yin'in kızı Fatıma'dan, o da Emirül Müminin'in (İmam Ali) kızı Zeyneb'den, o da Allah Resulü'nün (s.a.a) kızı ve annesi Fatıma Zehra'dan şöyle nakleder: Hz. Peygamber (s.a.a) şöyle buyurdu: "Bilesiniz ki, kim Muhammed Ehl-i Beyt'inin sevgisi üzere ölürse şehit olarak dünyadan göçmüştür." [209]

Üstte nakledilen beş rivayetten anlaşılan şudur ki; Hz. Mâsume, mesajlarıyla Şianın haklılığını tebliğ etmiş, Ali (a.s) Şiasına olan sevgisini açıkça beyan etmiş ve Şianın kutsal ideallerini korumaları için mükafatlarını açıklayarak onları inançlarında sağlamlaştırmıştır.

6- Hz. Mâsume'nin Haremi Hz. Zehra'nın (s.a) Mezarının Tecelligâhıdır

Merhum Ayetullah Uzma Necefî Mer'aşî şöyle anlatır: Babam merhum Ayetullah Allame Seyit Mahmud Mer'aşî, Necef'te yaşıyordu. Ninesi Hz. Fatıma Zehra'nın (s.a) mezar-ı şerifinin yerini bulmayı çok istiyordu. Bu yüzden Hatm-i Mücerreb'[210] duasını yerine getirmeye karar verdi. Hz. Zehra'nın kabrinin yerini bir şekilde öğrenmek için düzenli olarak kırk gece bu duayı tekrarlardı.

Kırkıncı gece, duayı hatmetti. Allah'a tevessül edip yakardıktan sonra yatağına girerek uyudu. Rüyasında İmam Bâkır'ı [veya İmam Cafer Sadık'ı] (a.s) gördü.

İmam ona rüyada, "Ehl-i Beyt'in kerimesine tevessül et" buyurur. Merhum, "Ehl-i Beyt'in kerimesi"nden kastın Hz. Zehra (s.a.) olduğunu zannettiğinden "Evet, kurban olayım! Zaten ben de Hz. Zehra'nın kabri-i şerifinin yerini tam olarak öğrenmek ve onu ziyaret etmek istediğimden bu duayı kırk gece hatmettim" der.

Bunun üzerine İmam (a.s) şöyle buyurur: Benim maksadım Hz. Mâsume'nin Kum'daki kabri-i şerifidir. Bazı maslahatlar gereği Allah, Hz. Zehra'nın kabrinin daima gizli kalmasını istedi. Bu yüzden Hz. Mâsume'nin kabrini de Hz. Zehra'nın (s.a) kabrine tecelligâh kıldı. Hz. Zehra'nın kabrinin yeri bilindiği taktirde ne kadar azamet ve görkemi olmalıysa, aynı görkem ve azameti Allah, Hz. Mâsume'nin kabri-i şerifine vermiştir.

Bu rüya üzerine Merhum Ayetullah Seyit Mahmud Mer'aşî, uykudan uyandığında Hz. Mâsume'yi ziyaret etmek için Kum'a gitmeye karar verdi. Tüm aile fertleriyle birlikte Necef'ten Kum'a doğru yola çıktı. Hz. Mâsume'nin türbesini ziyaret ettikten sonra Necef'e geri döndü. [211]

Ayetullah Seyit Muhammed Mer'aşî Hicri 1338 yılında Necef'te vefat etti. Ama değerli oğlu Ayetullah Uzma Seyit Şahabuddin Necefî Mer'aşî, Kum'a gelerek Hz. Mâsume'nin Harem-i Şerif'i civarında 66 yıl İslamî ilimlerle meşgul oldu. Fıkhî, kültürel, sosyal, siyasal vb. hizmetlerden sonra Hicrî 1411 yılında, Sefer ayının 8. günü 96 yaşında Kum kentinde vefat etti. Kabri-i şerifi büyük ve eşsiz kütüphanesinin kenarında bulunmaktadır.

Bu ilginç ve istisna olay, Hz. Mâsume'nin azamet ve üstünlüğünü, ninesi Hz. Zehra'nın (s.a) mübarek varlığı bir yansıması olduğunu göstermektedir. Hz. Mâsume'nin türbesinin Hz. Zehra'nın kabri şerifinin manevi celal ve görkemine sahip olduğu anlaşılmaktadır.

Dikkat etmek gerekir ki bu rüyayı bir taklit mercii, müçtehit olan babasından nakletmektedir. Ayrıca Masum İmamı rüyada görmek, o rüyanın doğruluğunu gösterir.

7- Özel Ziyaretnâme

Hız. Mâsume'nin istisnai bir azamete sahip olduğuna dair şahitlerden biri de İmam Rıza'nın (a.s) Hız. Mâsume hakkında buyurduğu özel ziyaretnâmedir. Hız. Fatıma Zehra'dan (s.a) sonra, hakkında masum İmam tarafından ziyaretnâme naklölunan tek hatun, Hız. Mâsume'dir. Hız. Zeyneb, yüce bir makama sahip olduğu halde mâsum imamdandır kendine has bir ziyaretnâme nakledilmemiştir. Aynı şekilde Peygamber ailesinden diğerk büyük hanımlar için de böyle bir şey yoktur.

Allame Meclisî bazı ziyaret kitapları kanalıyla Ali b. İbrahim'den, o da babasından, babası da Saad Eş'arî Kummi'den şöyle nakleder:

“İmam Rıza'nın (a.s) hizmetinde idim. Bana, ‘Ey Saad, sizin orada (Kum'da) bize ait bir mezar var’ dedi. Saad, ‘Feda olayım! Acaba kastınız Musa b. Cafer'in kızı Fatıma mıdır?’ diyince, 'Evet. Kim onu hakıyla, tanıyarak ziyaret ederse cenneti hak eder' buyurdular.”

Daha sonra İmam Rıza (a.s) Hız. Mâsume'nin kabrinin nasıl ziyaret edileceğini Saad'a şöyle anlattı: Kabrin kenarına vardığında baş tarafında kıbleye dönerek dur ve 34 defa 'Allahu Ekber', 33 defa 'Subhanallah' ve 33 defa da 'Elhamdulillah' dedikten sonra şöyle söyle:

“Esselamu alâ Adem'e safvetillah ...”[212]

Bu ziyaretin bir diğerk özelliğı de, İmam Rıza (a.s)'ın buyurduğu gibi 34 defa tekbir, 33 defa tesbih, 33 defa da hamd söylenmesidir. Buna benzer bir emir, diğerk ziyaretlerde görölmemektedir.

Ziyaretin 'Allahu Ekber' cümlesiyle başlamasının sebebi ise, ziyaretçinin bu iki dünya hatununu ziyaret ederken cânı gönölden yüce Allah'ın birliğine ve münezzeht olduğuna ikrar edip O'na şükrettikten sonra ziyarete başlanması gerektiğidir. Ziyaretçi, bu manevî hâliyle Hız. Mâsume ile irtibat kurmalıdır.

Bu, Allah'ın salih kullarının azamet ve üstün dereceleri karşısındaki en güzel haldir. Temiz bir ruhla, saf bir kalple, her türlü şüphe ve çirkinliklerden arınmış bir şekilde ziyaret etmeli ve bu vesileyle güzel sonuçlar almalıdır.

8- Mesaj İçerikli Lakapları

Hız. Mâsume hakkında iki çeşit ziyaretnâme nakledilmiştir. Birincisi Allame Meclisî'nin İmam Rıza'dan (a.s) naklettiğı meşhur ziyaretnâmedir.[213]

Diğerk ise Şeyh Muhammed Ali b. Hüseyin Katuziyan'ın *Envarü'Muşaşain*[214] adlı eserinin 1. cildinde naklettiğı ziyaretnâmedir. Bu ziyaretnâmenin bir bölümünde Hız. Mâsume'ye hitaben şöyle deriz:

“Selam olsun sana ey Tâhire (pakize), ey Hamîde (öölülen), ey Berra (iyi huylu), ey Reşîde (kemale eren), ey Takiyye (takvalı), ey Nakiyye (temiz/ seçkin), ey Raziyye (liyakat sahibi) ve ey Merziyye (beğenilen)...[215]

Bu bölümde, Hız. Mâsume'nin her biri bir mesaj içeren lakaplarından sekizine değinilmiştir. Bunlar onun parlak hayatının sahip olduğu yüce değerkleri anlatmaktadır. Zira onun bütün hayatı, amelleri, sözleri, düşünceleri; sadakat, temizlik, liyakat, irfan ile Allah'ın, Peygamberinin ve İmamların rızasını kazanmak üzere kurulmuştur.

9- Hız. Mâsume'nin Şefaati

Daha önce, İmam Cafer Sadık'tan, Hz. Mâsume'nin doğumu ve Kum şehrinde vefat edeceğine dair nakledilen rivayetin devamında şöyle gelmiştir:

[216]

Bu rivayet, Hz. Mâsume'nin şefaatinin tüm Şiîleri kapsayacağını söylemektedir. Bu ise, o hatunun ne kadar büyük azamete sahip olduğunu göstermektedir.

İsfahan'ın Devletâbad kasabasının büyük alimlerinden Ayetullah Muhammed Nasirî Devletâbadî, babası Merhum Ayetullah Muhammed Bâkır Nasirî'den (ö. 1407 H.) şöyle nakleder:

Hicrî 1295 yılında Kum civarında kuraklık ve kıtlık oldu. Bu durum halkı bezdirdi. Sonunda içlerinden 40 dindar kişi seçerek Kum'a gönderdiler. Bunlar Hz. Mâsume'nin haremine giderek Allah'tan yağmur göndermesi için ona tevessül ettiler. Üçüncü gün onlardan biri, Merhum Ayetullah Uzma Mirza Kummî'yi (ö.1231 H.)[217] rüyasında görür. Ayetullah Mirza ona "Siz neden burada bekliyorsunuz?" diye sorar. O da "Bir süredir bölgemize yağmur yağmıyor. O yüzden buraya sığındık ve Hz. Mâsume'ye tevessül ettik" der.

Bunun üzerine Mirza Kummî şöyle der: Sadece bunun için mi burada toplandınız!? Bu önemli bir şey değil. Bu kadarı bizim de elimizden gelir. Bu gibi işlerde bize başvurun. Ama eğer tüm dünyanın şefaatinin istiyorsanız, ancak o zaman kıyamet gününün şefaatchisi olan bu hâtuna (Hz. Mâsume'ye) tevessül edin."

10- Hz. Mâsume'nin Mezarını Ziyaret Etmenin Sevabı

Hz. Mâsume'nin kabrini ziyaret etmenin mükâfatı hakkında mâsum imamlardan çok sayıda rivayet nakledilmiştir. Hz. Mâsume'nin azametini gösteren sekiz rivayeti burada naklediyoruz:

1- İmam Cafer Sadık (a.s) bir konuşmasında şöyle buyurdu: Kim onu (Hz. Mâsume'yi) ziyaret ederse cennet ona farz olur.[218]

2- Yine İmam Cafer Sadık (a.s) şöyle buyurdular: "Şüphesiz, onun ziyaretinin karşılığı, cenneti kazanmaktır."[219]

3- Saad b. Saad Eş'arî şöyle der: Hz. Mâsume'nin kabrini ziyaret etmenin mükâfatını İmam Rıza'dan (a.s) sorduğum. Şöyle buyurdu: "Kim onu ziyaret ederse mükâfatı cennettir."[220]

4- Diğer bir yerde ise, İmam Rıza (a.s) şöyle buyurmuştur: "Kim hakkıyla ve makamını bilerek onu ziyaret ederse mükâfatı cennettir."[221]

5- İmam Rıza (a.s) diğer bir yerde şöyle buyuruyor: "Kim Mâsume'yi Kum'da ziyaret ederse, beni ziyaret etmiş gibidir."[222]

6- Şiîlerden biri İmam Rıza'nın (a.s) nuranî mezarını ziyaret için Horasan'a gitmişti. Ziyaret ettikten sonra Hemedan üzerinden Kerbela'ya doğru yola koyuldu. Yolculuk esnasında rüyasında İmam Rıza'yı gördü. İmam ona şöyle buyuruyordu: Kum'a uğrayıp kız kardeşimin mezarını da ziyaret etseydin ne olurdu?[223]

7- Mevla Haydar Hansarî, İmam Rıza'nın (a.s) şöyle buyurduğunu nakleder: Kim benim ziyaretime gelemese Rey'de kardeşimi (Şah Abdulazim'in mezarının yanında bulunan Hamza'nın mezarını) veya Kum'da kız kardeşimi (Hz. Mâsume'yi) ziyaret etsin. Onları ziyaret eden beni ziyaret etme sevabına ulaşır."[224]

Kısa Bir Açıklama:

Açık bir dille Hz. Mâsume'nin yüce makamını ortaya koyan bu rivayetler, aynı zamanda birtakım önemli noktalara da işaret etmektedir.

Örneğin, onu ziyaret edene cennetin farz oluşu, bu ziyaretin karşılığının cennet olması, ziyaretçinin yerinin cennet olması, Hz. Mâsume'yi ziyaret etmenin İmam Rıza'yı (a.s) ziyaret etmeye eşit olması ve İmam Rıza'nın (a.s) Hz. Mâsume'nin ziyaretine gitmeyen Şiî'den onu ziyarete gitmesini istemesi, bu noktalardandır.

Nitekim, Hz. Mâsume'nin ziyaretini birden fazla imamımız tavsiye etmiştir. Naklolan rivayetlere göre İmam Cafer Sadık, İmam Rıza ve İmam Cevad (a.s), Hz. Mâsume'yi ziyaret etmenin önemini vurgulamışlardır. Dikkat çeken bir nükte de İmam Sadık'ın, Hz. Mâsume henüz doğmadan ve hatta babası İmam Kâzım (a.s) dünyaya gelmeden önce bu tavsiyede bulunmuş olmasıdır.

Beşinci rivayette ilgimizi çeken bir konu da Hz. Mâsu-me'nin mezar-ı şerifini ziyaret etme mükâfatının mâsum imamı [İmam Rıza (a.s)] ziyaret etme mükâfatı kadar karar kılınmış olmasıdır.

Zeyd Şahham İmam Sadık'tan (a.s) "Sizlerden birini ziyaret edenin mükâfatı nedir?" diye sorduğunda İmam (a.s) şöyle buyurdu:

[225]

İmam Rıza (a.s) şöyle buyurur: Gusüllü olarak beni ziyaret eden, annesinden doğmuş gibi günahlarından arınır." [226]

İlham Verici İki Nükte

1- Bunca makamın sebebi ne?

Hz. Mâsume hakkında yazılan onca sözden sonra, "Bunca makamın ne gereği var, niçin Hz. Mâsume diğer kız kardeşlerinden daha üstün?" şeklinde sorulabilir.

Ancak, cevap olarak şunu söylememiz gerekir ki, bu sorular Hz. Fatıma Zehra (s.a.) için de geçerlidir. Bu iki hâtun, ailevî ve zâtî üstünlüklerine ilaveten iman ve amel bakımından da seçkin şahsiyetlerdirler. Onlar bu doğrultuda ve kendi seçimleriyle yüce insanî değerlere ulaştılar; irfanları, maarif ve amelleriyle de insanlığı aydınlattılar.

Hz. Mâsume ilim, irfan, iman ve siyaset sahneleri yanı sıra velayet makamını savunma konusunda da seçkin bir şahsiyettir. Nitekim, bu uğurda da şehit olmuştur.

O, Kum'da kaldığı on yedi gün içerisinde Allah'a yakarmakla ve ibadetle meşguldü. Hz. Mâsume'nin korunarak günümüze kadar gelen bu ibadetgâhına Beytu'n-Nur adı verilir. Bugün burası, Kum'un Mir Meydanı'nda bulunan Settiye Medresesi'nde koruma altındadır.

Hz. Mâsume'nin 28 yıllık ömrü, bereketlerle doludur. Kum'da on yedi gün kalması Kum'un ilim merkezi haline gelmesindeki en büyük sebeplerden biridir. Bu ilim merkezi, şimdiye kadar İslam dünyasına on binlerce ilim adamı kazandırmıştır.

İmam Rıza'nın (a.s) sahabesi Zekeriya b. Adem ve İmam Hasan Askerî'nin (s.a) vekili Ahmed b. İshak'tan, Mirza Kummî, Ayetullah Şeyh Ebul Kâsım Kummî, Ayetullah Hâîrî, Ayetullah Sadr, Ayetullah Seyit Muhammed Taki Hansarî, Ayetullah Hüccet, Ayetullah Burucerdî, Ayetullah Seyit Ahmed Hansarî, Ayetullah Gulpaygânî, Ayetullah Necefi Mer'aşî, Ayetullah Erakî, Allame Tabatabaî, Şehit Murtaza Mutahharî, Ayetullah Ruhullah Musevî Humeynî (Allah makamlarını yüksek etsin) vb. gibi seçkin şahsiyetlere kadar Kum'a daha sonra gelen taklit mercileri ve İslam düşünürleri, bunlardan bazılarıdır.

Bu seçkin şahsiyetler ve daha niceleri, Peygamber (s.a.a) hanedanının bilge hatunu Hz. Mâsume'nin Kum'daki varlığının bir bereketi olarak İlim Havzası'na merkeziyet kazandırmışlar ve bu şehri adeta bir fazilet şehrine dönüştürmüşlerdir.

Yüce Allah'ın rahmeti, tüm peygamberlerin, imamların (a.s), evliyaların ve gerçek mücahitlerin içten selamı velayet güneşinin parlak nuru ve sürekli akan Kevser membainin billur suyu o yüce hâtuna olsun.

Sözün kısası, insanı yüce makamlara ulaştıran, iman ve ameldir. İmam Bâkır (a.s) bu konuda şöyle buyuruyor: "Allah'a ant olsun ki takvası olmayan ve Allah'a itaat etmeyen bizim Şii'miz değildir." [227]

Yine şöyle buyuruyor:

[228]

2- İslam'ın ve Müslümanların kadına verdiği değer

Tarih boyunca bütün dinlerde aşırı cılık ve tefritle kadınlara zulmedilmiştir. Ancak İslam, tam ve adaletli bir şekilde kadınlara haklarını vermiş ve onları çöküşe götüren her türlü yapmacık şeylerden korumuştur.

Hiz. Hatice, Hiz. Fatıma, Hiz. Zeyneb ve Hiz. Mâsume gibi örnek kadınlardan övgüyle söz etmesi, en güzel ve içten duygularla onlara karşı saygı ve sevgi göstermesi, bu İslamiyet'in kadınlara verdiği değeri en güzel şekilde ortaya koymuştur. Bu değerler, bize şunu göstermektedir ki, semavî makamları elde etmenin yolu ne kadın veya erkek olmak, ne de siyah veya beyaz bir tene sahip olmaktır. Aksine, İslam'da ölçü, takva ve ameldir.

Hiz. Mâsume'nin Kum'daki görkemli türbesine olan büyük ilgi ve saygı, İslam'ın kadınlara verdiği değerin bir örneğidir. İslam'ın kadınlara fazla değer vermediğini savunanlara cevap olarak amelen kanıtlanan bu saygı, örnek gösterilebilir.

Kuma yöneldi Gönül kuşum

Senin emin haremde kaybolmuşum

Selam sana, ey seyitlerin teyzesi

Selam sana, ey ibadetlerin ruhu

Kum çölünün Kevser nurusun sen

Bu halkın kalbine hayat suyusun sen

Ey seyitlerin teyzesi, söyle, sen kimsin

Fatıma veyahut da ikinci Zeyneb misin

Kerbela yolundan mı döndün

Yoksa Rıza'nın ardından mı geldin...

HZ MASUME'NİN DERGÂHINDAN BAZI KERAMETLER

Keramet ve Tekvini Velayet

Büyük önem taşıyan velayet kısımlarından biri de "Tekvînî Velayet"tir. Tekvînî velayet, varlık aleminde yüce Allah'ın izniyle tasarruf yetkisine sahip olmak demektir. Hz. İsa (a.s), bu velayete sahip idi. Yani, varlık aleminde tasarruf hakkına sahipti. Kuran'da da geçtiği gibi, Allah'ın izniyle kâh çamurdan yapılan bir kuş heykeline üfleyerek can verebiliyor ve onu uçurabiliyor, kâh doğuştan kör olan birinin gözlerini açabiliyor ve hepsinden daha önemlisi, kâh ölüyü diriltebiliyordu.[229]

Hz. İsa'nın bu ilahî güce sahip olmasının nedeni, onun Allah'ın kâmil bir kulu, evliyası ve peygamberi olmasıydı. İnsan, Allah'a kâmil ve halis bir şekilde kulluk ederek O'nun kemal ve celal sıfatlarına mazhar olabilir.

İmam Cafer Sadık (a.s) bir konuşmasında şöyle buyurdu:

[230]

Yani, kulluk (ubudiyet), insanı Allah'a o kadar yakınlaştırır ki nihayetinde insan, Allah'ın sıfatlarına mazhar olur ve O'nun izniyle varlık aleminde tasarruf edebilir.

Açıklama: Kulluk aşamalarını kat ederek rububiyete ulaşmak görünüşte çok ağır bir tabirdir. Çünkü bu cümlelerin anlamı, “kulluktan ilahlık makamına ulaşmak” olur. Bu durumda da şöyle bir soru gündeme gelir: Acaba insan kulluk sınırından dışarı çıkabilir ya da ilahlık sınırına ulaşabilir mi?

Topraktan çıkma (insan) nerde, rab (olarak bilinenlerin) Rabbi nerede?

Üstat Şehit Murtaza Mutahharî, bu konuda şöyle der: "Dikkat edilecek bir husus şudur ki: İlahlık ile ilahî güçlere sahip olmak farklı şeylerdir. Yukarıdaki hadisten kasıt ise, insanın, Allah'a kulluk ederek O'nun izniyle bazı ilahî güçlere sahip olabileceğidir.”[231]

Yani insan, kulluğun büyük merhalelerini kat ederek tekvînî velayetin ruhuna sahip olabilir. O zaman mucizevî işler yapabilir ve ilginç kerametler gösterebilir. Burada, İmam Rıza'nın (a.s) kerametlerinden birine şahit olan bir kimsenin anlattıklarını örnek olarak göstermek mümkündür:

"Miladî 1942 yılında İştihard'da dünyaya gelen İranhanım adında bir kız kardeşim var. İranhanım, doğduktan bir süre sonra annesini kaybetti. İki yaşına girdiğinde de ayakta duramayacak bir hâle geldi.

Hatta ellerini duvara dayayıp ayağa kaldırdıklarında bile yere düşüyordu.

Babam ve büyükannem bazı yakınlarla birlikte, 1945'te İmam Rıza'ya (a.s) tevessül için Meşhed'e doğru yola koyuldular.

Kış mevsimi olduğundan Harem pek kalabalık değildi. Babam ve büyükannem, kız kardeşimi türbenin kenarında bir yere oturtular. İmam'dan (a.s) bu hastaya özel bir lütufla nazar etmesini istediler. Sonra da ziyaret namazına durdular. O esnada kardeşim ayağa kalkarak türbeye doğru yürümeye başladı ve türbeye sarıldı. O andan itibaren tam olarak şifa buldu ve artık hiçbir şeye yaslanmadan yürümeye başladı.

İranhanım'ı İştihard'a geri getirdiler. Bütün yakınlar onun önceki hâlini bildikleri için çok şaşırmışlardı. Hepsİ İmam Rıza'nın (a.s) bu lütfü karşısında sevinç gözyaşı döktü. Kız kardeşim bugün sağlıklı bir şekilde hayatına devam etmektedir."

Bu açıklamadan sonra artık şöyle diyebiliriz: Hz. Mâsume de Allah'a kul olma ve O'nu hakkıyla tanıma konusunda kemale ermiş ve manevî makamlara ulaşmıştır. Böyle bir insanın kendi velayet hakkından yararlanarak mucizevî işler ve kerametler göstermesi doğaldır.

Burada yüzlerce örnekler içerisinden birkaç örneği sizlere sunuyoruz:

1. Yolunu Kaybeden Bir Grup

İran İslam Cumhuriyeti henüz kurulmadan yıllar önce, Kum'a oldukça uzak şehirlerden birinden Hz. Mâsume'yi ziyaret maksadıyla yola koyulan bir grup, kışın dondurucu soğuşunda yollarını kaybetmişti. Her taraf karlarla kaplıydı ve vakit de akşamdı. Uçsuz bucaksız çölde ne yapacaklarını düşünüyorlardı. Bir taraftan vahşi hayvanlar, diğer taraftan da dondurucu soğuk onlar için büyük bir tehlikeydi. Araçları da yoktu. Çaresiz kalınca Allah'tan yol göstermesi ve onları tehlikeden koruması için Hz. Mâsume'yi vesile kıldılar.

Hz. Mâsume'nin Harem-i Şerifi'nin hizmetçilerinden Merhum Seyit Muhammed Razavî şöyle anlatır: O gece Harem'deydim. Biraz uyumuştum. Uykuda, Hz. Mâsume yanıma gelerek "Kalk, minarelerin lambalarını yak!" diye emir buyurdu. Saate baktım, gece yarısından biraz geçmişti ve henüz sabah ezanına dört saat vardı. Oysa her gün ezan vakti yaklaştığında minarelerin lambalarını yakardık. Bu yüzden yeniden uyudum. Hz. Mâsume'yi ikinci kez rüyamda gördüm. Bu sefer öfkeyle, "Kalk! Sana minarelerin lambalarını yak demedim mi" diye çıkmıştı. Kalktım ve lambaları yaktım. Kar yağmış, her yeri beyaza bürümüştü. Ama Hz. Mâsume'nin emriyle niçin kandilleri erken yaktığımı anlayamamıştım.

Sabahleyin hava açılmış ve güneş çıkmıştı. Harem-i Şerif'ten geçiyordum. Ziyaretçilerden bir grubun aralarında şöyle konuştuklarını duydum. "Hz. Mâsume bize yardım etti. Ona ne kadar teşekkür etsek azdır. Harem-i Şerif'in minarelerinin lambaları yanmasaydı, Kum'un yolunu asla bulamazdık. Karlı ve soğuk gece karanlığında çölde donup kalacaktık."

O an rüyamın sebebini, Hz. Mâsume'nin niçin gece yarısı kandilleri yakmamı emrettiğini anladım.[232]

2. İmam Mehdi (a.f) Haremin Kenarında

Anlatılmaya değer olaylardan biri de şudur: Güvenilir biri olan Seyit Abdurrahim şöyle anlatır:

Avlu oldukça sakindi. İmam Mehdi (a.f) ve yanındaki şahıstan başka hiç kimse yoktu. Onları takip ettim. Yürüyerek Eski Avlu'ya geldiler. Atını tutmam için yularını bana verdiler. Kendi kendime 'Atı tutmak mı daha iyi, İmam ile birlikte olmak mı?' diye sordum. Atın yularını İmam'ın yanındaki şahsa vererek O'nu takip ettim. İmam, Harem'e girdi ve Hz. Mâsume'nin mezarının baş ucunda durdu. Hizmetçilerden kimse yoktu. Kendi kendime, 'İmam'ın (a.f) huzuruna varayım mı, varmayayım mı?' diye sordum. Türbenin kenarında durup İmam'ın (a.f) sesine kulak astım. Ama hiçbir şey anlamıyordum. Bir müddet sonra İmam, Harem'den dışarı çıktı. Ben de onun ardından dışarı çıktım ve yine onu takip etmeye başladım. Ama ansızın kayboldu. Her ne yaptıysam onu bulamadım. O saygıdeğer zâtın huzuruna varma saadetine eremedim." [233]

3. Çaresiz Hastaya Şifa

Tevatür yoluyla bize ulaşan gerçek olaylardan biri de şudur:

Hz. Mâsume'nin Harem-i Şerif'inin, Mirza Esedullah isminde ayaklarını hissetmeyen felç bir hizmetçisi vardı. Hatta ayak parmakları siyahlaşmaya başlamıştı. Hiçbir tedavi yolu sonuç vermediğinden doktorlar ayağının kesilmesi gerektiğini söylüyorlardı.

Çaresiz, o da bu gerçeği kabul etmek zorunda kalmıştı. Ameliyat için verilen vakitten bir gün önce kendi kendine, "Nasıl olsa yarın ayağımı kesecekler, bu gece Hz. Mâsume'nin Harem-i Şerif'inde kalayım ve tevessül edeyim" dedi.

Mübarek adlı biri, onu sırtına alarak Harem'e götürdü. Gecenin geç saatlerinde hizmetçiler Harem'in kapılarını kapattıklarında Hz. Mâsume'nin türbesine sarılarak hastalığından dolayı ağlayıp sızlamaya ve derdini anlatmaya başladı. İltimas ederek Hz. Mâsume'den, Allah'tan onun ayağını iyileştirmesini istemesi için istekte bulundu. Sabaha kadar yalvardı, yakardı. Henüz hava aydınlanmadan hizmetçiler gelmişlerdi. Onlar daha kapıyı açmadan Mirza Esedullah kapının ardından, "Kapıyı açın, kapıyı açın! Hz. Mâsume bana lütufta bulundu, şifa buldum!" diye bağıırıyordu.

Kapıyı açtıklarında, Mirza Esedullah'ın çok sevinçli olduğunu ve hastalığının iyileştiğini gördüler. Mirza, nasıl şifa bulunduğunu şöyle anlatır:

Saygıdeğer bir hanımefendi yanıma geldi ve bana "Neyin var?" diye sordu. "Ayağımdan hastayım, Allah'tan ölümümü veya şifamı diliyorum" dedim. Hanımefendi, eşarbının ucunu birkaç kez ayağıma sürdü ve "Allah sana şifa verdi" buyurdu. O an iyileştiğimi anladım. Artık ayağım ağrıyıyordu. Kim olduğunu sorduğumda şöyle buyurdu: "Haremimin hizmetçisi olduğun halde beni tanımıyor musun? Ben Hz. Musa b. Cafer'in kızı Fatıma'yım." [234]

4. Şiddetli Sel Tehlikesi

Kum şehrinin coğrafi yapısını tanıyanlar, şehrin ortasından büyük bir nehrin geçtiğini bilir. Bu nehir, kilometrelerce mesafeden Gulpaygân ve Delican sınırlarını da içine alarak yağmur sularıyla birlikte Kum'a gelir ve buradan da Kum Gölü'ne dökülür.

Bu durumdan da anlaşılacağı gibi, zaman zaman aralıksız olarak yağan şiddetli yağmurlar, çok tehlikeli sellere yol açabilmektedir. Kum'un tarihine bakıldığında, bu nehrin asırlar boyu birçok zayiata sebebiyet gösterdiği göze çarpmaktadır.

Bu konuda şöyle bir olay yazılıdır: Vaktiyle Kum, çok büyük ve azgın bir selle karşı karşıya kalmıştı. Kum halkı evlerin ve binaların sel suları altında kalabileceği endişesiyle büyük bir tedirginlik yaşıyordu. Böyle bir anda meçhul bir elin ortaya çıktığı ve sele işaret ettiği görüldü. Bir anda azgın sular yavaşladı ve yönünü değiştirdi. Böylece tehlike uzaklaşmış oldu.[235]

Şeyh Zeki Bağban, meşhur *Şerefname*'sinde bu konuya yönelik yazdığı bir şiirinde şöyle der:

Azgın sel suları Kum'a geldiğinde

Takdirin sürüklediği yerden

Bilir misin kim onu uzaklaştırdı bu diyardan?

Mâsume idi O, yüce Mûsa'nın kızı

Kum'un dert ortağı, Allah resulünün zürriyetinden

5. Nakkare Sesleri

Vaktiyle Merhum Ayetullah Uzma Hacı Şeyh Abdülkerim Hâirî'nin taklit mercii olduğu dönemde (takriben 70 yıl önce) belden aşağısı tutmayan felçli bir şahıs vardı. Yürürken koltuk değneği kullanır, ayakları yerde sürünürdü. Kafkaslı olan bu kimseyi Kum halkının çoğu tanırdı. Ayaklarının şifası için Meşhed'e gitmişti ancak bir sonuç alamamıştı. Bu yüzden Hz. Mâsume'nin dergâhına yönelmiş, şifa bulmak için Kum'a gelmişti.

Bir Ramazan ayı gecesi idi. Ansızın şehirde nakkare sesleri yükseldi.[236] Halk bunun sebebini sorduğunda, ayaklarından sakat olan bir şahsın Hz. Mâsume'nin Harem'inde şifa bulunduğunu söylediler.

Bir süre sonra o şahsın Kafkaslı olduğu anlaşıldı. Kafkaslıyı gördüklerinde ayaklarındaki sakatlığın iyileştiği ve rahat bir şekilde dolaştığı görüldü.[237]

6. Molla Sadrâ'nın Hz. Mâsume'ye Tevessülü

Molla Sadrâ ve Sadru'l-Müteellihin adıyla tanınan Sadruddin Muhammed b. İbrahim Şirazî, Safevîler döneminin önde gelen alim, hekim ve filozoflarından. Babasının ölümünden sonra Şiraz'dan İsfahan'a geldi. Şeyh Bahâî ve Mir Dâmad'dan ders alarak tahsiline devam etti. Zamanla dönemindeki filozofların iftihar kaynağı oldu. Hayatının uzun bir bölümünü Kum'un yakınlarında bulunan Kehek köyünde geçirdi. Hac ve Umre için defalarca Mekke'ye müşerref oldu. Hicrî 1050 yılında yedinci seferinden dönerken Basra'da vefat etti.

Önemli Arapça eserleri şunlardır: *Esfar-u Erbaâ*, *Şerh-i Usul-u Kafi*, *Kitabu'l-Hidaye* ve *Şerh-u Hikmeti'l-Eşrak*.

Dönemlerinin önde gelen meşhur üstat ve bilginlerinden Molla Muhsin Feyz Kaşanî ve "*Şevarik*, *Meşarik* ve *Guher-i Murad*" adlı eserlerin yazarı Mevla Abdürezzak Lahicî (Feyyaz lakabıyla meşhurdur) Molla

Sadrâ'nın damadı ve öğrencileridir.

Bir gün Feyz Kaşanî'nin hanımı babası Molla Sadrâ'ya “Kız kardeşim mübalağa ifade eden Feyyaz'ın eşidir, ben ise Feyz'in eşiyim” diyince, Molla Sadrâ ona şöyle cevap verdi: “Senin kocanın lakabı daha iyi. Çünkü o, feyzin özüdür.”[238]

Molla Sadrâ ilmî bir konuda içinden çıkılamaz bir sorunla karşılaştığında Kehek'ten Kum'a gelir, Hz. Mâsu-me'yi ziyaret eder, iki alemin efendisine tevessül eder, bereket kaynağı Hz. Mâsume'nin manevî huzurundan faydalanarak ilmî sorununu çözerdi.[239]

Merhum Ayetullah Uzma Seyit Şahabuddin Mer'aşî Necefî devamlı şöyle derdi: Molla Sadrâ ne zaman ilmî bir problemle veya bilemediği bir şeyle karşılaştı, Hz. Mâsume'nin haremindedir o hatuna mütevessil olur, o iki cihan hatunundan yardım alır ve sorunlarını böyle hallederdi.[240]

7. Hakkın Gazâbı

Rıza Han'ın tesettür yasağı döneminde bir gün, Kum Emniyet Genel Müdürü, Hz Mâsume'nin haremine girerek tesettürlü hanımlara saldırdı ve çarşafalarını başlarından almak istedi.

Kadınların çığlık sesleri yükselince Harem'de bulunan Ayetullah Necefî Mer'aşî, emniyet müdürünü durdurmaya çalıştı. Bir süre tartıştılar. Tartışma sonrası Ayetullah Mer'aşî, emniyet genel müdürünün suratına çok sert bir tokat attı. Bu tokattan büyük rahatsızlık duyan ve bunu gururuna yediremeyen emniyet müdürü, Ayetullah Mer'aşî'yi ölümle tehdit etti.

Ertesi gün, bu küstah emniyet müdürü, Kum'da kapalı çarşılardan birinde gezerken çarşının çatısının bir bölümü üzerine çöktü ve müdür oracıkta can verdi.[241]

Bu olay Harem-i Şerif'te kadınların tesettürüne saldıran, Ayetullah Necefî Mer'aşî gibi üstün bir şahsiyeti ölümle tehdit eden küstah birine karşı Hz. Mâsume'nin göstermiş olduğu bir keramet olduğu kadar, aynı zamanda Ayetullah Necefî Mer'aşî'nin de kerametlerinden biridir.

8. Ayetullah Necefî'nin Dileği

Ayetullah Uzma Seyit Şahabuddin Necefî Mer'aşî şöyle anlatır:

“Sıkıntılarımın yoğun olduğu gençlik dönemlerinde, bir gün, evlenecek olan kızım için çeyizlik eşya almam gerekti. Ne var ki, bunun için maddî gücüm yoktu. Sıkıntılı halimle Hz. Mâsume'nin (s.a) türbesine gittim. Yaşlı gözlerle Hz. Mâsume'ye şöyle yakardım: ‘Ey hanımefendim, ey Mevla'm! Çektiğim zorluklarla neden ilgilenmiyorsun? Ellerim bomboşken kızımı nasıl evlendirebilirim?’

Ardından kırılgan olarak eve döndüm. Mukaşefe aleminde kapının çalındığını işittim. Gidip kapıyı açtım, tanımadığım biriyle karşılaştım. Beni görünce ‘Hanımefendimiz seni çağırıyor’ dedi. Alalecele türbeye koştum. Avludan içeri girdiğimde iki cariye, Altın Eyvan'ı temizlemekle meşguldü. Yanlarına yaklaşıp bu temizliğin nedenini sordum. ‘Birazdan hanımefendimiz gelecek’ dediler. Çok geçmeden o da çıkageldi. Şekli ve endamıyla tıpkı annem Fatıma Zehra (s.a) gibiydi. Fatıma Zehra'yı (s.a) daha evvel üç kez rüyamda görmüştüm çünkü.

Hz. Mâsume'nin geldiğini görünce yanına giderek elini öptüm. Bana, ‘Ey Şahab! Biz sana ne zaman ilgi

göstermedik de kınıyorsun bizi? Sen Kum'a geldiğinden bu yana daima bizim gözetimimizdesin ve inayetimiz altındasın' dedi.

Uyandığımda Hz. Mâsume'ye karşı saygısızlık ettiğimi anladım. Hemen türbesine gidip özür diledim. Daha sonra hacetimin karşılığını aldım ve işlerim genişledi. Önümdeki zorluklar kolaylaştı, sıkıntıları aştım.[242]

Yeni Kerametler

Ne yazık ki, Hz. Mâsume'nin pak türbesinde gerçekleşen kerametler daha önceleri kaydedilmiyordu. Son dönemlerde yeni yönetimin gelmesiyle bu konular dikkate alınmaya başlandı. Bu konudaki hassasiyetlerinden dolayı mukaddes türbenin yönetimine teşekkür ederim.

Harem-i Şerif'in muhterem müdürlüğünde kayda geçen ve Hücetül İslam Muhammed Nazarî tarafından bana sunulan notlardan yola çıkarak bu konuda gerçekleşen yeni kerametleri siz değerli okuyucularımızın mütalaasına sunuyorum:

9. Felçli Kızın Şifa Bulması

Gaflete bürünmüş gözlerin kendi zulmetine bakadurduğu bir zamanda Allah'ın feyyaz eli, Ehl-i Beyt'in keramet dolu bağrından yükselerek velayet aşıklarının yanık kalplerine velayet güneşi parlaklığıyla ışık saçı. Bu olay, uzak bir geçmişin hikâyesi değil; günümüz tarihinde gerçekleşen taptaze bir olay. Tarih, 13 Mayıs 1994 ve günlerden Cuma...

Madde aleminin kapılarının kapandığı, ümit dolu gözlerin sadece sonsuz güce çevrildiği ve ondan çâre istendiği bir zamanda söz, artık lütuf, keramet, şefkat ve muhabbetten yanadır.

Evet, bir Cuma gecesi daha gaybın hazinelerinin açıldığını ve ilahî rahmetin bir yolcuya daha nasip olduğunu gördüm. O, ikâmet ettiği yer itibarıyla belki uzak yollardan gelmişti ama, gerçekte bu dergâha çok yakın bir yolcuydu. Evet o, Makü'ye bağlı Şût köyünde yaşayan 14 yaşında bir kız çocuğu idi. Son derece dindar olan bu kız, kısa konuşmamızda başından geçen olayı bana şöyle anlattı:

“Adım, R. E.. Makü'nün Şût köyünde oturuyorum. Dört ay önce bir soğuk algınlığı yüzünden her iki ayağım da felç oldu. Ailem beni Makü, Hoy ve Tebriz'in önde gelen hastanelerine götürdü. Doktorlar çeşitli filmler çekip bir sürü tahliller yaptı. Ama hiçbir çare bulamadılar. Sonunda ayaklarını kıpırdatamaz olmuştum.

11 Mayıs 1994 Çarşamba akşamı rüyamda beyaz ata binmiş, beyazlar giymiş bir kadının bana doğru geldiğini gördüm. Bana, ‘Niçin hastalığının daha başında, Kum'a benim yanıma gelmedin?’ diye sordu.

Bir anda kan-ter içinde rüyadan uyandım ve olayı amcamla halama anlattım. Onlar da hiç zaman kaybetmeden Kum'a gitmek için hazırlık yapmaya başladılar. 13 Mayıs Cuma günü, öğleden sonra saat 19:30'da Hz. Mâsume'nin haremine vardım. Namazı kıldıktan sonra Hz. Mâsume'nin ziyaretnâmesini okumaya başladım. Ansızın rüyamda gördüğüm hanımın sesini işittim. Bana, ‘Kalk yürü! Sana şifa verdim’ diyordu. Önce dikkat etmedim. Ama aynı sesi aynı cümlelerle yeniden duydum. Bu sefer hareket etmeye

çalıştım. Gerçekten kıpırdayabildiğimi fark ettim. Tüm bunlar, iki alem sultanının inayetiyle oldu.”

İşte bu, pak vücudu vasıtasıyla Kum diyarının kutsal bir yer hâline gelmesine; aşıkların ve hidayet yolcularının mekanı, gerçek ariflerin amellerinin kıblesi olmasına neden olan eşsiz mücevherin lütfünden bir esintiydi. Bu gerçeğin kalbi yanık aşıkların yorgunluğuna bir şerbet ve gaflet uykusunda olanların uyanmasına bir ışık olmasını temenni ederim.[243]

10. Bir Sinir Hastasına Esen Rahmet Rüzgârı

Bir kere daha hakkın rahmet eli Hz. Fatıma Mâsume-'nin mukaddes hareminden zahir olarak velayet aşıklarının hüznü kalplerine yardımcı oldu. Hayatının baharı, sonbahar rüzgârlarına kapılan kırık bir kalp, bir kez daha nurun misafiri olarak VIII. imamın kız kardeşini ilahî dergâhın şefaatine vesile kıldı.

Bu keramet, 23 Haziran 1994'te, Perşembe günü gerçekleşiyordu. Aynı gün, azılı teröristlerin İmam Rıza'nın (a.s) mukaddes haremine yerleştirdikleri bombanın patlaması sonucu, İmam Hüseyin'in (a.s) şahadet yıldönümü olan böyle bir günde, VIII. imamın kabrinin yanında toplanan yüzlerce Müslüman şehit olmuş veya yaralanmıştı.

Bahteran şehrinde yaşayan ortaokul öğrencisi P.M adlı kız çocuğu, bu olaydan birkaç gün öncesine kadar sıradan bir sinir hastasıydı. Uzun bir müddet tedavi olmuş ama, bir sonuç alınamamıştı. Nihayet, ümitlerin çaresizliğe dönüştüğü tedavilerin ardından, ailesiyle birlikte hacetler kapısı İmam Rıza'nın (a.s) türbesini ziyaret etmeye karar verdi. P. M.'nin annesi olayı şöyle anlatır:

"Kum'a vardığımızda kendi kendime 'Önce İmam Rıza'nın (a.s) kız kardeşi Hz. Mâsume'yi ziyaret edelim. Eğer sonuç alamazsak, Meşhed'e İmam Rıza'ya (a.s) gideriz' dedim.

Gece yarısı saat 02:00'de Kum şehrine vardık. Bir otel odası kiraladıktan sonra sabahleyin saat 09:00'da Harem'e gittik. Çok zor uyuyan ve krizi tutunca oldukça zorluk çıkaran kızımı da, Hz. Mâsume'ye tevessül ederek türbenin yanına götürdüm. Çok sakın bir şekilde yattı. Öğle ve ikindi namazından sonra Harem'i güzel bir kokunun sardığını fark ettim. O sırada kızımın sağ eli üç kez yüzüne çekildi. Rengi bir anda normale döndü. Bir ucunu türbeye bağladığım çarşafı kendiliğinden çözülürdü. Zerihe düğümlediğim yeşil parça da açıldı. Ardından kızım çok sakın ve rahat bir şekilde uykudan uyanarak 'Anne, neredeyiz?' diye sordu. 'Hz. Mâsume'nin Harem'indeyiz kızım' diye cevap verdim. Sonra da 'Anne, açım' dedi. Bir anne olarak bu sözü duymayı ne kadar özlediğimi anlatamam. 'Harem'in dışına çıkıp etraftan bir şeyler alalım' dedim. O da kabul etti. Bir yandan ilerlerken, bir yandan da herhangi bir rahatsızlık hissedip hissetmediğini sordum. 'Hayır, Allah'a şükür, iyiyim' dedi. Hz. Mâsume'nin avlusundaki havuzun başına geldik. Yüzünü yıkadım. Gerçekten de tabîi hâline kavuşmuştu.

Bu yüzden Hz. Mâsume'ye teşekkür ederim. Dilerim yüce Allah bütün Müslüman hastalara şifa verir."

Ey Müslüman bacı ve kardeşlerim! Şunu bilin ki, temiz bir gönül ve saf bir kalple günahlardan uzaklaşarak, ilahi güce inanarak, mâsum imamlara ve Allah katında değerli olan insanlara tevessül ederek ilahî feyze ulaşmak mümkündür.[244]

11. Felçli Kızın Şifa Bulması

Miladî 1995 yılında, (Mart'ın ortalarında) Hz. Mâsu-me'nin doğum günü kutlanıyordu. Ehl-i Beyt'in kerimesi, ziyaretçilerinin kalbine bugün bir kez daha ümit ışığı saçacak; uzun bir müddet geniz rahatsızlığı çeken ve bu rahatsızlık neticesinde sağ ayağı felç olan 11 yaşındaki Mazenderanlı bir kız çocuğu için Allah'tan yine şifa isteyecekti.

Bu küçük kız, birçok doktorun yanında tedavi görmüş ama iyileşememişti. Hüzünlerle dolu bir geleceğe doğru ilerlediğine ve geleceğinin onu karanlığa sürüklendiğine inandığı bir anda temiz kalpli ve saf niyetli bu küçük kız, keramet sahibi Hz. Mâsume tarafından ziyaretine çağrıldı.

Aynı tarihte, bir Cuma akşamı ailesiyle birlikte Hz. Mâsume'nin pak Harem'ine vardı. Hüzünlü anne, sabaha kadar, hasta kızının yanında uyumadan bekledi. Bir yandan dua ediyor, bir yandan yakarıyor, sürekli İmam Musa b. Cafer'in kızı Hz. Mâsume'ye tevessül ediyordu.

Sabah ezanına yakın bir saatte, ayakta dahi durmaya gücü yetmeyen hasta kızının uykudan uyandığını ve bir şey olmamış gibi ayağa kalktığını gördü. Bu duruma şaşırان anne, kızını yürütmeye başladı. Çocuğunun sağlığına kavuştuğunu ve Ehl-i Beyt'in bu kerime hanımının lütfüne mazhar olduğunu anladı.

Bu küçük kızın sağlığına kavuştuğu kesin olarak anlaşıldıktan sonra *Fatıma Mâsume'nin Kerametleri* kitabında bu olay kaydedildi.

Evet, işte tüm bu kerametler, Allah'ın lütfünün ve inayetinin birer göstergesidir. Eğer bir insan ihlas ve yanık bir kalple adım atarsa, ilahî takdir gereği istekleri karşılanır. Resulullah'ın pak hânedanı, Meryem-i Âl-i Resul ve Ehl-i Beyt'in kerimesi Hz. Mâsume ise, Allah'a giden yolda sadece bir vesiledir.

Bu özel inayetlerin, bu nuranî türbenin tüm ziyaretçilerine nasip olmasını temenni ederiz.[245]

12. Şifa Kadehi

Burası, hürmete şâyan yüceler yurdu ve gaybe açılan gönül kapısıdır. Dua ve münacatlar arasında bazen bir nurun yükseldiği, ardından mübarek bir olayın gerçekleştiği, Ehl-i Beyt'in kerimesi Hz. Mâsume (s.a) tarafından özel bir teveccühle sorunlar içerisine boğulan bir ihtiyaç sahibinin elinden tutulduğu, neticede ihtiyaçlarının ve sorunlarının karşılandığı vesile yurdu işte burasıdır.

Bu kez de, yıllarca ayağı felçli olarak yaşamını sürdüren ama, hem kendisinin hem de ailesinin ümitlerinin yıkıldığı bir anda çaresizliğinin ardından bu hastanın nasıl sürur bulduğunu mütalaa edeceğiz.

Felçli hasta, ümitleri git gide sönmeye başlamışken yüzünü bu yüce türbeye çevirmişti.

Şâban ayının 15. günüydü [İmam Mehdi'nin (a.s) doğum günü] ve 15 Şâban bayramı kutlanıyordu. Felçli hasta, bayram kutlamalarının ardından sapasağlam, yürüyerek evine dönmüştü. Bu olayı kendi ağzından dinleyelim:

"Adım, E. M. Mazenderanlıym. Meşhed'de ikâmet eden emekli bir memurum. Üç yıl boyunca bel ağrıları çekiyordum ve ayağımı hareket ettiremiyordum. Tedavi için oldukça para harcamama rağmen bir etkisi olmadı. Bu yüzden her şeyden ümidimi kestim.

Sürekli İmam Rıza'nın (a.s) pak türbesine gidiyor dua ve tevessül meclislerine katılıyordum. Ama o hazretin herhangi bir inayeti olmadı. Sonunda kutlu viladet ve imamet gününü kapsayan Şâban ayı geldi

çattı. Herkes neşe ve mutluluk içerisindeyken ben ve ailem mutsuzduk.

Böylesi buruk duygularla İmam Rıza'nın (a.s) Harem'ine gittim. Hüzünlü bir kalple son sözümü dile getirerek şöyle dedim: Efendim! Siz, Müslüman olmayanlara dahi inayet ediyorsunuz. Niçin, Şiî olan, sizin feyiz ve kerametinize sarılan benim gibi birine teveccüh etmiyorsunuz? Efendim, ya cevabımı verirsiniz ya da kız kardeşiniz Hz. Mâsume'nin türbesine gider, sizi şikâyet eder ve onu vasıta edinirim, dedim.

O akşam rüyamda Hz. Mâsume'yi (s.a) gördüm. Tam takım bir hicap giymiş, nuranî bir peçe takmıştı. Bana, “Kum'a gel, hastalığına şifa vereceğim” diyordu. Uyandığımda rüyamı aileme anlattım. “Sanırım benim şifam Hz. Mâsume'ye havale edilmiş” dedim. Ama birtakım sebeplerden ve bazı zorluklardan dolayı kesin kararımı veremiyordum.

Birkaç gün geçti. Hz. Mâsume'yi yine rüyamda gördüm. Bu kez, ‘Niçin Kum'a gelmiyorsun?’ diyordu. ‘Siz ki benim durumumu biliyorsunuz! Nasıl geleyim? Eğer mümkünse burada şifa verin’ dedim. ‘Mutlaka Kum'a gelmen gerek’ diye cevap verdi.

Artık Kum'a gitmek için kesin karar almıştım. Şabân ayının 14. günü (26.10.1373 H. Şemsî ve 1995 Miladî) sabah saat 08:00'da, Hz. Mâsume'nin (s.a) Harem'ine vardım. Ziyaretten sonra yorgunluktan uyuyakalmışım. Rüyamda yine Hz. Mâsume'yi gördüm. Siyah bir çarşaf giymişti. Yüzünde de yeşil bir peçe vardı. ‘Hoş geldin oğlum! Şimdi sözüme vefa ediyorum, artık kalkabilirsin’ dedi. ‘Yapamam’ dedim. (Elindeki bardağı uzatarak) ‘Al şu bardaktaki çayı iç ve kalk!’ dedi. Dediğini yaptım. Uyandığımda ayakta durabileceğimi hissettim. Ayaklarımı yere basarak türbesine vardım ve olanca gücümle bağırdım: 'Baba! Hz. Mâsume bana şifa verdi.'

O vakit çevremdeki muhterem ziyaretçiler beni yanlarına alarak mukaddes türbenin sorumlu bürosuna getirdiler. Hz. Mâsume'ye tüm kalbimle teşekkür ediyor, yüce Allah'tan bütün Müslüman hastalara şifa vermesini temenni ediyorum. Allah'ın selamı, rahmeti ve bereketi üzerinize olsun.[246]

13. Nahçıvanlı Bir Öğrenci

Ayetullah Nasir Mekarim Şirazî, şöyle naklediyor:

“Sovyetler Birliği dağıldıktan ve Müslüman cumhuriyetler özgürlüğüne kavuştuktan sonra, özellikle Nahçı-vanlı Şiîler, Kum İslamî İlimler Havzası'nda dinî eğitim almak üzere bir kısım gençleri Kum'a göndermek için ricada bulundular. İstekleri kabul edildi ve bu alanda büyük bir katılım oldu. Müracaat eden 300 kişi arasından dereceye giren 50 kişi Kum'a gönderildi. Ne var ki, katılımcılardan biri yüksek numara almasına rağmen, gözlerinde olan sorundan dolayı reddedilmişti. Babasının yoğun ısrarları sonucu, sorumlu müdür çaresiz onu da kabul etti.

Nahçıvan'dan Kum'a hareket edecek olan talebe kafilesi için özel bir uğurlama merasimi hazırlandı. Öğrenciler için çekim yapılıyordu. Kameraman, çekim sırasında özellikle gözlerinden rahatsız olan gencin üzerinde odaklandı. Genç, gözündeki rahatsızlığı teşhir eden kameramanı fark edince bundan oldukça rahatsız oldu ve üzüldü.

Kafile Kum şehrine vardığında kararlaştırılan medreseye gidildi ve öğrenciler bu medreseye yerleştirildi.

Nahçıvan'daki olayı unutmayan genç, medreseye yerleştikten sonra Hz. Mâsume'nin (s.a) Harem'ine gitti. Samimi bir kalple ona tevessül etti. O halde uykuya daldı. Rüya aleminde bazı şeyler gördü ve uyandığında gözlerinin iyileştiğini anladı. Medreseye dönünce arkadaşları ve onu tanıyanlar bu gencin gözlerinin iyileştiğini görünce şaşkına dönmüşler, olaydan çok etkilenmişlerdi.

Bu olay üzerine öğrenciler topluca Hz. Mâsume'nin Harem-i Şerif'ine gittiler, saatlerce dua ve münacatla meşgul oldular.

Bu haber Nahçıvan'a ulaşınca oradaki Şiîler şifa bulan bu gencin, insanların hidayeti ve Müslümanların inancının güçlenmesi için geri dönmesini rica ettiler.[247]

Ayetullah Erakî'nin Dilinden

Hz. Mâsume'nin mukaddes hareminin sorumlu müdürlüğü tarafından, bu büyük fakihin vefatından birkaç ay önce yanına gittik.[248] Hz. Fatıma Mâsume'nin (s.a) kerametlerinden bildiklerini nakletmesini istedik. Önce kendisi hakkında gerçekleşen kerameti sorduk. Ayetullah Uzma Şeyh Muhammed Ali Erakî (r.a) şunları anlattı:

14. Elimin İyileşmesi

1- Elim şişer, iltihaplanır ve çok kötü kaşınırdı. Bu yüzden devamlı yanımda teyemmüm toprağı taşımak zorunda kalırdım. Zira, abdest alamıyordum. Yapılan tedaviler de etkili olmuyordu. Hz. Mâsume'ye (s.a) tevessül ettim. Elime eldiven giymem konusunda ilham olundum. Öyle yaptım, iyileşti.

15. Felçli Bir Seyidin Şifa Bulması

Ayetullah Erakî'den başkaları hakkında gerçekleşen kerametleri sorduk. Şöyle devam etti:

2- Hacı Şeyh Abdülkerim Hâirî (r.a) döneminde, Hacı Cemal Hejber adında felçli bir seyit vardı. Muharrem ayının birinci gününden onuncu gününe kadar Ayetullah Hâirî tarafından Feyziye Medresesi'nde düzenlenen Âşura merasimlerine katılmak için yakın dostlarının sırtında buraya getirilir, merasimin ardından yine dostlarının sırtında evine götürülürdü.

Abdülkerim Hâirî'nin açık sözlü hizmetçisi Seyit Ali Seyf, bir gün ona 'Eğer doğru söylüyorsan ve seyitsen niçin halka zahmet veriyorsun? Git, Hz. Mâsume'den (s.a) sana şifa vermesini iste!' demiş, bu söz, Seyit Cemal'e çok derin etki etmişti. Bunun üzerine Harem'e giden Seyit Cemal, sarığının ucunu türbeye bağmış ve 'Şifa buluncaya dek buradan gitmeyeceğim' demişti.

O gün uykuya daldı. Rüyasında şifa buldu ve eline bir parça kağıt verilerek 'Bu kâğıdı Hacı Seyit Hüseyin Alevî'ye ver' denildi. Uyanınca kâğıdın elinde olduğunu gördü. Ama kâğıdı açıp bakmaya cesaret edemedi. Soranlara, 'Bu kâğıdı hiç kimseye, hatta Abdülkerim Hâirî'ye dahi vermem! Hacı Seyit Hüseyin'e vermeden kimseye göstermem' diyordu. O günden bugüne kâğıtta ne yazıldığı bilinmiyor.

16. İmam Rıza'nın Hz. Mâsume'yi Tavsiye Etmesi

3- Hacı Şeyh Ali Tahranî'nin[249] Hacı Ali Şalfuruş adında tüccar bir kardeşi vardı. Şalfuruş, kardeşinin

Necef'te tahsilini sürdürdüğü yıllarında her ay düzenli olarak ona 50 Tümen gönderirdi. Bu para, o zamanlar oldukça değerli bir meblağ idi.

Bu durum Şalfuruş ölünceye kadar devam etti. Nihayet Şalfuruş öldüğünde cenazesi Kum'a götürüldü. Hz. Mâsume'nin (s.a) haremindeki Büyük Avlu'nun kible tarafında bulunan kendisine ait kabre defnedildi.

O günlerde Meşhed'de ikâmet eden Hacı Şeyh Ali Tahranî, telgraf vasıtasıyla kardeşinin ölümünden haberdar olunca kendi kendine “Şimdi de kardeşimin hizmetlerini telafi etme zamanıdır” diyerek, İmam Rıza'nın (a.s) haremine gitti ve türbenin ayak ucunda İmam'a şöyle yakardı: “Kardeşim ömrü boyunca bana hizmet etti. Bense bir kere dahi telafi edemedim. Sadece size geldim ve sizden vefat eden kardeşime yardım etmesi için Hz. Mâsume'ye tembih etmenizi istiyorum.”

Bu olaydan hiç haberi olmayan başka bir tüccar, rüyasında kendini Hz. Mâsume'nin (s.a) türbesini ziyaret ederken görür. Rüyada, İmam Rıza'nın (a.s), kız kardeşini ziyaret etmek ve Hacı Şeyh Ali Tahranî'nin kardeşine yardım etmesini istemek için Kum'a geldiğini duyar. Uyandığında bu rüyanın ne anlama geldiğini anlamaz.

Bunun üzerine rüyasını Hacı Şeyh Ali'ye anlatır. Hacı Ali ona der ki: “Senin rüya gördüğün akşam ben, İmam Rıza'ya (a.s) tevessül etmişim. Bu yüzden senin rüyana etki etmiş. Gördüğün rüya, doğru bir rüyadır.”

Merhum Ayetullah Uzma Seyit Muhammed Taki Hansarî, bu olayı işittiğinde şöyle demişti: Bu rüyadan anlaşıldığı kadarıyla Kum, Hz. Mâsume'nin güvencesi altındadır. İmam Rıza'nın (a.s) olaya direkt olarak müdahale etmeyip, bu konuda Hz. Mâsume'yi tembih etmeye gelmesinin nedeni de bu olsa gerek.[250]

17. Hz. Mâsume'nin (s.a) Kendi Meddahına Lütfü

4- Kum şehrinin önde gelen hatiplerinden Ağa Hasan İhtişam (Merhum Seyit Cafer İhtişam'ın oğlu) ve babası, Şeyh İbrahim Sahib Zamanî-i Tebrizî'nin[251] dilinden şöyle naklederler:

“Biz, minber ehli olarak tatillerde bir araya gelir, karşılıklı mersiyeler okurduk. Bir gün rüyamda Hz. Mâsume'nin harem-i şerifine girmek istedim. Hz. Mâsume'nin Hz. Fatıma (s.a) ile türbede baş başa konuştukları için girişin yasak olduğunu söylediler. Bunun üzerine onlara, ‘Annem seyitti, ben onlara mahremim’ dedim. İçeri girmeme izin verdiler. İki hâtun da türbede oturmuş sohbet ediyordu. Hz. Mâsume'nin Hz. Zehra'ya şöyle söylediğini duydum: ‘Hacı Seyit Cafer İhtişam, benim için methiyede bulundu. Genelde bu methi Hz. Zehra hakkında okurdu.’”

Şeyh İbrahim, rüyasını Hacı İhtişam'ın da aralarında bulunduğu diğer arkadaşlarına anlattı. Hacı İhtişam, ‘O şiirden aklında olan var mı?’ diye sordu. Şeyh İbrahim, ‘Evet, şiirin sonunda 'Sen Musa b. Cafer'in kızısın' mısrası vardı' diye cevap verince Hacı İhtişam hüngür hüngür ağlamaya başladı ve ‘Evet! Benim şiirimde bu cümle vardı' dedi.

İhtişam, Kum'un önde gelen hatiplerinden ve etkin meddahlarından biriydi. Bütün mersiyelerinde kendisi de çok içten ağlardı.

Hacı İhtişam'ın oğlu Hasan İhtişam şöyle der: Ona, her ne kadar ‘Her şair şiirini bitirirken kendi adına

dilek ve temennide bulunur. Sen de kendin için bunu yap!" dediysek de kabul etmedi. Sonunda yoğun ısrarlarımıza dayanamayarak şu şiiri okudu:

Ey Fatıma, aziz kardeşinin canı için

Lütfet İhtişam'a görkemli yeşil sarayı

Oğlu, gerçekten de yeşil saraya kavuştuğunu söyledi. Bunun nasıl olduğunu sorduklarında da şöyle dedi: "Ayetullah Mer'aşî'nin namaz kıldığı yeri yeşile boyamış ve yeşil mermerle döşemişlerdi. Daha sonra Hacı İhtişam'ın cenazesini mescidin bu bölümüne defnettiler." [252]

Bu dört örnek, büyük fakih Ayetullah Uzma Muhammed Ali Erakî'nin dilinden nakledilmiştir. Döneminin Salman'ı sayılan bu zât-ı muhteremin sözlerinde kesinlikle şüphe etmiyoruz.

18. Hz. Ebulfazl'ın İnayeti

Kadının biri uzun bir müddet ağır bir hastalığa yakalanmıştı. Yakınlarından, onunla ilgilenenlerden biri de onun bu hâline çok üzülmüyordu.

Tedaviler hiç fayda etmemişti. Bütün umutları bir bir kaybolunca Hz. Mâsume'nin haremine sığınıp tevessül etmeye başladı. Bir müddet böyle devam etti.

Bir akşam, rüyasında Hz. Mâsume'yi gördü. Hazret, yanına gelerek ona şöyle demişti: *"Hastanı türbeme getir! (Eliyle bir yeri işaret ederek) bu özel mekânda bırak. Amcam Hz. Abbas ziyaretime gelecek. Hastanın şifasını ondan isteyeceğim."*

Kadın, olayın devamını şöyle anlatır: Uyandığımda çok sevinçliydim. Hz. Mâsume'nin dediklerini aynen yerine getirip hastamı Harem-i Şerif'in özel bölümüne götürdüm. Hastamız orada oturunca iyi olduğunu hissetti. Bir süre sonra sevinçle "İyileştim, şifa buldum" diye bağırdı. [253]

19. Yeni Bir Keramet Daha

Hz. Mâsume'nin (s.a) Harem-i Şerif'inin sorumlu müdürü Ayetullah Mesudî, 21 Deymah 1380 H. Şemsî (2002 Miladî) Cuma günü sabah saat 09:30'da Kum şehrinin yerel televizyonunda yaptığı konuşmada şöyle diyordu:

"On beş gün önce Türkçe konuşan birkaç kişi ofisime geldi. Farsça bilmediklerinden bir tercüman çağırdık. 15 yaşında genç bir kız ve orta yaşlı bir anne karşıma geçip başlarından geçeni anlatmaya başladılar. Anne, 'Bu, benim kızım. Bir yıldır psikolojik rahatsızlığı vardı. Doğal davranmıyordu' dedi. 'Belgeniz var mı?' diye sordum. İçerisinde film, reçete ve tahlil belgeleriyle birlikte doktorların raporlarının yazılı olduğu bir dosya sundu. Belgeler incelendi ve doğru olduğu anlaşıldı. Hepsisi, kızın ciddi manada ruhsal sorunu olduğunu gösteriyordu.

Anne, olayı şöyle anlattı:

Bir gece kızım ansızın uykudan uyanarak, "Beni Kum'a görür" dedi. Biz, Zencan'a bağlı bir köyde yaşıyoruz. Durumumuz iyi olmadığından, "Kızım! Yol masraflarını karşılayacak paramız yok!" dedim. Kızım "O halde küpelerimi satın" dedi. Ben de kabul ettim ve küpelerini sattım. Bu parayla Kum şehrine hareket ettik. Sabah vakti Harem'e vardık. Türbeye yaklaşıp Hz. Mâsume'ye (s.a) tevessül ettim. Bir yandan ağıtlar

okuyor, bir yandan ağlıyor, bir yandan da kızımın şifa bulmasını diliyordum. Kızım da ağlıyor, ağlarken dahi hastalığı yüzünden belli oluyordu. Ansızın kızımın bağırdığını gördüm. "Ne oldu?" diye sordum. "Burada on, on iki erkek gördüm; bana 'kalk' diyorlardı. Ben de onlara 'kalkamam' diye bağırdım" dedi.

Bir süre sonra kızım eski hâline geri döndü ve sustu. Aradan bir süre daha geçmişti ki bu kez çığlık atarak ayağa kalktı ve "İyileştim!" diye bağırdı. Nedenini sorduğumda şöyle dedi: "O adamlar tekrar bana gelerek, 'Bir hanımefendi gelecek ve sen onun eliyle şifa bulacaksın' deyip gittiler. Çok geçmeden hanımefendi geldi. Bana 'Kalk!' diye buyurdu. 'Yapamam' dedim. Bunun üzerine 'Kalk! Sen artık hasta değilsin' dedi."

O sırada ofisimde bulunan kız ağlayarak şöyle dedi: "Ben, bir yıldır hiçbir şeyi anlamıyordum. Şimdi her şeyi anlıyorum."

Kızın annesine dedim ki: "Belki de sadece şu an için iyi oldu, daha sonra eski rahatsızlığına geri dönebilir. Siz gidin, bir hafta sonra yeniden gelin ve durumu anlatın."

Bu teklifimi kabul ettiler. Ben de yol masraflarını karşıladım. Bir hafta sonra Zencan'dan döndüler. Hasta olan kız, "Şifa bulduğum andan itibaren daha iyi oldum, hiçbir rahatsızlığım kalmadı" dedi.

O gün, Hz. Mâsume (s.a)'nın şifa verdiği keskin olarak inandık. Bu olaydan halkı da haberdar etmeleri için hademelerden nakkâre çalmalarını istedik.

Bir süre sonra nakkareler çalındı ve halk, bu olaydan haberdar oldu.

20. Hz. Mâsume'nin (s.a) Şehitlere Hizmet Eden Kimseye İnayeti

Hz. Mâsume'nin (s.a) harem-i şerifinin hizmetçilerinden Seyit Ebulfazl Razavizâde şöyle anlatır:

"Savaşın başlarıydı. Şehit cenazelerini Hz. Mâsume-'nin Harem-i Şerif'ine getirirler, sonra defnedilecek yere götürürlerdi. Onların matem meclislerini elimden geldiği kadar, mersiye ve sinezenîlerle Allah rızası için canlı tutmaya çalışırdım.

Bir gece, Ehl-i Beyt (a.s) meddahlarından Eş'arî bana, "Seyit, Çarşamba günü Tevessül duası için Şeyhân Kabristanı'na gel, işim var" dedi. Oraya gittim. Dua merasiminden sonra "Annem, şehit kardeşimi rüyasında görmüş. "Seyit Ebulfazl öldü mü yoksa yaşıyor mu? diye seni sormuş" dedi. Annem de ona "Niçin onu soruyorsun?" diye sormuş. O da şöyle yanıt vermiş: "Şehitler kervanına katıldığım da hepsi benden seyidi sordular. Ona dua ettiler ve dediler ki: 'Seyit iyi bir insan. Şehitlerin cenaze merasiminde çok hizmet ediyor. Bu yüzden Hz. Mâsume (s.a) ve İmam-ı Zaman'ın (a.f) teveccühünü kazanmış. Biz ondan razıyız."

Hz. Mâsume'nin (s.a) Türbesinin Tarihçesi

Hz. Mâsume'nin (s.a) pak vücudu eskiden "Bablân" adı verilen bugünkü yerine defnedildiğinde Eş'arîler mezarın üzerine hasırdan gölgelik yaptılar. Hicrî III. yüzyılın ortalarında İmam Cevad'ın (a.s) kızı Zeyneb, buraya gelerek türbeye alçı, çimento ve taştan bir kubbe yaptırdı. Zamanla ilk kubbenin yanına iki kubbe daha yapıldı. Üçüncü kubbenin altına da İmam Cevad'ın (a.s) kızı Zeynep defnedildi.

Bu üç kubbe Hicrî 457 yılına kadar vardı. Aynı yıl büyük alim Şeyh Tûsî'nin (ö. 460 H.) teşviki ile Büyük Tuğrul'un veziri Mir Ebulfazl Irakî, bu kubbelerin yerine büyük bir kubbe yaptı.

Safevîler Dönemi

Türbe, Safevî hânedanlığına[254] kadar eski şekliyle kaldı. Yani o dönemler Hz. Mâsume'nin türbesi ve bugünkü eyvanları yoktu. Eski ve yeni avlular da henüz yapılmamıştı. Hz. Mâsume'nin (s.a) mukaddes türbesinin büyük bir bölümü Safevîler döneminde onarıldı.

Hicrî 925 yılında I. Şah İsmail, türbenin kuzeyinde yer alan Altın Eyvan'ı yaptırdı. Eski Avlu'nun (küçük avlu) da temelini attı. Şah İsmail'den sonra I. Şah Tahmasib, seramikten bir zerih yaptı. Eski avluya bitişik olan Feyziye Medresesi'nin güneyindeki eyvan da onun eseridir.

1077 yılında Şah Sufî, bugün *Tabatabaî Mescidi* adı verilen ve eskiden çatısı ve kubbesi bulunmayan kadınlar avlusunun kubbesini yaptı.

Türbenin güneyinde yer alan bu avlu, Şah Abbas, Şah Süleyman ve Şah Sultan Hüseyin'in mezarlarına giden özel yol oldu. Daha sonra Şah Abbas, türbeye beyaz çelikten bir zerih yaptırdı. Günümüzdeki zerih, aynı zerih olmakla beraber üzerine daha sonra gümüş kaplamalar ilave edilmiştir.

Kacarlar Dönemi

Safevî hânedanlığının ardından Kacarlar dönemine kadar[255] türbe ve etrafında önemli bir değişiklik olmadı.

Hicrî 1218 yılında Fethali Şah on iki bin kerpiç ile kubbeyi yenileyerek üzerini altınla kapladı. 1236 yılında da Mescid-i Bâlaser inşa edildi.

1275 yılında Şah Abbas'ın beyaz çelikten yaptırdığı zerihe gümüş kaplama yapıldı. 1276 yılında Şah İsmail Safevî Eyvanı, altınla kaplandı. Hicrî XIII. yüzyılın sonlarına doğru İbrahim Emin Sultan, Yeni Avlu'nun (büyük avlu) temelini attı. Daha sonra oğlu İran sadrazamı Mirza Ali Asker Han Atabey, Nasruddin Şah saltanatı sonlarına doğru Hicrî 1303 yılında avlunun inşasını tamamladı.[256]

Harem-i Şerif'te altın, gümüş, mine ve ayna işlemleri; nesh, nestalik, şikeste, kûfi ve süls gibi hat sanatları ve buna benzer onlarca zarif sanat sergilenmiş, bu güzellikler Harem'in hemen hemen her köşesine en güzel şekliyle işlenmiştir.[257]

İran İslam devriminin ardından Hz. Mâsume'nin mukaddes haremde maddî ve manevî değişiklikler oldu. Mescid-i Âzam Harem-i Şerif ile birleştirildi. Ayetullah Burucerdî'nin (r.a) mezar-ı şerifi Mescid-i Bâlaser'e dahil edildi.

Gerçektende Harem'in bütün işlerinde özel bir manevî hava görülmektedir. Bu manevî görüntülerden biri, televizyondan da naklen yayınlanan taklit mercilerinin ve alimlerin katılımıyla gerçekleştirilen Hz. Mâsume'nin türbesinin içinin tozlarının silinmesi sahnesidir. Bu melekutî sahne, aynı zamanda Hz. Mâsume'nin (s.a) ağabeyi İmam Rıza'nın (a.s) harem-i şerifinde yapılan, o hazretin türbesinin temizlenmesi sahnesini anımsatmaktadır.

Sözün kısası şu ki: Hz. Mâsume'nin (s.a) görkemli haremi, bütün ihtişamıyla Kum şehrinin hemen hemen

merkezinde yer almaktadır. O, bu toprakların bedendeki ruhu ve parlayan güneşi; İslam ülkelerinden gelen on binlerce meftun aşığın ziyaretgâhı olmuştur.

Âşura, Erbaîn, Nevruz vb. gibi özel gün ve bayramlarda Harem ve etrafı, uzaktan-yakından gelen bu kutsal dergâhın insanlarıyla dolup taşmaktadır.

Harem-i Şerif'te Yazılı Olan Bazı Hadis ve Şiirler

Harem-i Şerif'in toplam alanı 13527 m²'dir. Kubbe, eyvan ve avlular ise 1914 m²'lik bir alan üzerine inşa edilmiştir. Bu binaların birçok yerinde çeşitli hatlarda yazılar yazılmış; ayetler, şiirler ve hadisler işlenmiştir. Şimdi, bunlardan birkaç örnek sunuyoruz:

Kubbenin üst kısmında, Fethali Han tarafından okunduğu rivayet edilen ve nestalik hattıyla yazılan bir şiirde şunlar yazılıdır:

Sina'nın bağrından Musa'ya görünen ateş misin?

Yoksa (İmam) Musa'dan altın bir parça mısın?

Musa b. Cafer'in ciğerparesi Fatıma

Dergâhının toprağı amberdir hurilerin saçına

Yasin'in bahçesinde taze bir gülsün sen

Tâhâ'nın sinesinde aşikâr ayetsin sen

Mustafa'nın seçkin güneşinden bir nursun

Zehra'nın ismetli semasında Zühre yıldızısın **[258]**

Hicrî 1240 yılında türbeye konulan zerihin üzerinde de yine Fethali Şah'a ait bir şiir mevcuttur. Bu şiir, aynı zamanda, Hz. Mâsume'nin Harem-i Şerifi'nde yedi muhterem hâtunun defnedildiğini doğrulamaktadır.

Harem'in kuzeybatısında, kadınlar mescidine açılan kapının üzerinde yer alan bir yazıtta da Vefa'ya ait şu beyitler göze çarpar:

Ne mutlu şu yüce eve ki, ululuk ve asaletten

Aşıklarının kiblesi oldu, arzuların Kâbe'si geldi

Musa b. Cafer'in ciğerparesi'nin türbesi bu

Nuruyla Musa'yı bir kez daha görünür kıldı

Zehra'nın adaşı namus-u nebi, ismet-i kübra bu

İstikbal, izzet ve hayâ dolu bir semâ geldi

İtaat üzere Vefa, dize yazdı, kapıya tarih oldu

Bu kapı ve bu dergâh, izzet ve ikbal ehlinin tavaf yurdu oldu

Harem-i Şerif'teki Bazı Ayet ve Rivayetlerden Yazıtlar

Harem'deki bazı yazıtlarda ayet, hadis ve dualar göze çarpmaktadır. Bu yazıtlardan biri de Altın Eyvan'ın dış yüzüne süls hattıyla yazılan şu rivayettir:

“Zemahşerî el-Keşşaf adlı tefsirinde ve Sâlebî, Keşfu'l-Beyan tefsirinde Resulullah'ın (s.a.a) şöyle

buyurduğunu nakleder:

‘Bilin ki kim Muhammed ve Ehl-i Beyt’inin sevgisi üzere ölürse, şehit olarak ölmüştür. Kim Muhammed ve Ehl-i Beyt’inin sevgisi üzere ölürse, başışlanmış ve kemale ermiş bir mümin olarak ölmüştür. Kim Muhammed ve Ehl-i Beyt’inin sevgisi üzere ölürse, ölüm meleği Nekir ve Münker onu cennetle müjdeler. Kim Muhammed ve Ehl-i Beyt’inin sevgisi üzere ölürse, Allah, kabirden cennete ona iki kapı açar. Kim Muhammed ve Ehl-i Beyt’inin sevgisi üzere ölürse, Allah onun kabrini rahmet meleklerinin ziyaret yeri kılar. Ve kim Muhammed ve Ehl-i Beyt’ine kin ve düşmanlık üzere ölürse, kıyamet günü onun anlına ‘Allah’ın rahmetinden uzaktır!’ yazılır. Kâfir olarak ölür ve cennetin kokusunu alamaz. Doğru buyurdu Allah Resulü.”

Bu rivayetin ardından da şu satırlar yazılıdır:

“Allah’ım! Muhammed Mustafa’ya, Murtaza Ali’ye, Fatıma Betül’e, Peygamber’in iki torunu Hasan ve Hüseyin’e, Zeynelabidin Ali’ye, Muhammed Bâkır’a, Cafer Sadık’a, Musa Kâzım’a, Ali Rıza’ya, Muhammed Taki’ye, Ali Naki’ye, Hasan ez-Zeki’ye, ve kıyam edecek olan hüccetimiz asrın imamı Hz. Mehdi’ye selam gönder! Bunlar hidayet önderleri, karanlıkları aydınlatan ışıklardır. Onların velayetini kabul ettim ve düşmanlarından da beriyim.”

Harem-i Şerif'teki Diğer Yazıtlar

Muhtelif renkli çini kerpiçlerle süslenmiş türbenin üzerinde beş yazıt bulunmaktadır:

1- Nash hattıyla, Ayete'l-Kürsi

2- Altın yaldızlı nash hattıyla, birçok ayet

3- Kûfi hattıyla, ayetler

4- Altın yaldızlı nash hattıyla, Tebareke Suresi

5- Muhammed b. Ebu Tâhir b. Ebu Hüseyin’in hattı ve işçiliğiyle, kabartmalı nash hattıyla, bir başka Kurân ayeti.

Harem-i Şerif'in yüzeyini oluşturan çini işlemelerde de yukarıdan aşağıya doğru Yasin, Rahman, Tebareke, Hel Eta ve Kadir sureleri bulunmaktadır. Bunların yanı sıra işlemelerde bazı hadisler de göze çarpmaktadır. Aşağıdaki rivayetler, bunlardan bazılarıdır:

“Kim dilini başkalarının yüzünü kızartmaktan korursa, Allah da kıyamet günü onun suçlarını görmezden gelir.

“Kim anne ile çocuğunun arasını açarsa Allah da kıyamet günü cennet ile onun arasını açar.”

“Güzel soru ilmin yarısıdır.”

“Zina fakirliği doğurur.”

“Kardeşine yardım edenin yardımcısı Allah’tır.”

Kubbenin Altınla Kaplanması

Daha önce de değinildiği gibi, Hicrî 457 (veya 457) yılında Büyük Tuğrul'un veziri Ebulfazl İrakî, Şeyh Tûsî'nin teşviki sonucu türbeyi yenileyerek Harem'e büyük bir kubbe yaptı. Bu kubbe, Safevîler döneminde

gerçekleştirilen bakım ve onarım işlerine kadar aynı şekliyle kaldı.

Hicrî 1218 yılında Kacar padişahı Fethali Şah, on iki bin kerpiç kullanarak kubbeyi yeniledi ve üzerine altın kaplama yaptırdı. Bunun maliyeti o dönemin parasıyla yüz bin tümeni buldu. [259]

Hicrî 1421 yılı itibarıyla bugün, o dönemden günümüze kadar geçen 203 yıl zarfında bu kubbe aynı kaplamayla ışıltılı parlamaktadır.

Harem-i Şerif'in yetkili müdürü Ayetullah Mesudî tarafından, kubbenin yeniden yapılmasının gündeme geldiği son zamanlarda bir bildiri yayımlanmıştır. Bu bildiri, özetle şöyledir:

"Bir gün kubbeyi yakından görmek istedim. Kubbeye çıktığımda, bazı kaplamalarının kalktığını, alt döşemelerin yıprandığını gördüm. Olayı incelemeleri için uzmanları çağırdım. Onlar da bu şekliyle kubbeyi onarmanın mümkün olmadığını, bakır ve altın kaplamaların tamamen kaldırılarak yerine yeni bir kaplamanın yapılması gerektiğini söylediler.

İncelemeler sonucu kubbeden çıkacak altının ağırlığının 20 kg. olduğu, yeniden yapılması için ise 10 ton bakıra ve 200 kg. 24 ayar altına (yaklaşık olarak 2.5 milyar tümen) ihtiyaç duyulduğu anlaşıldı. [260]

Özel bir toplantıda bu konu yine gündeme geldiğinde ben, bunu yapmaya gücümüz olmadığını, en azından benim ömrümün buna yetmeyeceğini söyledim.

Bu konu özel bir toplantıda görüşüldüğü için katılımcılardan başka kimse toplantıda söylenenlerden haberdar değildi.

Konu hakkında görüşünü almak için büyük taklit mercii Ayetullah Uzma Muhammed Taki Behcet'in (Allah uzun ömür versin) yanına gittim. Selam verip hallerini sorduktan sonra henüz bir şey demeden bana dönerek 'Niçin Hz. Mâsume'nin kubbesini yapmıyorsunuz? Kubbe eskimiş durumda, tamire ihtiyacı var! Siz başlayın, Allah onun masrafını gönderir ve size de uzun ömürler verir' dedi.

Çok şaşırmıştım. Çünkü toplantımız özeldi ve kimseye haber vermemiştik. 'Çok masraflı bir iş ve şu an bizim buna imkânımız yok' dedim.

Birkaç gün sonra Ayetullah Behcet beni çağırdı. Yanına gittiğimde, 'İşe başlayın! Yüce Allah parasını gönderecek. Siz bu konuyu Ayetullah Hameneî'ye iletin ve olaydan onu da haberdar edin' dedi. Ayetullah Hameneî'nin yanına giderek konuyu ona da açtım. Bunun üzerine, 'Ayetullah Behcet ne derse kabul ediyorum' dedi.

Neticede, Ayetullah Hameneî bu işi onayladıktan sonra kubbeyi yaptırmak için kolları sıvadım ve gereken hazırlıklara başladık. Tekrar Ayetullah Behcet'in huzuruna vardım. İşe başlamak için 10 milyon tümen ve bir miktar altın verdi. Bu hareket, azmimi daha da artırdı. Büyük bir istekle işe başlamaya karar verdim. İnşallah Hicrî Şemsî 1380 yılında (Miladî 2001, Mart ayının sonlarına doğru) işe başlayacağız. Eğer bir engel olmazsa ve gerekli olan altını temin edebilirsek, işi bitirmek için yaklaşık olarak dört yıla ihtiyacımız olacak." [261]

Bu olayda dikkat çeken şey, arif ve takva sahibi bir taklit mercii olan Ayetullah Uzma Behcet'in imamzâdelerin nurani türbelerini güzel bir şekilde yapıp korumak için bizi teşvik etmesi ve konuya gösterdiği önemdir. Bu konuda Resul-i Ekrem'in (s.a.a) İmam Ali'ye buyurduğu şu hadis, bizleri daha da mutlu

etmektedir:

“Ey Ali! Kim sizin kabrinizi âbat eder ve bunu kendine ahdederse, Beytu’l-Mukaddes’i yapması için Hz. Süleyman’a yardım etmiş gibi olur.”[262]

Yazar der ki: “Bugün (Yaz, 2001 Miladî), kubbenin eski altınlarının önemli bir bölümü söküldü. Ustalar kubbeyi yeniden yapmaya başladılar. Diğer taraftan Harem-i Şerif’in yetkili müdürlüğünden onarım için gerekli olan bütçenin sağlandığı duyuruldu.

Türbenin İlk Zerihinin Hazırlanması

Hicrî 605 tarihinde, Âl-i Muzaffer hânedanının önde gelen isimlerinden Emir Ahmed b. İsmail, çini alanında dönemin en iyi çini ustası Muhammed b. Ebu Tâhir Kâşıkâr’ı, Harem’in çini işleri için görevlendirdi. Ebu Tâhir, 8 yıl boyunca bu işle meşgul oldu ve Hicrî 613 tarihinde türbenin çini işleri sona erdi.

Hicrî 950 yılında Safevî padişahı Tahmasib, türbenin etrafını yedi renkli çini tuğlalarla çevirdi. Böylece hem türbenin görünmesi sağlanmış oldu hem de ziyaretçilerin içine nezirlerini rahatlıkla atabilecekleri küçük aralıklar (pencereler) bırakıldı.

Birkaç yıl sonra Şah Abbas’ın isteği üzere bu zerihin[263] üzerine beyaz ve şeffaf çelikten yapılmış yeni bir zerih daha yerleştirildi.

1230'da Kacar padişahı Fethali Şah, aynı zerihi gümüşle kapladı. Zaman aşımı neticesinde bu zerih eskidi ve 1280'de hazineden alınan gümüşler eski gümüşe ilave edilerek yine bir zerih yapıldı.

Bu zerih birkaç kere daha tamir edildi ve ya yenilendi. Hicrî 1368 yılında Harem-i Şerif’in sorumlu müdürlüğü türbenin şeklini değiştirmeye karar verdi ve yerine yeni bir zerih monte edildi.

Zerihin Yenilenmesi Neden Gerekli?

Aradan yaklaşık olarak 40 yıl geçtikten sonra ziyaretçi akınlarının çokluğu ve teberrük alma duyguları nedeniyle türbenin gümüş zerihinde yeniden yıpranmalar baş gösterdi.

Öte yandan türbenin iç tarafındaki ahşap iskeletin de yaklaşık yüz yıl kadar geçmişi vardı. Özellikle gül suyuyla yıkandığı ve türbenin etrafındaki gümüşlerden bazıları yıprandığı için ziyaretçilerin ellerini yaralıyordu. Dökülen kanın yıkanması sonucu zerih gitgide yıprandı ve çürüdü. Bu yüzden değiştirilmesi gerekiyordu.

Zerihi Değiştirme Girişimleri

Bu sebeplerden dolayı Miladî 1997 yılında Harem-i Şerif’in sorumlu müdürü Ayetullah Mesudî, türbeyi değiştirmeye karar verdi. Aynı yıl, türbe konusunda uzman olan Üstat Hacı Hüseyin Perveriş İsfahanî ile anlaşma sağlandı ve yeni türbenin yapımına başlandı. Ama Hacı Hüseyin’in ilerleyen yaşı ve hastalığı nedeniyle işler yaklaşık olarak altı ay tamamen durdu.

Hâl böyle olunca İsfahanlı ustalar çağrıldı. Neticede iş Üstat Hacı Muhammed Hüseyin Abbas Pür İsfahanî’ye havale edilerek bir yeni anlaşma daha yapıldı.

Yeni Zerihteki Değişiklikler

Üzerinde Hz. Mâsume'yi metheden şiirlerin bulunduğu zerihiin üst bölümü toplatılarak üzerine altın işlemler yapıldı. Zerihiin üst tarafı ile ziyaretçilerin kullandıkları parmaklıklar daha önce gümüşlendi. Bu bölüm de altından yapıldı. Yaklaşık beş bin topçuk ve makara (zıvana çubuğu) dan oluşan gözenekler, öncekine nazaran daha da kalınlaştırıldı. Bu bölüm için 200 kg. halis gümüş satın alındı. Yaklaşık 330 bin mıska 92 ayar gümüş kullanıldı. Bu oran, eski zerihte 93 bin mıska idi.

Zerihiin çürüyen ayakları, en iyi kuru çınar ağaçlarıyla yenilendi. Kısacası zerihi, öncekine nazaran daha sağlam ve daha dayanıklı oldu. Şekil olarak eski zerihi ile fazla bir farkı olmayan yeni zerihi, daha çok dayanıklılığı için yenilendi. Beş yıl içerisinde yapımı tamamlanan yeni zerihi, toplam 300 milyon tûmene[264] mal olmuştur.

Yeni Zerihiin Montajı

Yeni zerihiin tamire girdiği dönemlerde mezar-ı şerif ziyarete kapatılmıştı. Bu yüzden halk, şevk ve heyecanla yeni zerihiin tamamlanmasını bekliyordu. Nihayet, Gadir-i Hum bayramına tekabül eden 3 Mart 2002 (Hicrî 1422) tarihinde, manevî bir havada, alimler, fakihler, taklit mercileri ve ziyaretçilerin sevinç gösterileri arasında Ayetullah Uzma Behcet'in de katılımıyla yerine monte edildi.

Hız. Mâsume Hakkında Bir Şiir

Ayetullah Uzma Vehîd Horasanî, Hız. Mâsume için şöyle bir şiir yazmıştır:

*Ey aklın kızı, Din'in kız kardeşi
Sen izzet ve şeref cevherisin
İsme, seninle gezer her dem
Ey yanında ilim ve amel bulunan
Sen ey insanlık tâcının cevheri
Ey hatemiyetin kutlu mührü
Şeytan "Kum" deyince kalkmıştı
Sonra da senin tahtını Kum'a koymuşlardı
Cennet oldu burası, Havva'nın mekânı
İlahî nâmusun yeri işte burası
Senin Harem'inde akıl mat olur
Türbenin toprağıyla can hayat bulur
Burada saklı beden, bilsen kimindir
Cihanın bedeninde yüce bir candır
Nur saçan bu ay, ışıldayan hilal
Kum ile Horasan'dan yansıyan bir ışıktır
İran'ın her yanı nurani ruhlarla doldu*

*Işık saçan bu iki nura lamba oldu
Bu haremlerden dile artık ne dilersen
Cevabı Allah'tan gelir, arştan ve kürsüden
Herkes bir ümitle kapına varır
Vahidî'ye onlardan daha muhtaçtır*

Türbenin Tozunun Alınması Geleneği

Harem-i Şerif'in sınırları içerisinde birçok muhterem mekanlar bulunduğundan buraya "Harem" (hürmete şâyan) denilmiştir. Bu yüzden, rivayetlerde belirtilen ziyaret âdabına uyarak Harem-i Şerif'in ihtiramını hakkıyla gözetmemiz gerekmektedir.

Bilindiği üzere, zerihiin bir bölümü Muhammedî dinin aşıkları tarafınca bu sönmeyen yıldıza adanan nezirlere ayrılmıştır. Pencereciklerden zerihe atılan nezirler, ister istemez burada tozların birikimine neden olur. Bu nedenle birkaç gün içerisinde tozunun alınması gerekir. Bu, gereklilikten de öteye, zamanla geleneğe dönüştürülmüştür. Türbe temizlenirken Kuran-ı Kerim ayetleri okunur, methiyeler söylenir, mersiye ve ağıtlar yakılır.

Zerihin kapısı aralandığında adeta ihrama bürünmüş beyaz elbiseli grup girer içeriye. Gaye, sadece görünürdeki tozları almak değil, o manevî havanın hazzına varmaktır. Onlar, yüce Allah'a dua ederek "Ey Fatıma, bize cennette şefaath et" cümlelerini zemzeme ederek yaşlı gözlerle ve huşû içerisinde türbeyi temizlerler. Nezirler toplanıp toz alındıktan sonra kabir-i şerif gül suyuyla yıkanır. Son olarak ziyaret namazı kılınır ve onun ardından da Hz. Mâsume'den kıyamet günü şefaathçi olması için Allah ile aralarında vesile olması istenir.

III. BÖLÜM

^a Cemkeran Camii

^a İmamzâdelerin Türbeleri

^a Kum'un Görmeye Değer Yerleri

Hz. Mehdi (a.f) Hükümetinin Önemli Merkezlerinden Biri Kum'dur

Kum şehri, daha İslamiyet'in I. yüzyılında Şia'nın merkezlerinden biriydi. Bu yüzden birçok imamzâde, imam yakınları ve imam dostları Kum'a yerleşmişti. Hz. Mâsume'nin gelmesiyle bu bölge daha çok önem kazandı. İslam ve Şia kültürü gelişerek yayıldı.

Bu yüzden Kum şehri, daha işin başında Şia'nın önemli bir merkezi hâline geldi. İlim Havzası'nın kurulması ve hızla gelişmesiyle birlikte bu merkez zamanla daha da genişledi ve kalıcı oldu.

İmam Sadık (a.s) bir hadisinde şöyle buyurmuştur: "Bilin ki benim ve benden sonra evlatlarımın haremi[265] Kum'dur." [266]

Bu hadisten alınan sonuca göre, İmam Sadık'tan (a.s) İmam Mehdi'ye (a.f) kadar yedi imamın hareminin Kum olduğu anlaşılmaktadır. Antik eserlerden de anlaşıldığı üzere Kum, eskiden olduğu gibi şimdi de mezhebî ve siyasî açıdan çok önemi konuma sahip bir şehirdir. Hz Mehdi'nin (a.f) zuhuru için zemine hazırlamaya gayret gösterenler, asla Caferî fıkhnın merkezi olan bu şehri unutmamalı, her gün buraya yönelik katkılarını biraz daha artırmalıdır.

Hz. Mehdi'nin (a.f) dünyaya hakim olacak hükümetinin merkezinin Kum olduğunu gösteren birçok rivayetler vardır. İmam Mehdi'nin (a.f) emriyle tesis edilen Cemkeran Mescidi de bunun kanıtlarındandır.

Cemkeran Mescidi (İmam-ı Zaman Camii) hakkında ayrıntılı bilgiye geçmeden önce Kum şehrinin Hz. Mehdi (a.f) hükümetiyle olan bağlantısını doğrudan veya dolaylı olarak gösteren rivayetlerden bazılarını okuyucularımızın mütalaasına sunuyoruz:

1- İmam Sadık (a.s): "Kum ehli bizim yârenlerimizdir." [267]

2- İmam Kâzım (a.s): "Kum'dan bir kişi kıyam edecek ve halkı hakka davet edecek. Bir grup, ona katılacak. Demir gibi dayanıklıdır. Olayların şiddetli tufanı onları sarsmaz. Savaştan yorulmaz ve korkmazlar. Allah'a tevekkül ederler. Artık çekinenlerindir mutlu son." [268]

3- Affan Basrî der ki: Bir gün, İmam Sadık (a.s) bana, "Kum'a niçin Kum denildiğini biliyor musun?" diye sordu. "Allah, Resulü ve siz daha iyi bilirsiniz" dedim. Bunun üzerine şöyle buyurdu: "Çünkü Kum halkı,

Muhammed hânedanının Kaim'inin [Hz. Mehdi (a.f)] çevresinde toplanır. Onunla birlikte kıyam eder, onun yanında savaşır ve ona yardım eder."[269]

4- İmam Sadık (a.s) ilmin Kûfe'den, Kum'a göçeceği, oradan da dünyanın dört bir yanına yayılacağı anlattıktan sonra sözünü şöyle tamamladı: "Allah'ın hücceti Kum ehli (sakinleri) vesilesiyle herkese tamam olacak. Öyle ki, dinin ve ilmin ulaşmadığı (en küçük) kara parçası kalmayacak ve sonra Hz. Kaim (İmam Mehdi) zuhur edecek."[270]

5- İmam Sadık (a.s) Kum'u ve halkını methettikten sonra şöyle buyurdu: "Bilesiniz ki Kum ehli, bizim Kaim'imizin (İmam Mehdi) yardımcısı ve hakkımızın savunucusudur."[271]

6- İmam Ali (a.s) Kum'u yad ederken şöyle buyurdu: "Baba, anne, dede, nine, amca ve hala bakımından insanların en hayırlısı olan (Hz. Mehdi'nin) yardımcıları, bu şehirden çıkacak."[272]

7- İsra Suresi 5. ayette, Allah-u Taâla şöyle buyurur:

"O iki vaatten birincisi gelip çatığında size, azap etmede çetin, kuvvetli kullarımızı göndeririz de (zalimleri bulmak için) yurdunuza girip sizi araştırırlar ve bu, (Allah'ın) kesin bir vaadidir."

İmam Sadık (a.s) bu ayeti okuduktan sonra üç kere "Vallahi onlar Kum ehlidir" buyurdular.[273]

Mezkur ayet, İmam Mehdi'nin (a.f) zuhurunu ve onun cesur ve kahraman yardımcılarını haber vermektedir. Nitekim, Kum halkını zuhur için ortam hazırlayan cesur bir halk olarak tanıtan İmam Sâdık (a.s), sözü edilen ayetin tefsirinde şöyle buyurmuştur: "İlk vaat, İmam Hüseyin'in kanının intikamının alınacağı vakittir. İmam Hüseyin'in intikamını alacak olanlar, Mehdi (a.s) henüz zuhur etmeden kıyam edeceklerdir."[274]

8- Bir ara İmam Kâzım'ın (a.s) yanında Kum'dan ve Kum halkının Hz. Mehdi'ye (a.f) olan bağlılığından söz açıldı. İmam Kâzım (a.s) onlara dua etti ve şöyle buyurdu: "Cennetin sekiz kapısı vardır. Bunlardan biri Kum ehlinindir. Onlar bizim en iyi Şiîlerimizdir. Allah, bizim velayetimizi onların hilkatine yerleştirmiştir."[275]

9- İmam Ali (a.s) Kum halkına hayır duada bulunup onları methettikten sonra şöyle buyurdu: "Onlar din ehli, velayet taraftarı, ibadeti bütün iyi kullardır. Allah'ın selamı, rahmeti ve bereketi onlara olsun." [276]

10- "Kum, Kaim'in (a.f) yârenlerinin toplandığı yerdir" ve "Kum, Fatımîlerin (Şiîlerin) sığınağıdır"[277] şeklindeki rivayetlerden de anlaşıldığı üzere, İmam Mehdi aşıkları ve dostlarıyla dolu olan Kum, zuhur döneminde o hazretin sağlam bir kalesi olacaktır. [278] Nitekim, "Mecmau'l-Ensari'l-Kaim" lakabı da Kum'un eski lakaplarından biridir.

İmam'ın zuhurunun ardından Kum yine kıyam ve kan şehri olacak, İmam, Mekke ve Kûfe'den sonra burayı dünya hükûmetinin önemli merkezlerinden biri yapacaktır.

Cemkeran Mescidi

Cemkeran Mescidi'nin tesisi, 17 Ramazan 293 Hicrî'ye yani, 1129 yıl önceye dayanır.[279]

Şeyh Saduk[280] ile aynı dönemde yaşayan *Tarih-i Kum*[281] yazarı Hasan b. Muhammed b. Hasan

Kummî (Şeyh Fazıl), Şeyh Saduk'un teliflerinden olan *Munisu'l-Hazin fî Marifeti'l-Hak ve'l-Yakin* kitabından naklen, Cemkeran Mescidi'nin tesisi hakkında şöyle der:

Salih ve takvalı biri olan Şeyh Hasan b. Müslîh Cemkeranî der ki:

Hicrî 293 yılında, Ramazan ayının 17. günü Salı akşamıydı. Evimde uyuyordum. Gece yarısı (daha önce tanımadığım) bir grup evime geldi ve beni uyandırarak "Kalk ve Asrın İmam'ı Hz. Mehdi'nin emrine itaat et! Seni istiyor" dediler.

Hazırlanıp dışarı çıktım. Kapıda değerli şahsiyetler vardı. Selam verdim, selamımı aldılar. Hoş geldin, dediler ve beni, bugün Cemkeran Mescidi'nin bulunduğu yere götürdüler. Üzeri güzel bir halıyla örtülü genişçe bir taht ve onun üzerinde de yaklaşık otuz yaşlarında bir genç vardı. Tahttaki yastıklara yaslanmış oturuyordu. Hemen önünde de bir ihtiyar, elindeki kitaptan ona bir şeyler okuyordu. Beyaz ve yeşil elbiseli yaklaşık altmış kadar kişi, bu gencin etrafında namaz kılıyorlardı.

Hızır (a.s) olduğunu öğrendiğim ihtiyar beni tahta oturttu. Ardından İmam Mehdi (a.f) [tahta oturan genç] öz adıyla beni çağırarak şunları söyledi:

"Git ve Hasan b. Müslim'e de ki: Sen birkaç yıldır burada ekin ekiyorsun, biz de bozuyoruz. Beş yıldır burada ziraat yapıyorsun. Bu yıl yine ekin ektin. Bir an önce buranın kazancını bize iade et. Böylece o kazançla buraya mescit inşa edilsin. Hasan b. Müslim'e buranın mukaddes bir yer olduğunu söyle. Yüce Allah bu mekânı diğer mekânlardan seçmiş ve buraya değer vermiştir. Sense buraya el koyup kendi topraklarına kattın. Allah, tembih olasın diye iki oğlunu senden aldı. Ama sen uslanmadın. Bu işi bırakmazsın tahmin etmediğin bir yerden Allah'ın belasın üzerine inecektir."

"Ey efendim ve Mevla'm! Bunun için bana bir işaret vermelisiniz. Aksi takdirde halk, söyleyeceklerime inanmaz" dedim.

Bunun üzerine İmam, şöyle cevap verdi: "Seyit Ebul Hasan'ın yanına git ve Hasan b. Müslim'i getirmesini söyle. Arazinin bu gelirlerini ondan alsın ve mescit yapımı için ustalara versin. Yine bizim mülkümüz olan Erdahal yakınlarındaki Rehak'ın gelirlerini de alarak mescidin geri kalan masraflarını karşılasın. Bundan böyle Rehak'ın yarı gelirini de bu mescide vakfettik. Artık her yıl onun gelirini bu mescidin yapımında kullanabilirler.

Halka, buraya gelmelerini ve buraya değer vermelerini söyle. Burada dört rekât namaz kılınlar. İki rekâtını 'mescidin tahiyet namazı' niyetiyle kılınlar. Her rekâtta 1 kez Fatiha, 7 kez İhlas Suresi okusunlar. Rükû ve secde zikirlerini 7 defa okusunlar. Sonra da iki rekât Sahib-i Zaman Namazı kılınlar. Her rekâtta Fatiha Suresi'ni, 'iyyake nâbudu ve iyyake nestain' cümlesini 100 kere tekrar etmek sûretiyle okusunlar. Rükû ve secdelerde zikirleri 7 kere okusunlar. Namazdan sonra bir kere "İla ilahe illallah" desinler ve sonra Hz. Fatıma (s.a) tesbihatını okusunlar. Daha sonra secdeye giderek yüz kere Peygamber ve Ehl-i Beyt'ine selam göndersinler. Kim bu iki namazı kılsa, Kâbe'de namaz kılmış gibi olur."

Bunları işitince kendi kendime "Burayı sıradan bir yer bilirdim, oysa Sahib-i Zaman (a.f) mescidiymiş" diye söylendim.

O sırada İmam, bana gitmem için işaret etti. Biraz yürümüşüm ki tekrar çağırdı ve şöyle dedi:

"Çoban Cafer Kaşanî'nin sürüsünde bir keçi var, onu satın almalısın. Parasını halk temin ederse, koyunu onların parasıyla alırsın. Vermeyecek olsalar, kendin öde. Yarın gece (Salı'yı Çarşamba'ya bağlayan gece) o keçiye getir ve burada (mescidin yanında) kes. Etini, Çarşamba günü (18 Ramazan) hastalara, özellikle de ağır hastalara dağıt. İnşallah Allah hepsine şifa verecektir.[282] Keçinin özelliklerine gelince; alaca renkli, bol yünlüdür. Bir dirhem büyüklüğünde siyah beyaz yedi benek bir yanında, dört benek de diğer yanındadır."

İşaretleri aldıktan sonra hareket ettim. İmam, yine beni çağırdı ve "70 (veya yedi gün) burada kal..." buyurdu.

Hasan b. Müslîh, sözlerine şöyle devam ediyor:

Evime döndüm. Gece boyunca uyuyamadım. Sabah oldu. Namazı kıldıktan sonra Ali b. Münzir'in yanına gittim. Başımdan geçenleri ona da anlattım. Birlikte mescidin olduğu yere gittik. Ali b. Münzir, "Allah'a ant olsun ki İmam'ın (a.f) buyurduğu alametin hepsi burada" dedi. Gerçekten de mescidin sınırlarının kazık ve zincirlerle belirlenmiş olduğunu gördük.

Bu olayın ardından Ali b. Münzir ile Seyit Ebul Hasan'ın yanına gittik. Evine vardığımızda hizmetçileri; "Siz Cemkeran'dan mı geliyorsunuz?" diye sordu. Şaşırmiştık. Aynı edayla "Evet" dedik. "Seyit Ebul Hasan sabahtan beri sizi bekliyor" dediler.

İçeri girip selam verdik. Çok sıcak bir şekilde selamımızı aldı ve beni, ihtiramla iyi bir yerde oturttu. Konuşmamıza fırsat vermeden söze başladı ve şunları anlattı:

"Ey Hasan b. Müslîh! Uyumuştum. Rüya aleminde biri bana 'Sabahleyin Cemkeran'dan Hasan b. Müslîh adında biri sana gelecek. Onun dediklerine inan ve sözünü kabul et. Çünkü o, bizim sözümüzü sana ileticek. Kesinlikle reddetme' dedi. Rüyamın ardından hemen uyandım. Şu ana kadar da seni bekliyordum."

Hasan b. Müslîh, olayı tüm detaylarıyla Seyit Ebul Hasan'a anlatır. Hâli vakti yerinde olan Seyit Ebul Hasan Rızaî,[283] hizmetçilerine atların hazırlanması emreder. Bir süre sonra atlara binerek Cemkeran'a doğru hareket ederler. Yolda çoban Cafer'e rastlarlar. Cafer'e ait sürü de yolun kenarındaki otlakta otlamaktadır. Hasan b. Müslîh, sürünün içerisine girer ve İmam'ın (a.s) anlattığı alametleri taşıyan bir keçinin kendisine doğru geldiğini görür. Keçiye yakalar ve parasını ödemek ister. Cafer, "Allah'a ant olsun ki bu keçiye ilk kez görüyorum" der. Hasan b. Müslîh ısrar etse de Cafer parayı almaz. Keçiye daha önce belirlenen yere getirirler ve orada keserler.

Seyit Ebul Hasan mescidin sınırlarını belirleyen kazık ve zincirleri Kum'a getirerek evinde sakladı. Ağır hastalar gelip bu zincirlere sarılır ve şifa bulurlardı.

Ebul Hasan, Kum'un Museviyan Mahallesi'nde (bugünkü Âzer Caddesi) oturuyordu. Burada vefat ettikten bir süre sonra çocuklarından biri hastalandı. Babasının odasına girip kazık ve zincirlerin bulunduğu sandığı açmak ve böylece onlara dokunarak şifa bulmak istedi. Ancak sandığı açtığı anda içinin boş olduğunu gördü.[284]

Hz. Ali'nin Cemkeran Hakkında Gaybî Haberi

Emirü'l Müminin Ali'nin (a.s), Hicaz ve Kûfe'de Kum diye bir şehrin varlığı henüz bilinmiyorken Cemkeran Mescidi'nin kuruluşundan 253 yıl önce onun hakkında haber vermiş olması, gerçekten de ilginç bir olaydır. *Envaru'l-Muşa'ssâin* yazarı Merhum Katuziyan, *Hulasâtu'l-Buldan*'dan, o da Şeyh Saduk'un *Mûnisu'l-Hazin* adlı eserinden naklen şöyle der:

Bir gün Hz. Ali (a.s), Peygamber efendimizin (s.a.a) seçkin sahabelerinden biri olan Huzeyfe b. Yeman'a şöyle buyurdu:

"Ey Yeman'ın oğlu! Zuhurun başlarında Muhammed hânedanının Kaim'i (İmam Mehdi) Kum denilen bir yerde ortaya çıkacak, [285] halkı hakka davet edecek, doğudan batıya herkes ona yönelecek ve İslam yeniden hayat bulacaktır... Ey Yeman'ın oğlu! Bu topraklar kutsaldır ve bütün çirkinliklerden temizlenmiştir...

Onun sancağı, Cemkeran adlı bir mescidin yanında bulunan beyaz bir dağa dikilir. O, bu mescidin minaresinin altından çıkar..."[286]

Ayetullah Necefî Mer'aşî'nin Cemkeran Mescidi Hakkındaki Görüşleri

Büyük taklit mercii Merhum Ayetullah Uzma Seyit Şahabuddin Necefî Mer'aşî (ö. 1311 H.) Cemkeran Mescidi'nin kuruluşu hakkında şunları söylemiştir:

"Bu mescid-i şerif, Hz. Mehdi'nin (a.f) gaybetinin ilk dönemlerinde kurulmuştur.[287] Eski yazılarda Sahib-i Zaman Mescidi, Cemkeran Mescidi ve Hasan b. Müslîh Mescidi olarak da anılmıştır. Bu isimlerin tümü özel nedenlerle bırakılmıştır..."[288]

Hz. Mehdi (a.f) burada defalarca görülmüştür. Büyük alim ve muhaddis Şeyh Saduk, *Mûnisu'l-Hazin* kitabında mescidin kuruluş macerasını ve faziletlerini detaylarıyla anlatmıştır. Sonraları Şeyh Saduk bu mescidi onarmış, Safevîler döneminde de birkaç kez tamirden geçmiştir. Çok sonraları Ayetullah Uzma Şeyh Abdülkerim Hâirî'nin önderliğinde bir kez daha tamir edildi.

Şahsen hakir bir kul olarak kendim de defalarca oranın kerametini gördüm. Kırk Çarşamba geces (Salı'yı Çarşambaya bağlayan gece) orada kalmaya muvaffak oldum ve isteklerimi aldım. Bu mescidin, Allah'ın teveccüh ettiği ve bereketini nazil ettiği bir yer olduğu konusunda hiç şüphe yok. Bu mescit, İmam-ı Zaman'a nispet verilen Kûfe'deki Sehle Mescidi'nden sonra yine o hazrete isnat edilen en güzel/ en iyi mekânlardan biridir."[289]

Cemkeran Mescidi'nde İmam Mehdi ile Mülâkat

Rivayetlere göre, başta alim ve salih kişiler olmak üzere birçok kişi İmam Mehdi'yi (a.f) görme saadetine ermişlerdir. Bunlardan bazıları kitaplarda nakledilmiştir. Biz, kısaca burada, büyük taklit mercilerimizden olan Ayetullah Uzma Seyit Muhammed Rıza Gulpaygânî, Ayetullah Uzma Mer'aşî Necefî ve Ayetullah Sâfî Gulpaygânî'den nakledilen mülakatlarla yetiniyoruz:

Ayetullah Bafikî'nin İmam Mehdi ile Görüşmesi

Ayetullah Muhammed Takî Bafikî, İran'ın önde gelen seçkin ulemasındandır. Rıza Han döneminde,

tesettür yasağına karşı gösterdiği mücadeleden dolayı Kum şehrinden Rey'e sürgün edildi. Miladî 1944'te, 72 yaşındayken Rey'de vefat etti. Cenazesi Kum'a getirildi ve Hz. Mâsume'nin türbesinde, Mescid-i Bâlaser'de toprağa verildi. Kum'un ileri gelen alimlerinden biri, Ayetullah Uzma Seyit Muhammed Rıza Gulpaygânî'nin dilinden şöyle nakleder:

Ayetullah Abdülkerim Hâirî'nin taklit merciliği ve Havza'daki önderliği döneminde dört yüz kadar talebe İslamî İlimler Havzası'nda toplanmıştı. Bunlar, Ayetullah Hâirî'nin öğrencilere verdiği bursun sorumlusu olan Ayetullah Bafikî'den kışlık abâ istiyorlardı. Ayetullah Bafikî, olayı Merhum Ayetullah Abdülkerim Hâirî'ye ilettili. O da, "Ben dört yüz abâyı nereden alayım?" diye yanıt verdi. Ayetullah Bafikî de "Asrın imamı Hz. Mehdi'den (a.f) alırsız, efendim!" deyince Ayetullah Hâirî, "Benim o hazretten alma imkânım yok!" diye cevap verdi. Fakat Ayetullah Bafikî sözünde ısrarlıydı. "İnşallah ben alırım" dedi.

Perşembe akşamı Ayetullah Bafikî Cemkeran Mescidi'ne gitti ve İmam (a.f) ile görüştü. Cuma günü Ayetullah Abdülkerim Hâirî'ye "İmam Mehdi (a.f) Cumartesi günü dört yüz abâ vermeyi kabul buyurdular" dedi.

Ertesi gün tüccarlardan birinin dört yüz abâ getirdiğini ve talebelere dağıttığını gördüm.

Bir müjdeyle aşıkların hüznü son bulacak

Gece karanlığının ardından gök seherle aydınlanacak

Ey dil! Azalt artık acı hicran günlerini şikâyeti

Şühûd ve şükür günlerinden daha tatlısı gelecek

Ey Yâkup, dökme eteğine artık, gözyaşı nehirlerini

Güler yüzlü yitik Yusuf, seferden dönecek

Necefli Alime İmam Mehdi'nin (a.f) Yol Göstermesi

Bir grup güvenilir şahıs, Merhum Ayetullah Uzma Seyit Şahabuddin Hüseyinî Mer'aşî Necefî'nin şunları anlattığını rivayet etmiştir:

Bir süreliğine Necef'ten Kum'a gelen alimlerden biri, başından geçen bir olayı bana şöyle anlattı:

Bir sorunum vardı. Cemkeran mescidine gittim. Manevî bir havada kalbimde olanları İmam Zaman'a (a.f) arz ettim. Sorunumun halli için yüce Allah ile aramda vasıta olmasını istedim. Bu niyetle düzenli olarak Cemkeran'a gittim. Ama sonuç alamadım. Bir gün yine o mescitte namaz kılarken kırık bir kalple İmam Zaman'a (a.f) şöyle seslendim: "Ey efendim! Sizin huzurunuzda ve sizin evinizde başkasına tevessül etmem çirkin olmaz mı? Siz, benim İmam'ımsınız! Sizin olduğunuz yerde Kerbela sancaktârı Hz. Abbas'a dahi tevessül etmem ve onu vasıta edinmem doğru olur mu?"

Rahatsızlığın şiddetiyle yarı uykulu bir hâle girmiştim. Ansızın mümkünât aleminin kalbi nur yüzlü Hz. Mehdi'yi (a.f) gördüm. Hemen selam verdim. Selamımı aldıktan sonra şöyle buyurdular: "Çirkin olmadığı gibi, bundan asla rahatsızlık duymam. Hatta sana Kerbela sancaktârı Hz. Abbas'a ne şekilde tevessül etmen gerektiğini söyleyeyim. O'na tevessül etmek istediğinde, "Ya Ebe'l-Gavs edriknî" [Ey kendisine

sığınanların babası, yardıma gel ve bana yardım et!]] şeklinde hitap et.

O da, İmam Mehdi'nin (a.f) tavsiyesine amel etti ve sonuç aldı.

Başka Bir Görüşme ve Kum'da İmam Hasan Camii'nin Kurulması Olayı

Merhum Ayetullah Uzma Gulpaygânî'nin (r.a) damadı ve günümüzün önde gelen taklit mercilerinden Ayetullah Uzma Hacı Şeyh Lütfullah Sâfî (*Allah ömrünü uzun etsin*), şöyle anlatır:

Dönemimizde gerçekleşen ilginç ve gerçek olaylardan biri de şudur:

Kum sakinlerinin ve Tahran-Kum arası yolculuk yapanların da bildiği üzere, bu yol üzerinde Kum'dan Tahran'a giden bir yolcuya göre yolun sağında yer alan ve eskiden Kum'un sınırlarının dışında kalan bir arazi vardır. Kum'un önde gelenlerinden Hacı Yedullah Recebiyân, bu arazi üzerinde görkemli bir mescit yaptırmıştı. Mescid-i İmam Hasan adını verdiği bu mescitte hâlen dahi cemaat namazları kılınmaktadır.[290]

22 Recep 1398 Hicrî'de, Çarşamba akşamı, mescidin inşa macerasını Hacı Recebiyân'ın evinde ve bazı muhterem şahsiyetlerin huzurunda, uzun yıllardır Tahran'da ikâmet eden değerli alim Hacı Ahmed Askerî Kirman-şahî'nin dilinden bizzat işittim. Olayı şöyle anlattı:

"Yaklaşık 17 yıl önce, bir Perşembe günüydü. Sabah namazını kılmış, takibatını yerine getiriyordum. Kapı çalındı, açtım. Oto tamircisi üç genç arabayla gelmiş, 'Bugün günlerden Perşembe; lütfen bizimle Cemkeran Mescidi'ne gelin, birlikte dua edelim. Şer'î hacetlerimiz var' diyorlardı.

O zamanlar gençlere Namaz ve Kurân konulu dersler veriyordum. Üçü de bu derslere katılan gençlerden idi. Tekliflerini işitince utanarak başımı aşağı eğdim. "Ben neyim ki?" dedim. Israr ettiler. Tekliflerini geri çevirsem doğru olmazdı. Bu yüzden arabalarına bindim. Kum'a doğru hareket ettik.

Eski Tahran yolunda bugünkü binalar yoktu. Sadece sol tarafta Ali Seyyah Kahvehanesi denilen eski bir kervansaray vardı. Bugün Hacı Recebiyân'ın yaptırdığı İmam Hasan Mücteba Mescidi'nin birkaç adım gerisinde aracımız bozuldu.

Gençlerin üçü de oto tamircisiydi. Hemen kaputu açarak arabayla ilgilenmeye başladılar. Ali adlı gençlerden birinden ayak yolu için biraz su aldım. Bugünkü mescidin bulunduğu yere doğru ilerledim. Beyaz tenli, güzel yüzlü bir Seyit'le karşılaştım. Kaşları çatma, dişleri bembeyazdı. Yanağında da bir ben vardı. Sırtında ince bir abâ, başında özellikle Horasanlıların kullandığı yeşil bir sarık ve ayaklarında sarı terlik vardı. Sekiz-dokuz metreyi bulan elindeki çubukla yerleri çiziyordu. Kendi kendime, "Sabah sabah caddenin kenarında, elinde uzun bir çubukla ne yapıyor bu adam? Dost var, düşman var!" diye söylendim. Daha sonra ona dönerek; "Delikanlı! Devir top, tüfek, atom devri. Sopayla işin ne? Git dersini oku!" dedim. Sonra da tuvalet ihtiyacı için uygun bir yer aradım ve buldum. Oturacağım sırada, aynı genç "Askerî efendi, orada oturma, ben orayı işaretledim, orası mescittir" dedi.

Beni nereden tanıdığını, ismimi nerden bildiğini akıl edip de soramamıştım. Büyüğüne itaat eden çocuk

gibi "Peki!" dedim ve oradan kalktım. Eliyle işaret ederek "Şu tepenin arkasına git!" dedi.

Dediği yaptım ve kendi kendime bir plan kurdum. Döndüğümde seyidi karşıma alıp sorular soracak ve "git dersini oku" diyecektim. Bu amaçla kafamda üç soru hazırladım:

1- Kum'un 8-9 kilometre dışındaki bu yerde cinler ve melekler için mi mescit yapıyorsun? Ders okumadan mimar mı olmuşsun?

2- Henüz mescit olmamışken burada hacet gidermenin ne sakıncası var?

3- Bu mescitte cinler mi namaz kılacak, melekler mi?

Bu soruları zihnimde hazırladıktan sonra yanına gittim. Ben selam vermeden o selam verdi. Selamını aldım. Elindeki sopayı yere saplayıp beni bağrına bastı. Elleri beyaz ve yumuşaktı. Onunla şaka yapmak istedim.

Tahran'da seyitlerden biri yaramazlık yaptığında hep, "Bugün Çarşamba değil ki!" derdim. Bunu düşünerek seyide:

- Bugün günlerden Çarşamba değil, Perşembe! Güneşin altında işin ne? dedim.

- Bugün Perşembe, Çarşamba değil, diyerek tebessüm etti. Sonra da "Sen şu üç sorunu sor hele!" dedi. Kalbimden haberdar olduğu o an aklımın ucundan dahi geçmemişti.

- Ey Peygamber evladı! Sabahın erken saatlerinde dersini bırakıp caddenin kenarına koşmuşsun. Tankın, topun ve atomun hüküm sürdüğü bu devirde elindeki mızrakla ne yapıyorsun? Gidip dersini okusan daha iyi olmaz mı? diye sordum.

Gülümsedi. Başını aşağı eğerek:

- Mescit projesi çiziyorum, dedi.

- Cinlere mi, meleklerle mi, diye sordum.

- İnsanoğluna, dedi. Burası mâmurlaşacak.

-Söyle bakalım, henüz buruda mescit yapılmamışken niçin ayak yoluna gitmeme müsaade etmedin? dedim. Eliyle projeye işaret ederek:

- Hz. Fatıma'nın evlatlarından biri burada şehit edildi. Ben çevresini belirledim. Burası mihrap olacak. Şu gördüğün yer de o şehidin kanının döküldüğü yerdir. Burada müminler namaz kılacaklar. Orası da tuvalet olacak. Çünkü orada da Allah ve Resulü'nün düşmanları ölmüştür, dedi.

Daha sonra bana dönerek:

- Burası da Hüseyniye olacak ve Hüseyin'in (a.s) adı anılacak, dedi.

İmam Hüseyin'in (a.s) adını söyler söylemez ağlamaya başladı. Elimde olmaksızın ben de ağladım. Sonra yine eliyle işaret ederek:

- Şu arka taraf da kütüphane olacak. Kitaplarını verecek misin? dedi.

- Ey Peygamber evladı, üç şartla veririm, dedim. Evvela, eğer yaşarsam...

- İnşallah.

- İkinci olarak; eğer burası mescit olursa...

-Aferin.

- Üçüncü olarak; tek kitap da olsa, gücümün yettiği kadar yardım ederim. Ama artık evine dön. Bunları da unut, dedim.

Tebessümle tekrar bağrına bastı beni.

- Bunu kim, ne zaman yapacak, diye sordum.

- "Yedullah fevka eydîhim"[291] (*Allah'ın eli onların elinin üzerindedir*), dedi.

- Ben onca ders okudum, yani Allah'ın eli bütün ellerden yukarıda mı, dedim.

- Mescidi tamamlanmış görürsen benden yana burayı yapana selam söyle, dedi.

Beni tekrar bağrına basarak "Allah hayrını versin" dedi. Caddeye çıktım. Araba tamir edilmişti. Nasıl olduğunu sordum. "Sen gelince çalışmaya başladı" dediler. Yakıcı güneşin altında kiminle konuştuğumu sordular. "Elinde on metre uzunluğundaki sopayla o büyüklükteki seyidi görmediniz mi?" dedim. "Hangi Seyit" diye sordular. Şaşırarak arkama dönüp baktım. Seyit orada değildi. Az önceki yerin dümdüz bir yer olduğunu ve tepeciklerin kaybolduğunu görünce oldukça şaşırdım. Ansızın kendime geldim. Sanki uykudan yeni uyanmış gibiydim. Arabada oturdum ve olayı onlara da anlatmadım. Harem-i Şerif'e gittim. Öğle ve ikinci namazını nasıl kıldığımı bilmiyorum. Daha sonra Cemkeran Mescidi'ne gittik. Öğlen yemeğini yiyip namaz kıldık. Arkadaşlar benimle konuşuyorlardı ama ben onlara nasıl cevap verdiğimi bilmiyordum. Bir tarafımda ihtiyar, diğer tarafımda da genç biri oturuyordu. Artık kendimi tutamayıp hüngür hüngür ağlamaya başladım. Cemkeran'a has iki rekâtlık namazı kıldım. Ardından yüz selamı göndermek için secdeye varmak istediğimde güzel kokulu bir seyidin, "Askerî efendi, selamun aleykum" deyip yanıma oturduğunu fark ettim.

Ses tonu sabahki seyidin sesinin aynıydı. Bana nasihatte bulundu. Secdeye giderek selamı ve selam zikrini okumaya başladım. Ama kalbim onun yanındaydı. Başımı kaldırıp "Efendim, siz nerelisiniz ve benim adımı nereden biliyorsunuz?" diye sormak istedim. Ama secdeden doğrulduğumda onu göremedim.

Yanımda duran ihtiyara "Az önce benimle konuşanı gördün mü?" diye sordum. "Hayır" dedi. Gence de sordum, o da görmediğini söyledi.

Adeta bir deprem sarsıntısı yaşıyor gibiydim. Ansızın irkildim ve o seyidin İmam Mehdi (a.f) olduğunu anladım. Bir anda yığılıp kaldım. Arkadaşlar beni dışarı götürdüler. Yüzüme su serpip ne olduğunu sordular.

Kısacası, namazımı kılarak hızla Tahran'a döndük. Merhum Ayetullah Cevad Horasanî, Tahran'a geldiğinde yanına gittim ve olayı anlattım. Seyidin özelliklerini sordu. Bütün özelliklerini söyledikten sonra, "Gördüğün seyit Hz. Mehdi'ymiş (a.f). Ama, şimdilik sabret; eğer orası mescit olursa, demek ki doğrudur" dedi.

Bir süre önce dostlarımdan birinin babası vefat etmişti. Cami ehli arkadaşlarla birlikte cenazeyi Kum'a götürdük. Yolda aynı yere ulaştığımızda iki büyük sütunun yerden yükseldiğini gördüm. "Buraya ne yapıyorlar?" diye sorduğumda, "Hacı Hüseyin Ağa Suhanî'nin çocukları burada Mescid-i İmam Hasan Mücteba (a.s) adlı bir mescit yaptırıyorlar" dediler.

Kum'a girdik. Cenazeyi Bağ-ı Beheşt Mezarlığı'nda toprağa verdik. Yerimde duramıyordum.

Arkadaşlara, "Siz yemek yiyinceye kadar ben gelirim" deyip oradan ayrıldım. Bir taksi tutarak Hacı Hüseyin Suhanî'nin çocuklarının dükkanına gittim. "Mescidi siz mi yaptırıyorsunuz" diye sordum. "Hayır, biz yaptırmıyoruz" dediler. "Öyleyse kim yaptırıyor?" diye sorduğumda "Hacı Yedullah Recebiyân" dediler.

Yedullah kelimesini duyunca kalbim hızla atmaya başladı. Zira İmam, "Yedullah Fevka eydîhim" ayetini okumuştı. Sandalye getirdiler, oturdum. Ter içinde kalmıştım. "Demek ki İmam'ın Yedullah'tan kastı buymuş" diye düşündüm. O güne kadar kendisini hiç görmemiştim, tanıımıyordum da. Geri dönüp olayı Merhum Ayetullah Şeyh Cevad'a anlattım.

Gördüğüm olayın doğru olduğunu, bu nedenle Hacı Yedullah'ı görmem gerektiğini söyledi. Dört yüz cilt kitap satın alıp Hacı Yedullah'ı bulmak için tekrar Kum'a gittim. Adresini buldum. Bir dokuma atölyesi vardı. Atölyeyi bulup görevliden onu sordum. Evine gittiğini söyledi. Telefon etmelerini ve Tahran'dan gelen birinin kendisiyle görüşmek istediğini iletmelerini rica ettim. Telefon ettiler. Telefonu Hacı Yedullah kaldırmıştı. Tahran'dan geldiğimi, bu mescit için dört yüz cilt kitap vakfettiğimi ve kitapları nereye bırakmam gerektiğini söyledim. Hacı Yedullah, bunu niçin yapmak istediğimi ve kendisiyle daha önce bir tanışmışlığımız olup olmadığını sordu. "Efendim, ben sadece dört yüz cilt kitap vakfetmişim" dedim. Niçin vakfettiğimi söylemem için ısrar edince telefonda anlatmamın mümkün olmayacağını söyledim. Bunun üzerine, "Gelecek Perşembe, akşamüzeri, kitapları şu adrese getir" dedi ve adres verdi: Çahar Rah-i Şah, Kuçe-i Sergird Şükrullahî, No: 3.

Adresi alır almaz Tahran'a döndüm. Kitapları paketledim ve Perşembe günü arkadaşlardan birinin arabasıyla tekrar Kum'a döndüm. Doğruca Hacı Yedullah'ın evine gittim. "Bu şekilde kabul edemem, meselenin aslını bilmem gerek" deyince başımdan geçenleri tamamen anlattım ve kitapları takdim ettim. Sonra sözünü ettiğimiz mescide giderek önünde iki rekat İmam Zaman (a.f) namazı kıldım ve ağladım.

Hacı Yedullah, kütüphaneyi tıpkı İmam'ın bana gösterdiği şekilde yaptırmıştı. Hacı, bana orayı göstererek:

- Allah hayrını versin, sen ahdine vefa ettin, dedi.

İşte, İmam Hasan Mücteba (a.s) Mescidi'nin kısaca öyküsü bu.

Buna ilave olarak bu mescitle ilgili Hacı Recebiyân'ın anlattığı ilginç olayı da kısaca nakledeceğiz:

Yedullah Recebiyân'ın İlginç Öyküsü

Hacı Recebiyân başından geçen olayı şöyle anlattı:

Genelde Perşembe günü, akşam saatlerinde mescit çalışanlarının ücretleri toparlanır ve ödenirdi. Aynı akşam, mescidin ustası Ekber efendi, işçilerin maaşını almak için gelerek, "Bugün bir seyit geldi, şu elli tümeni mescide verdi. Mescidi yaptıran kişi başkasından para almıyor, dedim. Ama o sert bir şekilde, 'Sana bunu al diyorum! O, bunu alır' dedi. Ben de parayı aldım. Üzerinde 'İmam Hasan Mücteba Mescidi içindir' yazıyor" dedi.

Birkaç gün sonra sabah erkenden bir kadın geldi. Yoksulluktan dolayı sıkıntıları olduğunu ve iki yetime

baktığını söyledi. Elimi cebime attım, cebimde hiç para yoktu. Evdekilerden de almak aklıma gelmedi. Daha sonra yerine bırakırım düşüncesiyle mescidin elli tümenini ona verdim. Adres verip tekrar geldiği takdirde yine yardım edeceğimi söyledim. Kadın, parayı aldı ve gitti. Adres vermeme rağmen bir daha hiç gelmedi. Bir süre sonra ben o elli tümeni vermemen gerektiğini anlamış, pişman olmuşum.

Bir sonraki Cuma Ekber usta yine maaş için gelmişti. Bana:

- Eğer kabul edeceğinize dair söz verirsiniz size bir şey söylemek istiyorum, dedi.
- Söyle, dedim.
- Eğer kabul ederseniz söylerim, dedi.
- Yapabileceğim bir şeyse olur, dedim.
- Yapabilirsiniz, dedi.

Epey ısrar edince söz verdim. Meğer, o da elli tümeni istiyormuş:

- Seyidin verdiği şu elli tümen vardı ya, onu bana verir misin? dedi.
- Ekber usta! Yaramı tazeledin. Sen o elli tümeni bana verdikten sonra ben de onu yardıma muhtaç bir kadına vermiştim, çok pişmanım, dedim.

Recebiyân daha sonra bize dönerek, "O gün bugündür, aradan iki yıl geçmesine rağmen belki o elli tümene rastlarım düşüncesiyle elime geçen bütün paraları kontrol ediyorum" dedi ve ardından hikâyesine devam etti:

Ekber ustaya, "Geçen hafta naklettiğin olayı tamamen anlatmamıştın. Şimdi iyice anlatmanı istiyorum" dedim. O da başından geçen bu olayı şöyle anlattı:

«O gün, yaklaşık üç buçuk sularıydı. Hava oldukça sıcaktı. Yanımda birkaç işçiyle bu sıcakta çalışıyorduk. Ansızın mescidin kapılarından birinden içeri bir beyefendi girdi. İlgi çekici nuranî bir siması vardı. Çok vakarlı ve heybetliydi. Elim iş tutmaz oldu. Durmak ve sadece onu seyretmek istedim.

Caminin etrafını gezmeye başladı. Daha sonra üzerine çıkıp çalıştığım tahtanın yanına geldi. Abâsının altına elini götürerek bir miktar para çıkardı ve bana dönerek:

- Bunu al ve mescidi yaptırana ver, dedi.
- Efendim! Bu mescidi yaptıran kişi başkasının parasını kabul etmiyor; sizden bunu alacak olursam muhtemelen rahatsız olabilir, dedim.
- Sana al diyorum! O, bunu alır, dedi. Kireçli ellerimle hemen parayı aldım. Dışarı çıktı. Kendi kendime:
- Bu sıcak havada böylesi muhterem bir zat nereden gelmiş olabilir?" diye sordum. İşçi arkadaşlardan Meşhedî Ali'yi görevlendirerek onu takip etmesini, neyle geldiğini ve nereye gittiğini öğrenmesini istedim. Aradan epey bir zaman geçmesine rağmen Meşhedî Ali henüz gelmemişti. Ne yapacağımı şaşırılmışım. Yüksek sesle "Meşhedî Ali!" diye bağırdım. Mescidin sütunlarının arkasından cevap verdi.

- Nerde kaldın, ne yapıyorsun? dedim.
- O muhterem zâtı temâşâ ediyorum, dedi.

Yanıma çağırdım, geldi.

- Seyit efendi başını aşağı eğerek çıktı gitti, dedi.

- Neyle, arabası mı vardı? diye sordum.
- Hayır, hiçbir şeyi yoktu, sadece başını eğip gitti,dedi.
- Peki sen ne bekliyordun? diye sordum.
- Hiiç, onu temâşâ ediyordum, dedi.»

Hacı Recebiyân daha sonra bize dönerek şöyle dedi:

"İşte bu, elli tümenin hikâyesiydi. Ama inanın, bu elli tümen mescidin işlerini o kadar etkiledi ki anlatamam. Ben bile mescidin bu şekilde tamamlanacağına ve tek başıma masraflarının üstesinden gelebileceğime inanmıyor-dum. Ama bu elli tümen elime geçtikten sonra hem kendi işlerimde hem de mescidin işlerinde bunun etkisi olduğunu fark ettim."[292] (*Hikâyenin sonu.*)

Ayetullah Sâfî der ki:

Her ne kadar anlatılanlar, hikâyeyi yaşayan kimse dışında diğerleri için mescidin projesini çizen ve Cemkeran Mescidi'nde konuşan seydin İmam Mehdi olduğuna delil sayılmasa da, Muhaddis Nurî'nin *en-Necmu's-Sakib* adlı eserinin 9. bölümünde de açıkladığı gibi, bu tür olayların ve mukaşefelerin meydana gelişi, en azından Şiîler için hem mektebin doğruluğuna delalet etmektedir, hem de İmam Mehdi'nin (a.f), Şiîlerine olan dolaylı veya dolaysız inayetlerini gözler önüne sermektedir. Bu tür olayların bir bölümü içinde bulunduğumuz bu asırda meydana gelmiş ve gelmektedir. İnşallah Allah'ın yardımıyla, özellikle de asrımızda o hazretle görüşme şerefine nail olanların yaşadıklarını müstakil bir kitapta toplayacağız.[293]

Cemkeran Mescidi'nin Bugünkü Durumu

Ayetullah Uzma Necefî Mer'aşî'nin de anlattığı üzere bu mescit, İmam Mehdi'nin (a.f) emriyle Hicrî 293'te Hasan b. Müslîh ve Seyit Ebul Hasan tarafından inşa edilmiş, sonraları Şeyh Saduk (r.a) [ö. 381 H.] tarafından tamir edilmiştir. Safevîler döneminde birkaç kez daha onarılan Cemkeran Mescidi, son olarak Ayetullah Şeyh Abdülkerim Hâirî döneminde de birçok kez bakımdan geçmiştir.

Gencine-i Âsar-ı Kum kitabında şöyle yazılıdır:

"Hicrî 1167 yılında Mirza Ali Ekber Kummî tarafından (Cemkeran Mescidi'ne) etrafı çevrili bir avlu, bir minare ve çeşitli çini işlemler yanı sıra genel bir tamirat yapıldı. Bu tamiratın ardından, uzun bir aradan sonra bir kez daha restorasyondan geçirilerek süslemeler eklendi.

Kum şehrinin güneydoğusunda yer alan Cemkeran, şehir merkezine 5 km. uzaklıkta bulunan Kum'un en eski köylerinden biridir. Sahib-i Zaman Mescidi ise, köyün yaklaşık 500 m. ötesinde, güneydoğusunda yer alır."

Elinizdeki kitabın yazarı olarak, bu mescidi Miladî 1972 yılından bu yana gerek iç görünümünün, gerekse dış görünümünün her geçen gün biraz daha güzelleştiğini; mescidin, gözle görülür bir şekilde gelişip büyüdüğünü gördüm. Bugün, bünyesinde bulunan birkaç mescit, Hüseyniye, yatakhane, avlu ve dev bir kütüphanesiyle geniş bir alana yayılan büyük bir ibadethâne ve sosyal bir tesis hâline gelmiştir.

Yurt içinden ve yurt dışından gelen ziyaretçilerin akınıyla Çarşamba geceleri (Salı'yı Çarşamba'ya

bağlayan geceler) Cemkeran, adeta hac döneminde Arafat ve Mina çölünde toplanan kalabalığı anımsatır. On binlerce İmam Mehdi (a.f) aşığı, bu günlerde bu kutsal yere gelerek münacat ve duayla meşgul olurlar. Kum şehrinin gelişmesi, şehrin neredeyse Cemkeran'a kadar büyümesine sebep olmuştur. Şimdilerde trafiğe açılan "Harem'den Harem'e Caddesi" (Hz. Mâsume'nin hareminden Cemkeran Mescidi'ne) bu gelişmenin en güzel örneklerindendir.

Cemkeran Mescidi'ne Has Ameller

Cemkeran Mescidi'nde yapılacak ameller; 4 rekât namazdan ibarettir. İki rekâtı Tahiyet Namazı ve diğer iki rekâtı ise İmam-ı Zaman Namazı'dır. Tahiyet Namazı'nın kılınma şekli şöyledir: Her rekâtta Fatiha sûresinden sonra 7 defa İhlas sûresi okunur. Rükû ve secde zikirleri de 7 defa tekrarlanır.

Diğer iki rekâtlık İmam-ı Zaman namazı ise şöyle kılınır: Birinci ve ikinci rekâtlarda, Fatiha sûresinin “İyyake nâbudu ve iyyâke nestaîn” ayetine gelindiğinde, burası 100 kere tekrar edilir ve sonra Fatiha'nın geri kalan kısmı tamamlanır. İhlas sûresi, bir kere okunur. Rükû ve secdede okunan zikirler de 7 kere okunur. Namaz bittikten sonra bir kere “İlâ ilahe illallah” denir.[294] Sonra Hz. Zehra Tesbihâtı (34 kere Allah-u Ekber, 33 kere Elhamdulillah, 33 kere Subhanallah) okunur. Daha sonra secdeye gidilerek 100 kere Peygamber (s.a.a) ve Ehl-i Beyt'ine (a.s) salavat ve selam gönderilir.[295]

Ayetullah Burucerdî, Seyit Muhammed Taki Hansarî, Seyit Muhammed Rıza Gulpaygânî, Ayetullah Hüccet, Ayetullah Sadr, Ayetullah Necefî Mer'aşî ve daha birçok taklit mercii, Cemkeran Mescidi'ne ve amellerine çok önem verirler, bu yolda birçok hâcet ve isteklerine ulaşırlardı. Ayetullah Seyit Hansarî, Cemkeran Mescidi'ne genellikle yürüyerek gider ve oranın amellerini yerine getirirdi.

Güvenilir alimlerden biri, Ayetullah Burucerdî'nin şöyle dediğini rivayet eder: "Cemkeran Olayı ve İmam Mehdi (a.f) ile görüşme, uyanıkken gerçekleşmiştir. (Buna göre) Cemkeran'a ait iki namazı oraya giriş kastıyla kılınız."

Cemkeran mescidi büyüdüğünden, asıl sınırları dışındaki bölümlerde kılınan namazlar (bazı alimlerin buyurduğu üzere) sevap ümidiyle kılınmalıdır. Bu nedenle namazları asıl mescitte kılmak daha iyidir.

KUM ŞEHİRİNDE TÜRBELERİ OLAN MEŞHUR İMAMZADELER

İmam Rıza (a.s), Hicrî 200 yılında Memun'un zorunlu davetiyle Medine'den Horasan'a geldi. Memun da siyaset gereği hükümetin veliahtlığını İmam'a bıraktı. Bu yüzden birçok imamzâde ve seyit, İmam Rıza (a.s) ile görüşmek arzusuyla Hicaz'dan İran'a geldi. Ne var ki burada Ehl-i Beyt düşmanlarıyla karşılaştılar. Birçoğu şehit oldu. Kurtulanlar ise, o dönemde Şia'nın ve Ehl-i Beyt dostlarının merkezi olan Kum şehrine yerleşip hayatlarının sonuna kadar orada yaşadılar. Meşhur görüşe göre, Kum'a yerleşen imamzâde sayısı 444'ü bulmuştur.

Safevî padişahlarından Büyük Şah Abbas döneminin meşhur yazarlarından Ahmed Razî'nin, Kum hakkında yaptığı geniş açıklamasında, Kum şehrinde bulunan imamzâdelerin sayısının 444'ten daha fazla olduğunu bildirmiştir.

Ehl-i Beyt şairlerinden Şeyh Zeki Bağban da bu konuda kaleme aldığı bir şiirinde şöyle der:

Dört yüz kırk dört asil, hepsi de eşraftan

Hakkın emriyle metfun onlar, sedefin içinde inci gibi

Murtaza Ali'nin evlatları bunlar, Allah'ı hakkıyla tanıyanın

Fark gözetme Kum, Kâbe ve Necef arasında

Can verir akıl ehli, Kum uğruna[296]

Biz burada, kısaca vasıtasız veya bir-iki vasıtaıyla imama ulaşan meşhur imamzâdelerden bazılarının hayatlarına değinecek ve bu konuda bazı açıklamalarda bulunacağız.

Hz. Mâsume'yi ziyaret edenlerin Kum'daki İmam evlatlarını unutmamaları, Ehl-i Beyt'e saygıyı gösteren en güzel erdemlerdendir. Zira onları ziyaret etmek ve saygı gösterisinde bulunmak demek, Ehl-i Beyt'i ziyaret etmek ve onlara saygı göstermek demektir.

Hiz. Mâsume'nin Haremi Şerif'inde Defnedilen İmamzâdeler

Hiz. Mâsume'nin Harem-i Şerif'ine defnedilen muhterem hanımların varlığından daha önce söz etmiştik. Bu muhterem hanımların yanı sıra, Hiz. Mâsume'nin türbesinin çevresinde metfun olan birçok değerli imamzâde ve seyit vardır. Çok önceleri bu mezar-ı şeriflerin her birinin kendine has kubbesi vardı. Türbenin alanın genişlemesiyle bu kubbeler kaldırıldı ve Harem'e dahil edildi. Bu imamzâdeler şunlardan ibarettir:

- 1- İmam Sadık evlatlarından Seyit Ebul Hasan [Hüseyin b. Hüseyin b. Cafer b. Muhammed b. İsmail b. İmam Sadık].
- 2- İmam Zeynelabidin evlatlarından Hamza b. Ahmed.
- 3- Ebu Cafer Muhammed b. Hamza.
- 4- Ebul Kâsım Ali b. Muhammed b. Hamza.
- 5- Ali b. Hamza.
- 6- İmam Zeynelabidin evlatlarından, Ebu Ali Ahmed el-Hatib eş-Şecerî.

7- Ebu Cafer Muhammed b. Ahmed.

8- Ebu Muhammed Hasan b. Ahmed.

9- Ebu Ali Ahmed b. Hasan.

Bu seyitlerin hepsi, mâsum imamların evlatlarının önde gelen isimlerindendir.[297]

Musa Muberka

Hicrî 259 yılında Kum'a ilk gelen imam evlatlarındandır. İmam Cevad'ın (a.s) öz oğludur.[298] Kabr-i şerifi, Kum'un Âzer semtinde bulunan "Makbere-i Çehel Ahterân"ın yanında, "Şehzâde Musa Muberka Türbesi"[299] adıyla meşhurdur. Hicrî 296 yılında, 22 Rebiyülahır Çarşamba akşamı vefat etmiştir. Bugün, türbesinde görkemli bir kubbe ve bir de avlu bulunmaktadır.

Musa Muberka, çok değerli ve saygın bir şahsiyetti. Muhaddis Nurî, *Bedr-i Muşâ'sa* adlı kitabında onun hayatından söz ederken İmam Rıza'ya (a.s) varan bütün seyitlerin onun soyundan geldiğini kaydeder.

Bugün türbesinin bulunduğu yer kendi evi idi. Torunlarından Ahmed b. Muhammed b. Ahmed'in kabri de burada, türbesinin yanı başındadır.

Çehel Ahterân

Musa Muberka'nın türbesinin hemen yanında, güzel ve görkemli bir türbe daha vardır. Çehel Ahterân adıyla bilinen bu türbede, Hicrî 851 tarihlerine ait üzerindeki yazıtlardan, bir gurup seyit ve imamzâdenin kabirlerinin bulunduğu anlaşılmaktadır.[300]

Ama bu görkemli bina, H. 950 yılında, Safevî hükümdarlarından Şah Tahmasib tarafından yapılmıştır.

Muhammed b. Ahmed b. Musa Muberka'nın kızları Ümmü Seleme ve Ümmü Kulsum ile bir grup Ehl-i Beyt mensubu defnedilmiştir. Aynı zamanda Muhammed b. Ahmed b. Musa Muberga ve Muhammed b. Musa Muberka'nın kabirleri de buradadır.

Şah Hamza

Meşhur imamzâdelerden biri de Şah Çerag-ı Şîraz'ın (Ahmed b. Musa b. Cafer) kardeşi Hamza b. Musa b. Cafer'dir. Kabri hakkında ihtilaf vardır. Bazıları Kum'un Âzer semtindeki görkemli türbenin ona ait olduğuna inanır. Bazıları ise Tahran'da, Şah Abdulazim'in (r.a) türbesinin yanında olduğunu savunur. Diğer bir gurup ise, Şîraz civarlarındaki Hamza b. Musa b. Cafer türbesinin ona ait olduğunu iddia ederler.

Şehzade Ahmed

İmamzâde Hamza'nın kabrinin yanında, imamzâde Ahmed'e ait olduğu bilinen başka bir kabir daha vardır. Üzerindeki levhada imamlara nispeti şöyle yazılıdır: "Ahmed b. İshak b. İbrahim b. Musa b. İbrahim b. Musa b. Cafer (a.s)"

İmamzâde Zeyd

İmam Seccad'ın (a.s) torunlarındandır. Kum'da, Çehel Ahterân'da defnedilmiştir. Harabeye dönüşen avlusu, Musa b. Muberka'nın avlusuna katılmıştır.

İmamzâde Ahmed

İmam Sadık (a.s) evlatlarından olan Ahmed b. Kâsım b. Ali, döneminin takvalı ve faziletli kişilerinden idi. Dervaze-i Kale adıyla meşhur kabr-i şerifi, Kum'un güneyindedir. Kubbe ve avlusu vardır. Kız kardeşi Fatıma da aynı yerde defnedilmiştir.

İmamzâde Sultan Muhammed Şerif

İmam Zeynelabidin evlatlarından olan Muhammed b. Şerif b. Ali b. Muhammed b. Hamza b. Ahmed b. Muhammed b. İsmail b. Muhammed b. Abdullah el-Bahir'in Dervaze-i Kale semtinde mütevazı bir türbesi vardır. Türbenin bulunduğu semt de onun adıyla anılır.

Çok değerli, güvenilir ve saygın şahsiyetlerdendir. Büyük dedesi imamzâde Yahya'nın kabri Tahran'dadır. Şeyh Muntahabuddin'in *İmamzâde Sultan Muhammed Şerif ve İmamzâde Yahya* adıyla yazdığı fihristte bu iki muhteremin üstün nitelikleri anlatılmaktadır.

İmamzâde Ali b. Cafer

İmam Cafer Sadık'ın (a.s) oğludur. Dört imamın döneminde yaşayan imamzâde Ali, oldukça takvalı ve alim bir şahsiyetti.

Kabr-i şerifi, Çahar Merdân Caddesi'nin sonlarında yer alır. Türbe, Der-i Beheşt (cennet kapısı) adıyla meşhurdur. Ahşap bir zerihi ve avlusu olan bu türbe, görülmeye değer görkemli bir ziyaret yeridir.

Türbenin eşiği, VIII. yüzyıla ait çini süslemelerle bezenmiştir. Bu çinilerin bir kısmı Hz. Mâsume'nin Harem-i Şerif'inin müzesinde mevcuttur.

Ali b. Cafer'e ait olduğu söylenen iki mezar daha vardır. Biri Simnan Kalesi'nin hemen dışında, diğeri de Medine'ye bir fersah uzaklıktaki Arîz köyündedir.[301]

Ali b. Cafer'in kabri yakınlarında biri İbrahim b. Ahmed b. Musa b. Cafer'e, diğeri de Muhammed b. Musa Kâzım'a (a.s) ait olduğu bilinen ve onlara isnat edilen iki türbe daha vardır.

Yeşil Kubbe Bağ'ındaki Üç Mezar

Eskiden Kâşan yolu üzerinde (Çahar Merdân Caddesi'nin sonlarında) Yeşil Kubbe Bağı adıyla meşhur bir yer vardı. Burada Kum'un önde gelen seçkin şahsiyetlerine ait üç mezar vardı. Bugün bu bağ, meydana katılmış ve binalarla donatılmıştır.

İmamzâde İbrahim ve Muhammed

İmam Kâzım'ın (a.s) evlatlarından olan bu iki şahsiyetin kabri de, Kum Demir Yolları İşletmeciliği'nin arka tarafında bir türbededir. İki imamzâdenin kabri de yan yanadır.[302]

İmamzâde Cafer ve Seyit Mâsum'un Türbesi

İmam Kâzım'ın (a.s) evlatlarından olan Cafer, Şah Cafer adıyla meşhurdur. Türbesi Şah İbrahim Caddesi'ndedir. Bu türbenin, VI. yüzyılın sonları ile VII. yüzyılın başlarında yaşayan ve döneminin Alevî öncülerinden olan Seyit Cafer'e ait olduğu da iddia edilir.

Aynı caddenin yaklaşık 1 km. ötesinde, İmam Zeynelabidin evlatlarından Seyit Mâsum adıyla meşhur küçük bir türbe daha bulunmaktadır.

İmamzâde Seyit Ali

Şah Seyit Ali adıyla meşhurdur. Kabr-i şerifi, bugünkü Bacek Caddesi'nin arkasındadır. Nesebi şöyledir: Ali b. İbrahim b. Ebu Cafer Hasan b. Ubeydullah b. Ebul Fazl Abbas.

Hiz. Ebul Fazl Abbas (a.s) [İmam Ali'nin Oğlu], Şah Seyit Ali'nin üçüncü göbekten atasıdır.

Türbesine halkın özel ilgisi vardır. Bu yüzden de ziyaretçi sayısı diğer imamzâdelere oranla daha yoğundur. Halk burada birçok kerametler görmüştür.

Şah Seyit Ali'nin 19 çocuğu vardı. Bunlardan biri de şecaat sahibi Ubeydullah b. Ali'dir. Birkaç ciltten oluşan ve Şia fıkhnın tamamını ele alan *Caferiyat* adlı bir kitabı da olan Ubeydullah, Hicrî 312 yılında vefat etmiştir.[303]

İmamzâde Ahmed

Kabr-i şerifi, Şehzâde Seyit Ali'nin mezarının yakınlarındadır. Kabri üzerindeki yazıtlardan anlaşıldığı kadarıyla Muhammed b. Hanefiye'nin torunlarındandır. Çini işlemelerle süslenmiş bir kubbesi ve orta büyüklükte bir avlusuyla mütevazı bir türbesi vardır. Türbenin tavan kısmı ise, süls hattında, kireçle yazılmış 14 Masum'un (a.s) isimleriyle süslenmiştir.

Hak Fereç'teki İmamzâdeler

Hak-i Fereç Caddesi'nin sonlarında İmam Zeynelabi-din'in (a.s) torunlarından Seyit Ahmed ve Haris adlı lakabıyla tanınan Seyit Ali'nin (baba-oğul) kabri bulunmaktadır. Güzel bir türbesi ve avlusu vardır. Soy ağacı şöyledir:

Ebul Hüseyin Ahmed b. Ebul Hayr Muhammed b. Ali b. Amr b. Hasan el-Eftas b. Ali Asgar b. İmam Seccad (a.s).

Oğlunun şeceresinde ise şöyle yazılıdır:

Ali el-Haris b. Ebul Hüseyin Ahmed b. Ebul Hayr...

İmamzâde Safure ve Amcası

Hanımefendi imamzâdelerden Safure, Hiz. Ali'nin (a.s) torunlarındandır. Türbesi, Hak Fereç'teki imamzâdelerin türbesinin arkasındadır. Yine Hiz. Ali'nin (a.s) torunlarından olan İmamzâde Safure'nin amcası Muhammed'in kabri de onun kenarındadır. Bu türbenin kubbesi Hicrî 378 yılında yapılmıştır. Nitekim, Safure kelimesi de ebcet hesabına göre bu yüce hanımefendinin vefat yılı ve türbesinin inşa edildiği yıl olan 378 sayısına tekabül etmektedir.[304]

İmamzâde Nâsir

Şehzade Nâsir adıyla bilinen İmamzâde Nasir, İmam Hasan Müçteba'nın torunlarındandır. Türbesi, Âzer Caddesi'nde, Mescid-i İmam'ın caddeye açılan büyük kapısının karşısında, köprü taraflarındadır. VIII.

yüzyılın sonlarında ve IX. yüzyılın başlarında yaşayan ve döneminin önde gelen isimlerinden olan İmamzâde Nâsir'in nesebi şöyledir:

Nasiruddin Ali b. Mehdi b. Muhammed b. Hüseyin b. Zeyd b. Muhammed b. Ahmed b. Cafer b. Muhammed b. Abdurrahman b. Muhammed el-Bathâyî b. Kâsım b. Hasan b. Zeyd b. İmam Hasan Müçteba (a.s).

Ahmed b. İshak'ın, **Mescid-i İmam**'ı İmam Hasan Askerî'nin (a.s) emriyle inşa ettiği ve mezarını da bu mescidin kenarına yaptırdığı gerekçesiyle halk arasında bu türbede İmam Hasan Askerî'nin (a.s) vekili Ahmed b. İshak Kummî'nin kabrinin bulunduğu söylene de yanlışır.

Zira Ahmed b. İshak, Samirra'dan dönerken Zihab köprüsü önlerinde (Batı İslamâbad yakınlarında) vefat etti ve aynı yerde toprağa verildi.[305] Nitekim orada kubbeli bir türbesi de vardır.

Şehzade Ahmed Kâsım

Kum şehrinin meşhur imamzâdelerinden biri de İmam Cafer Sadık'ın (a.s) evlatlarından olan Ahmed b. Kasım b. Ahmed b. Ali'dir. İbadet ehli ve takva sahibi biri idi. Kabr-i şerifi, Kum'un güneyinde Dervaze-i Kale bölgesindedir. Muhterem kız kardeşi Fatıma'nın kabri de aynı yerdedir. Mütevazı kubbeli bir türbesi vardır. Tarihçiler, binanın inşa tarihini Hicrî 708 olarak yazmışlardır.

Kum ve çevresinde birçok İmamzâde ve Peygamber evladı metfundur. Ne var ki kitabın muhtevası açısından hepsine değinmemiz mümkün olmadığından bu kadarı ile yetiniyoruz. Bu kitabın yazarı olarak sözünü ettiğim İmamzâdelerin birçoğunun kabrini bizzat gördüm ve ziyaret ettim.

Bu şahsiyetler hakkında daha fazla bilgi edinmek için bkz:

Nasiru's-Şeriat'ın *Muhtaru'l-Bilad Der Tarih-i Kum* kitabı; el-Burkiî'nin *Rahnema-i Kum* kitabı; Abbas Feyz'in *Gencine-i Âsar-ı Kum* kitabı; *Tarih-i Kum* ve *Babu'r-Rızvan fi Menakıb-ı Sultan-ı Horasan*.

İmamzâdeleri Ziyaret Etme Şekli

Bilindiği üzere mâsum İmamların (a.s) evlatlarından çoğunun kabri İran'dadır. Bunların büyük bir bölümü ise Kum ve Kâşan civarlarındadır. Şiîlerin ve Peygamber (s.a.a) evlatlarına sevgi ve saygı besleyenlerin bu bereket dolu türbelere gitmeleri ve hangi şer'î unvanla olursa olsun ziyaret etmeleri sevimli ve uygun bir davranış olacaktır.

Bazı İmamzâdelerin ve Peygamber (s.a.a) evlatlarının ziyaretnâmeleri tıpkı Hz. Mâsume'nin ziyaretnâmesi gibi mâsum imamlardan (*Allah'ın selamı onlara olsun*) nakledilmiştir. Haklarında ziyaretnâme yazılmayan İmamzâdeler ise, onlara lâıyk olan şekliyle ziyaret edilmeli, onlar için Kurân ayetleri okunmalı ve kabir sahibinin ruhuna hediye edilmelidir.

Ama sahih ve meşhur rivayetlere göre, mâsum imamların (*Allah'ın selamı onlara olsun*) erkek evlatlarının ziyaretlerinde şu dua okunmalıdır:

"es-Selamu aleyke eyyuhe's-seyyid ez-zeki et-tahir el-veli ed-dâiy el-hafiy. Eşhedu enneke qulte

haqqan ve nataqte haqqan ve sıdqa ve daavte ilâ mevlay ve mevlake alaniyeten ve sirran fâze muttebiuke ve necâ musaddiuke ve hâbe ve hasire mukezzibuke ve'l-mutahallifu anke, işhedli bihazihi's-şehadeti liekune mine'l-fâizîne bi marifetike ve tâ'atike ve tasdîqike ve't-tebaike, ve's-selâmu aleyke yâ seyyidî ente bâbullah el-mu'ta minhu ve'l-me'hûdu anhu eteytuke zâiren ve hâcâtî leke mustevdian vehâ enâza estevdiuke dînî ve emânetî ve havâtime amelî ve cevamia emelî ilâ muntehâ ecelî ve's-selâmu aleyke ve rahmetullahi ve berekatuh."[306]

Kum'da Defnedilen diğer Önemli Şahsiyetler

Kum kenti, tarih boyunca büyük şahsiyetlere kucak açmıştır. Sayıları oldukça fazla olan bu şahsiyetler hakkında daha önce açıklamada bulunmuştuk. Burada kısaca isimlerini yazmakla yetineceğiz:

1- Ali b. Hüseyin b. Musa b. Bâbeveyh: İbn-i Bâbeveyh ismiyle meşhurdur. Şeyh Saduk'un (r.a) babasıdır. Hicrî 329 yılında Kum'da vefat etmiştir. Kabr-i şerifi Çahar Merdan Caddesinin girişinde, sol taraftadır.

2- İmam Rıza'nın (a.s) sahabelerinden Zekeriya b. Adem

3- Adem b. İshak

4- Zekeriya b. İdris: Mâsum imamlarımızın sahabelerindendir. Bu üç şahsiyetin mezarı Şeyhân Kabristanı'ndadır.

5- Ali b. İbrahim ve Muhammed b. Kavleveyh: İkisinin de kabri şehir belediyesi bahçesi yakınlarındadır.

6- Kutub Ravendî: Şia'nın önde gelen VI. yüzyıl fakih ve hadis alimlerindendir. Kabr-i şerifi, Hz. Mâsume'nin Harem-i Şerifi'nde, Yeni Avlu'nun güneyindedir.

7- Muhammed Tâhir b. Muhammed b. el-Kummî: Asaleten Şîrazlıdır. Kendi döneminde Kum'un şeyhülislamı idi. Kabr-i şerifi, Şeyhân Kabristanı'ndadır.

8- Ayetullah Uzma Mirza Kummî: Hicrî 1231 yılında, 79 yaşında vefat etmiştir. Mezarı, Kum'un Şeyhân Kabristanı'ndadır.

9- Merhum Ayetullah Uzma Seyit Muhammed Hüseyinî Kuhkemerî: Ayetullah Hüccet ismiyle meşhurdur. Döneminin önde gelen taklit mercilerinden idi. Hicrî 1372 yılında vefat etmiştir. Kabr-i şerifi, Hüccetiye Medresesi'ne ait mescidin yanında bir odadadır.

10- Ayetullah Uzma Burucerdî: Döneminin yegâne taklit mercii idi. 12 Şevval 1380 Hicrî'de, 88 yaşındayken vefat etti. Kabr-i şerifi, Hz. Mâsume'nin (s.a) sınırları içerisinde yer alan Mescid-i Âzam'ın girişinde, Mescid-i Bâlaser'in yanındadır.

11- Ayetullah Uzma Hacı Şeyh Abdülkerim Hâirî: Kum İlim Havzası'nın kurucusudur. Hicrî 1355'te, 79 yaşında vefat etmiştir. Kabr-i şerifi, Mescid-i Bâlaser'de bulunmaktadır.

12- Ayetullah Uzma Seyit Muhammed Taki Hansarî: Hicrî 1373 yılında vefat etmiştir. Kabr-i şerifi, Mescid-i Bâlaser'dedir.

13- Ayetullah Uzma Seyit Sadruddin Sadr: 1373'te vefat etmiştir. Kabr-i şerifi, Mescid-i Bâlaser'dedir.

14- Ayetullah Uzma Seyit Muhammed Rıza Gulpaygânî, Ayetullah Uzma Şeyh Muhammed Ali Erakî, Ayetullah Uzma Şeyh Hâşim Âmulî, Ayetullah Uzma Seyit Ebul Hasan Refîî, Ayetullah Uzma Seyit Rıza Bahauddinî vs.

15- Ayetullah Uzma Merhum Hacı Şeyh Ebul Kâsım Kummî: Hicrî 1353'te vefat etmiştir. Kabr-i şerifi, Hz. Mâsume'nin Harem-i Şerif'inde, Ayetullah Burucerdî'nin mezarının yakınlarında, Mescid-i Bâlaser'dedir.

Aynı şekilde, Ayetullah Şeyh Murtaza Hâirî, Ayetullah Ruhullah Kemalvend, Allame Tabatabaî, Üstat Şehit Mutahharî ve Ayetullah Uzma Seyit Ahmed Hansarî'nin kabr-i şerifleri de Hz. Mâsume'nin haremindedir, Mescid-i Bâlaser'dedir.

Şehit Muhammed Muntazarî, Şehid Rabbanî Emleşî, Şehid Abbas Şirazî, Şehid Şahâbadî, mihrap şehidi Ayetullah Medenî ve daha birçok şehit alim ve müçtehitlerin mezarı da Mescid-i Bâlaser ve Mescid-i Âyine-i Tabatabaî'dedir.

Üstat Şehit Ayetullah Muhammed Müfettih, Merhum Ayetullah Muhakkik Dâmad ve Şehit Ayetullah Fazlullah Nurî'nin kabr-i şerifleri de Yeni Avlu'daki odacıklardadır.

Şehit Ayetullah Seyit Muhammed Rıza Saidî, Şehit Nevvab Safevî ve Ayetullah Şeyh Mehdi Gumşei de Kum'da, Vadiyu's-Salam Kabristanı'nda defnedilmişlerdir.

Sözü özetlersek, birçok büyük alim ve taklit mercii bu topraklarda gömülüdürler. Onların kabirleri, adeta Kum şehrinin süsü olmuştur. Belki de cennete açılan bir veya üç kapının (rivayette de geçtiği gibi) bu topraklara isnat edilmesinin sebeplerden biri de, burada yatan, kendini Allah'a adanmış değerli alimlerdir. Onlardan bazıları şunlardır:

1- Merhum Hacı Molla Muhammed Sadık; meşhur Hacı Molla Sadık Medresesi'nin kurucusu.

2- Merhum Hacı Seyit Sadık; Hacı Seyit Sadık Medresesi'nin kurucusu.

3- Merhum Seyit Abdullah Razavî.

4- Merhum Şeyh Ebul Kâsım; Harem-i Şerif'in hazine sorumlusu.

5- Merhum Hacı Mirza Muhammed Feyz Kummî.

6- Merhum Hacı Seyit Hüseyin Kûçe Haremî.

7- Merhum Şeyh Muhammed Hüseyin Nivisî.

8- Merhum Ağa Mirza Fehraddin Bağ-ı Pembeî.

9- Merhum Hacı Hüseyin Fatımî.

10- Merhum Ahunt Molla Gulam Rıza; *Haşiye-i Resail* yazarı.

11- Merhum Şeyh Muhammed Hüseyin Painşehrî.

12- Merhum Şeyh Mehdi Hakemî; Painşehrî olarak tanınır.

13- Merhum Hacı Mirza Muhammed Erbab; meşhur vaiz Eşrakî'nin babası.

14- Merhum Hacı Seyit Cevad Kummî.

15- Merhum Hacı Ahmed Tabatabaî; Ayetullah Hacı Hüseyin Kummî'nin kardeşi.

16- Merhum Hacı Mirza Cevad Melikî Tebrizî: birçok ahlak ve irfan kitapları vardır. Kabr-i şerifi, Şeyhân Kabristanı'ndadır.

17- Merhum Hacı Şeyh Ebul Kâsım Molla Muhammed Kerim: Döneminin önde gelen muhakkiklerinden dir.

18- Merhum Ahunt Molla Muhammed Tâhir Kummî.

19- Merhum Hacı Mirza Ebu Talib; Mirza Kummî'nin dâmadı.

20- Merhum Muhammed Hüseyin Kummî: Mirza Kummî'nin önde gelen öğrencilerindendir. *Tevzihu'l-Kavanin*'in de yazarıdır.

21- Merhum Hacı Mirza Ali Rıza; Hacı Seyit Cevad'ın babası ve Mirza Kummî'nin dâmadıdır.

22- Merhum Ahunt Molla Mehdi Nerâkî; Ağa Küçük ismiyle meşhurdur. *Müstened*'inyazarı Hacı Molla Ahmed'in kardeşidir. Kabr-i şerifi, Ali b. Bâbeveyh'in kabrinin karşısındadır.

23- Kadı Saîd Kummî: Şeyh Saduk'un *Tevhid* kitabına şerh yazmıştır. Kabr-i şerifi, Tevliyet Hüseyniye'sine bitişiktir.

24- Merhum Mirza Hasan Kâşifi: Hicrî 1043 yılında vefat etmiştir. *Şemu'l-Yakin*'in yazarıdır. Molla Sadrâ'nın kızıdan olma torunudur. *Şevarik* kitabı yazarı Abdurrezzak Lahicî, onun babasıdır. (Ayetullah Necefî Mer'aşî'nin emriyle yapılan muhterem babasının Kabr-i şerifi, İrem Caddesi'nde, İbn-i Babeveyh'in mezarı yakınlarındadır.)

25- Merhum Mirza Ebu Muhammed: Baba tarafından Mirza Ebu Talib'in, anne tarafından da *Kavanin* kitabı yazarının torunudur.

26- Merhum Seyit Safeddin Muhammed Hüseyinî; Hindî (Hintli) lakabıyla tanınır. Mir Bahauddinî seyitlerinin atasıdır.

27- Merhum Mir Aynu'l-Ârifîn. Allame Meclisi'nin öğrencilerindendir. Mir Bahauddinî seyitlerinin atasıdır.

28- Merhum Mir Aynu'l-Ârifîn. Allame Meclisi'nin öğrencilerindendir. Kumlu Ârifîlerin atasıdır.

29- Merhum Mir Muhammed Âşur Hüseyinî: Âşurî seyitlerinin atası ve aynı zamanda Allame Meclisi'nin öğrencilerindendir.

30- Merhum Mirza Cemaluddin Muhammed b. Muhammed Rıza: 4 ciltlik *Kenzu'l-Dakâik* tefsirinin yazarıdır. Bu tefsir, Ayetullah Necefî Mer'aşî'nin kütüphanesinde mevcuttur.

31- Allame Seyit Şemsuddin Muhammed Mehdi: Muhakkik Kerekî'nin öğrencilerinden ve Musa Muberka'nın torunlarındandır. Kabr-i şerifi İrem Caddesi'nde, Muhammediye Mescidi'nin kenarında, "Muhammediye Mezarı" olarak bilinen yerededir.

Ayrıca Kum'da ilmiyle, irfanıyla bu mukaddes topraklara şeref vermiş birçok şahsiyetler vardır. Yüce Allah'tan hepsini Hz. Muhammed ve Ehl-i Beyt'i ile (a.s) haşretmesini temenni ederiz.

Kum'da Mezarı Olan Padişahlar

Dördü Safevî, ikisi de Kacar padişahlarından olmak üzere Kum Kenti'nde altı padişah metfundur.

1) I. Şah Safâ: Safâ Mirza'nın, o da Büyük Şah Abbas'ın oğludur. Asıl adı, Sam Mirza idi. Hükümdar olduğunda adını Şah Safâ olarak değiştirdi. 17 yaşında tahta geçti ve Hicrî 1057 yılında, 31 yaşında iken

öldü. Cenazesi Kum'a götürüldü ve Hz. Mâsume'nin Harem-i Şerif'inin güney yakasında defnedildi. Önceleri kabrinin üzerinde büyük bir sandık vardı. İnce işlemeler ve desenlerle yapılan bu sandık, daha sonra Harem-i Şerif'in müzesine kaldırıldı.

2) II. Şah Abbas: Şah Safâ'nın oğludur. On yaşında tahta geçti. 1077 yılında Damgân'ın Hüsrevâbad şehrinde vefat etti. Cenazesi Kum'a getirilerek Harem-i Şerif'in güneybatısındaki bugün İmam Humeynî Mescidi olarak bilinen mescitte defnedildi.

3) Şah Süleyman: II. Şah Abbas'ın oğludur. Hicrî 1105 yılında, 49 yaşındayken vefat etti. Cenazesi Kum'a getirilerek Mescid-i Bâlaser'in güneyinde defnedildi.

4) Şah Sultan Hüseyin: Şah Süleyman'ın oğludur. Saltanat kavgasında Eşref Afgan tarafından öldürüldü. Başsız cenazesi Kum'a getirilerek Mescid-i Bâlaser'in güney tarafında Şah Süleyman'ın yanına defnedildi.

5) Fethali Şah: Kacar padişahlarındandır. 1250 yılında, 67 yaşındayken İsfahan'da vefat etti. Cenazesi Kum'a getirilerek Eski Avlu'nun kuzey yakasında kendisinin yaptırdığı özel bölümde defnedildi.

6) Şah Muhammed: Kacar padişahlarından Nasrettin Şah'ın babasıdır. 1264 yılında Tecriş'te vefat etti. Cenazesi Kum'a getirilerek Eski Avlu'nun batı yakasında, Maderşâh Medresesi'nin[307] yanında defnedildi.

Ayrıca Hz. Mâsume'nin haremünde birçok şehzade, vezir ve hakim de defnedilmiştir.

Örneğin; Ali Asgar Etabek, Nasiruddin Şah ve Muzafferuddin Şah zamanında sadrazam idi. Yaptırdığı Yeni Avlu, Etabek Avlusu adıyla meşhurdur.

Nasiruddin Şah'ın oğlu Kâmuran Mirza, Hasan Müstevfî, Aynulmelik, Muhammed Hasan Hâcibuddevle, Ahmed Meşîrussaltanat, Farah Emînuddevle, Abdussamed İzzuddevle, Cihangir Nâzımu'l-Mülk, Menûçehr Mûtemed, Melik Mansur Şiau's-Saltanat, Mehdi İtizaduddevle, İbrahim Mûtemedu's-Saltanat, Esedullah Nizamuddevle, Ali Naki Behau'l-Mülk, Bâkır Sâdu's-Saltanat, Abdurrahim Kaim Makam, Muhammed İkbâluddevle, Hasan Vusûk, Ahmed Kıvamu's-Saltanat, Muhammed İtizaduddevle Kaim Makam el-Melik Tebrizî ve Pervin İ'tisamî, burada defnedilen şehzade, vezir ve hakimlerdendir.

Afganlar tarafından öldürülen Safevî şehzadelerinden yaklaşık 70 kişinin mezarı da Safevî hânedanına ait büyük mezarlıktadır. Mescid-i Tabatabaî'nin altında bulunan bu mezarlık, günümüze kadar gelmiştir. Alanı ise oldukça geniştir. Alan, Yeni Avlu'nun bir bölümünden başlayarak Kutub Ravendî'nin mezarının yakınlarına kadar devam eder. Burada defnedilen diğer bir şahsiyet de II. Şah Tahmasib'in oğlu Abbas Mirza'dır. O da Afganlılar tarafından öldürülmüştür. Bu mezarlık çok büyük olup hatta Yeni Avlu'nun bir kısmını içerisine almakta, Kutub Ravendî'nin mezarına kadar uzanmaktadır.[308]

Kum'daki Meşhur Mescitler

İlim ve irfan yuvası Kum'da birçok tarihî mescit bulunmaktadır. Tarihî önem taşıyan bazı mescitler şunlardır:

1- Mescid-i İmam

Bu büyük mescit, Harem yakınlarında, Harem-Bâzar yolu üzerinde, Hazretî Caddesi'ndedir. İmam Hasan Askerî'nin (a.s) emriyle, Ahmed b. İshak Eş'arî (r.a) tarafından yapılmıştır. Doğal olarak o tarihten günümüze kadar birçok restore ve tamir işlerinden geçmiştir. Safevîler ve Kacarlar döneminde eklemeler ve değişiklikler olmuştur. Son zamanlarda ise Merhum Ayetullah Mirza Ebulfazl Zahidî tarafından bodrum kat ve bunun üzerindeki mescit tamamen değiştirilerek çok güzel bir şekilde yenilenmiştir.

2- Mescid-i Cami

Eski binalardandır. Yapımına ne zaman başlandığına dair net bir bilgi yoktur. Büyük Eyvan'ın üzerindeki yazıtların, Hicrî 529 yıllarına ait olduğu kesin olarak bilinse de bu, binanın gerçek tarihini göstermez. Mescidin yapılış tarzından, büyüklüğü ve görkemli yapısından tarihî bir mescit olduğu anlaşılmaktadır. İmam Rıza (a.s) döneminde vardı. Di'bil Huzaî, şiirlerini burada halka okumuştur.

3- Mescid-i Aşkâli

Safevî şahları döneminde inşa edilen tarihî bir yapıdır. Çahar Merdan Caddesi'nin hemen başlarında yer alır. Aşkâli isminin verilmesinin kesin sebebi bilinmemekle birlikte mescidi yaptıranın adının Aşkâli olduğu veya Ali aşkıyla yaptırıldığı için bu isimle adlandırıldığı tahmin edilmektedir.

4- Mescid-i Bâlaser

Hiz. Mâsume'nin Harem-i Şerifi'nin hemen yanındadır. Bugünkü şekliyle güzel ve görkemli bir görünümü vardır. Her ne kadar mescit olarak tanınsa da, Harem-i Şerif'in bir bölümünü oluşturan Mescid-i Bâlaser, içindeki kabir-i şerifler dolayısıyla gerçekte şer'î mescit sayılmaz.

Birçok taklit mercii, İslam alimi ve şehidin nâşı bu mukaddes mekânda toprağa verilmiştir.

Genel anlamda Hiz. Mâsume'nin Harem-i Şerifi'nin yanında, Mescid-i Âzam dışında başka bir mescit yoktur. Sadece, Mescid-i Bâlaser'in mihrabında ihtiyat edilmelidir.

5- Mescid-i Sîni

Pence-i Ali mahallesindedir. Mescitteki mihrabın üzerinde bulunan beş parmak izinin Hiz. Ali'ye (a.s) ait olduğu sanılmaktadır.

Hicrî 886 yılında inşa edilen bu mescit, adı Ali olan beş kişi tarafından yapıldığı için muhtemelen bu ismi (Pence-i Ali) almıştır.

6- Mescid-i Âzam

Kum şehrinin en büyük ve görkemli mescitlerinden biridir. Hiz. Mâsume'nin Harem-i Şerifi'nin hemen bitişiğindedir. Gerek binası, gerekse önemi açısından eşsizdir. Bu mescit, Ayetullah Uzma Burucerdî'nin emriyle yapılmıştır.

Temeli, Hicrî 1373'te, İmam Rıza'nın (a.s) doğum günü olan 11 Zilkâde'de, Ayetullah Uzma Burucerdî tarafından atılmıştır.

Dereye doğru olan tarafında teçhizatlı bir abdesthâne yapılmış ve Hicrî 1374 yılında, Harem yönetimi tarafından yenilenmiştir.

Hicrî 1374 yılında inşası tamamlanan Mescid-i Âzam, Ayetullah Burucerdî'nin vefatına kadar (1380) aynı şekliyle kaldı. Son dönemlerde Mescid-i Bâlaser'in kapısının Mescid-i Âzam'a açılmasıyla Harem-i Şerif'in sınırları daha da genişlemiştir.

Bu mescit kurulduğu yıldan bu yana büyük bir üniversite görevi yapmış, Şia'nın önde gelen müçtehit ve taklit mercilerinin tedris yeri olmuş ve olmaya da devam etmektedir. İslamî ilimler eğitimi alan öğrenciler burada verilen derslerden büyük istifadeler etmişlerdir.

7- Musalla-i Kudüs

Halkın Cuma namazı kıldığı çok büyük bir camidir. İslam İnkılabı'ndan sonra kurulmuştur. Şüheda (eski adıyla Sefaiye) Caddesi'nin sonunda, on bin metrekarelik bir alanı kaplar. Kadınlara ayrılan balkonu, dört bin metrekaredir. Görmeye değer kubbesi çeliktendir. Elli bin kişilik bir kapasiteye sahiptir.

Kum Halk Kütüphaneleri

Kum'un en meşhur halk kütüphaneleri şunlardır:

1- Ayetullah Uzma Mer'aşî Necefi'nin Kütüphanesi: Eski adıyla İrem, yeni adıyla Ayetullah Mer'aşî Caddesi'ndedir.

2- İslamî Tebligat Bürosu Kütüphanesi: Fatimî Caddesi'ndedir.

3- Mescid-i Âzam Kütüphanesi.

4- Hz. Mâsume Harem-i Şerif'i Kütüphanesi: Yeni Avlu'nun yanındadır.

Bunların hepsi, Hz. Mâsume'nin mukaddes vücutlarının bir bereketidir.

Bu nedenle kitabımızı, "Âl-i Abâ" hânedanından olan Hz. Fatıma Mâsume'ye tevessül unvanında çok güzel ve anlamlı bir şiirle noktalıyoruz:

Kutsal bir şehre dönüştü Kum, Fatıma'nın celalinden

Nur saçan şehre dönüştü Kum, Fatıma'nın cemalinden

İlim ve edep yurduna dönüşse de Kum

Yalnızca bir katredir Fatıma'nın kemal denizinden

Mum ve lambaların ışıltısıyla nurların inikâsı

Bir yansımadır sadece Fatıma'nın eşsiz cemalinden

Hoş manzaralı eyvanın aynasının şeffaflığı

Bir parça şeffaflıktır adeta Fatıma'nın kalbinden

Bu cennet dergâhı almışsa bin bir ıtır

Fatıma'dan bir rüzgârdır bu, kalplere huzur veren

Ey Betül! Kerametle üzerimize gölge sal

*Ancak senin keramet kaynağından içen mutludur
Kalplerin âfetidir Mâsume dergâhından ayrı kalmak
Saygı görmüşsem o da Fatıma'nın celalindendir
Ey Rabbim! Kurtar beni hüzün ve kederden
Bağışla bizi Fatıma'nın iman dolu kalbi hürmetine
Yüceler yücesi, ümitsiz kılmaz kimseyi dergâhından
O dergâh aşıklarının var mı ki, Fatıma gibi dayanağı[309]*

Hatırlatma: Elinizdekikitapta gâyemiz, olayları ve konuları kısaca anlatmak olduğundan, bir kısım konular kısaca anlatıldı veya bunlara hiç değinilmedi. Bu yüzden okuyuculardan özür diliyorum.

Kum ve Hz. Mâsume'nin Kum'a gelişi hakkında Allame Meclisi, Muhaddis Kummî ve diğer alim ve araştırmacıların genelde istifade ettikleri en eski kaynak, Hicrî 378 yılında yazılan *Tarih-i Kum* kitabıdır. Sahib b. Abbâd adıyla telif etmişse de bu kişi, Şeyh Saduk (r.a) ile aynı dönemde yaşayan Hasan b. Muhammed'dir. Ne var ki, kitabın Arapça metni bugün mevcut değildir. Fakat, IX. yüzyılda (865 H.) Hasan b. Ali b. Hasan b. Abdülmelik Kummî tarafından yapılan Farsça tercümenin bir kısmı elimize ulaşmıştır.

Ancak onun dahi beş bölümden oluşan birinci cildi, mevcut değildir. Seyit Celaluddin Tahranî tarafından güzel bir düzenlemeyle Miladî 1935 yılında yeniden basılmıştır. Kendim de Mescid-i Âzam kütüphanesinde bulunan bu kitaptan yararlandım.[310]

Allah'ım, bizi Hz. Mâsume'nin şefaatinde mahrum etme!

Amin...

[1]- Asıl dili Farsça olan bu şiir, Ehl-i Beyt muhibbi şairlerinden Aga Çayçıyan'a aittir. Kısaca, "Hisn" olarak tanınır.

[2]- Hac, 32.

[3]- Ayetullah Uzma Şeyh Lütfullah Sâfî Gulpaygânî'nin dilinden.

[4]- *Ber Setig-i Nur*, s.70-71 (Merhum Ayetullah Uzma Seyit Şahabuddin Mer'aşî Necefi'nin hal tercümesi).

[5]- Aynı kaynak, s.131.

[6] - *Divan-ı İmam Humeynî*, s.253-257.

[7]- *Külliyât-ı Divan-ı İmam*.

[8]- Yukarıda, sözü edilen şiirden kesitler sunulmuştur.

[9]- Merhum Muhammed Ali b. Hüseyin b. Ali b. Bahaiddin Katuziyan Keçuî Kummî, *Envaru'l-Muşa'sâin*'in yazarıdır. XIV.

yüzyıl ulemasındandır. Bu kitabı, H. 1325 yılında yazmıştır. Üç ciltten oluşan bu kitabın şimdiye kadar sadece birinci cildi basılmıştır. Keçuî, eserinin birinci cildinde Kum'un tarihi, Hz. Mâsume'nin (s.a) Kum'a gelişi vs. konulardan söz etmektedir. Henüz basılmayan ikinci cildinde İmamzadelerden, üçüncü cildinde de Kumlu muhaddislerden söz etmektedir. Eserin birinci cildi H. K. 1327'de "Sengî Hatt" ile, 243 sayfa olarak basılmıştır.

[10]- Eski İran padişahlarından Yezdgird'in oğludur. Babasının ardından padişahlık tahtına oturdu. Saltanatı döneminde yaptığı savaşlar neticesinde büyük zaferler ve fetihler elde etti. Hicretten önce 184 senesinde hayata gözlerini kapadı.

[11]- *Envaru'l-Muşa'saîn*, c.1, s.15.

[12]- Asıl adı, Şahabuddin Ebu Abdullah Yakut b. Abdullah Hamevî'dir. *Mucemu'l-Buldan* onun eseridir. Miladî XIII. yüzyılın seçkin İslam alimlerinden ve coğrafya üstatlarındandır. Yakut Hamevî, Miladî 1229 yılında vefat etmiştir.

[13]- Sâsanî padişahları M. Ö. yaklaşık 226 yılında İran'da hüküm sürmüşler, İslamiyet'in doğuşundan sonra Müslümanlarla yaptıkları savaşta yenik düşmüşlerdir.

[14]- İskender Makdunî, M. Ö. 330 yılında İran'a saldırarak burayı ele geçirdi. Aynı dönemde Hahâmenişîlerin saltanatı da sona erdi. Makdunî, M. Ö. 323 yılında vefat etti.

[15]- Hahâmenişîler, İran'da hüküm süren eski bir imparatorluktur. M. Ö. 558 yılında Büyük Kuriş tarafından kurulmuş ve yine M. Ö. 330 yılında İskender Makdunî tarafından yıkılmıştır.

[16]- *Kum Ra Beşinasîd*, s.37.

[17]- Kiyumers'ten sonra gelen II. Pişdadî padişahıdır.

[18]- Hekim Ebu'l-Kâsım Firdevsî Tûsî, İran'ın ve dünyanın en seçkin şairlerindendir. Yaklaşık 80 yıl hayat sürmüştür. Hicrî 329 yılında, Tus'a bağlı Baj veya Baz kasabasında dünyaya gelmiş, 411 yılında da hayata veda etmiştir. Şunu da söylemek gerekir ki, Firdevsî hakkında verilen bu tarihler konusunda ihtilaf vardır. Elinizdeki kitapta en güçlü görüş esas alınmıştır. Bkz: *Lugatnâme-i Dehhuda*.

[19]- *Rahnemâ-i Kum*, s.B.

[20]- Ebu Musa Eş'arî (Abdullah b. Kays), Peygamber efendimizin (s.a.a) sahabesindendir. O'nun döneminde Zübeyd, Adn ve Yemen Sahilleri'ne hakim olarak atandı. Amr ve Osman döneminde de Basra, Kûfe ve Yemen'de valilik yaptı. İmam Ali (a.s) döneminde de bir süre Kûfe valiliğinde bulundu. *Reyhanetu'l-Edeb*,c.1.

[21]- İlki Seffah ve sonuncusu el-Mu'tasam Billah olan Abbasî hükümdarları, Hicrî 132 ilâ 640 yılları arasında, yani yaklaşık 500 yıl hükümet etmişlerdir.

[22]- Hârûn Reşî, meşhur Abbasî hükümdarlarındandır. Hicrî 170 ilâ 193 yılları arasında hükümet etmiş, hükümeti yaklaşık 23 yıl sürmüştür.

[23]- *Kum Ra Beşinasid*'den aynen, s.38-39.

[24]- *Tarih-i Kadim-i Kum Tercümesi*'nden aynen, s.28.

[25]- *Şia Der İslam*, Allame Tabatabaî, s.25 (Bu kitap, *İslam'da Şia* adıyla Kevser Yayıncılık tarafından Türkçe'ye kazandırılmıştır).

[26]- *Tarih-i Kadim-i Kum Tercümesi*, s.13.

[27]- Timurleng, Timurların birinci padişahıdır. Oldukça acımasız ve taş kalpli biriydi. İlginç bir baskınla 45 yaşlarındayken Horasan'a saldırdı. Zamanla tüm İran'ı hakimiyeti altına aldı. Sonunda, Hicrî 807 yılında, 70 yaşlarındayken öldü. Mezarı Semerkand'da, Gur-i Emir adıyla bilinir.

[28]- Kum Belediyesi tarafından yayımlanan şehir haritasından aynen, 1. sütun.

[29]- "Kume" ya da "Kum", Farsça terimler olup çardak anlamına gelmektedir. Yazar, Kum Kenti'ne niçin Kum denildiğinin sebeplerini anlatırken bazılarının gerekçe olarak Kum'un Farsça'dan Gum olarak Arapça'ya geçiş yaptığını ve bu nedenle

Arapların Gum dediklerini rivayet etmektedir. Gum, Arapça'da iki noktalı "Kaf" harfiyle yazılır. Türkçe'mizde böyle bir kelime bulunmadığından genellikle iki noktalı "Kaf" harfi, "K" harfiyle telaffuz edilir. Tıpkı "Gamer" kelimesinin "Kamer", galem kelimesinin de "Kalem" olarak telaffuzu gibi. Çev.

[30]- *Kum Ra Beşinasid*, s.36.

[31]- *Envaru'l-Muşa'saîn*, c.1, s.97.

[32]- *Envaru'l-Muşa'saîn*, c.1, s.97; Buna benzer bir rivayet de *Sefinetu'l-Bihar*, c.2, s.455 ve *Biharu'l-Envar*, c.60, s.207'de zikredilmiştir.

[33]- *Sefinetu'l-Bihar*, (Kaf, Mim, Mim); *Bihar*, c.60, s.213.

[34]- *Bihar*, c.60, s.216.

[35]- *Mucemu'l-Buldan*, c.4, s.397; Ayetullah Uzma Mer'aşî Necefi (r.a) bu konuda şöyle der: "Kanımca en doğru görüş budur. Kum (iki noktalı), Kum (noktasız) kelimesinin başkalaşımıyla bu adı almıştır. Bugün, Kum'da Rehber Sokağı kenarından geçmekte olan küçük bir nehir vardır ve bu nehir, Komendan Nehri olarak bilinir."

[36] - *Envaru'l-Muşa'saîn*, c.1, s.96.

[37]- Bu isimler, mâsum imamlarımızın (a.s) yer yer sözlerinde geçen tanımlamalardan alınmıştır. Ayetullah Uzma Mer'aşî Necefi, bu konuda şöyle demiştir: "Kum'un en meşhur isimlerinden biri Cennetu'l-Bilad'dır. Hâlen de bilinen bir diğer meşhur ismi de Der-i Beheşt'tir (Babu'l-Cennet). Şehrin önemli bir kapısı Hz. Ali b. Cafer'in (a.s) türbesi yakınlarında olduğu için buraya Der-i Beheşt (Cennet Kapısı) dendi. Nitekim, Kum'un isimlerinden biri de Der-i Beheşt'tir (Babu'l-Cennet). Bu konuda daha fazla bilgi için bkz: *Gencine-i Âsar-ı Kum*, c.1, s.77-88.

[38]- Bu rivayetlerden bazıları, *Biharu'l-Envar*, c.60, s.211-231'de geçmektedir.

[39]- *Bihar*, c.60, s.216.

[40]- *Bihar*, c.60, s.228; *Mecalisu'l-Muminin*, c.1, s.83.

[41]- Bazı rivayetlerde, Kum'dan cennete bir kapı açıldığı yer alır. Bkz: *Bihar*, c.60, s.215.

[42]- *Bihar*, c.60, s.228.

[43]- *Envaru'l-Muşa'saîn*, c.1, s.112.

[44]- Seyit Abdulazim Hasenî, nesebi 4. göbekten İmam Hasan'a varan; İmam Rıza, İmam Cevad ve İmam Hâdi'yi (a.s) derk eden ve döneminin Alevileri tarafından saygıyla anılan değerli İmamzâde-lerdendir. Bugün, Türbe haline gelen mezar-ı şerifi Tahran'da bulunmaktadır. Çev.

[45]- *Bihar*, c.60, s.214.

[46]- *Envaru'l-Muşa'saîn*, c.1, s.114; Kum halkının İmamlara ve onların çocuklarına olan sevgi ve saygılarından dolayı sayısız imamzâde burayı tercih etmiş, takiyesiz ve gayet rahat bir şekilde ömürlerinin sonuna kadar burada yaşamışlardır. Kumda birçok imamzâde türbesinin bulunmasının sebebi buradan kaynaklanmaktadır. Nitekim bir şair de bu konuya değinerek şöyle demiştir:

Dört yüz kırk dört asil var burada / Allah'ın emriyle defnedilmişler tıpkı sedef içindeki inciler gibi /Fark arama Kum, Kâbe ve Necef arasında / Akıl ehli insanlar can verirler Kum uğruna.

[47]- *Bihar*, c.60, s.218.

[48]- *Bihar*, c.60, s.214-215.

[49]- *İhtisas*, Şeyh Mufid, s.101.

[50]- *Tarih-i Cedid-i Kum*, s.7; *Mecalisu'l-Muminin*, c.1, s.35.

[51]- *Sefinetu'l-Bihar*, (Kaf, Mim, Mim). Şunu da söylemek gerekir ki, Kum halkı hakkında açıklanan bu faziletler, özellikle Şiî ve Ehl-i Beyt dostu kimseler içindir. Nitekim bu sevgiyi, İmam Rıza (a.s) döneminde yaşayan Kum halkı, Ehl-i Beyt hânedanına olan içten bağlılığını en güzel şekilde sergilemiştir. Burada, Kum halkı, aynı zamanda Kum'da ikâmet eden kimseleri de kapsar.

[52]- *Biharu'l-Envar*, c.60, s.213. Sade bir dille açıklama yapmak gerekirse, burada delilden kasıt şudur ki; Allah, bütün şehirleri muhakeme edip onlara Kum'u hüccet olarak gösterecek. Eğer şehrinizden şikâyetçiyseñiz işte size Kum şehri! Neden böylesine güzel bir şehir? Eğer şehrinizin halkından şikâyetçiyseñiz işte Kum halkı! Onlar nasıl Allah yolunu seçtiler ve bunda nasıl başarılı oldularsa, siz de onlar gibi olabilirsiniz!.

[53]- Seçkin Şiî ulemasından olan Kadı Nurullah, Şeyh Bahaî'nin muasırlarından (Hicrî XI. yüzyıl). Şiî olmak suçundan Hindistan'da şehit edildi. Mezar-ı şerifi, Hindistan'ın Ekber Âbat bölgesindeki Şiî mezarlığındadır.

[54]- c.1, s.34.

[55]- Şiîlerin, "Ebu Bekir, Ömer ve Osman'a kötü söz söylemeyin" diyen Zeyd b. Ali'nin sözünü dinlememesi neticesinde, Sünnîlerin onlara Rafizî dedikleri söylenir. Bkz: *Mecmau'l-Bahreyn*, "rafeze" terimi.

[56]- *Mucemu'l-Buldan*, c.4, s.397; *Mecalisu'l-Müminin*, c.1, s.35; *Mucemu'l-Buldan*'da, adı geçen yerde şöyle yazılıdır: Sahib b. Abbâd, şu şiiriyle Kum'un kadısını azletti:

Ey Kum'da ikâmet eden kadı, seni azlettim / O halde kalk ve git buradan!

[Şair'in "Kalk ve buradan git!" cümlesinden kastı, "kalk" anlamına gelen "Kum" terimini tekrar etmek ve onu Kum'dan kovduğunu belirtmektir. Şiir diliyle düşüncesini bu şekilde ifade etmiştir. Çev.]

[57]- *Mecalisu'l-Müminin*, c.1, s.35.

[58]- *Sefinetu'l-Bihar*, (Kumem).

[59]- Bu şahsiyetler hakkında, ileriki konularda, İslamî İlimler Havzası başlığı altında kısaca bilgi verilecektir.

[60]- *Usul-u Kafî*, c.1, s.288; *Uyun-u Ahbari'r-Rıza*, c.2, s.149.

[61]- *Ferhatu'l-Gura*, s.105; *Sefinetu'l-Bihar*, c.2, s.447. Şunu da belirtmek gerekir ki, Allame Hillî (Ö. 726 H.), *ed-Delailu'l-Burhaniyye* adlı risalesinde bu olayı tenkitsiz olarak kaydetmiştir (*el-Gârat*, İntişarat-ı Encümen-i Millî basımı, c.2, s.857)

[62]- *Tarih-i Mezhebî-i Kum*, s.77-78.

[63]- *Muhtasaru'l-Buldan*, s.264.

[64]- *Tarih-i Kadim-i Kum*, s.91; *Tarih-i Mezhebî-i Kum*, s.75.

[65]- *Tarih-i Mezhebî-i Kum*, s.74.

[66]- *Uyun-u Ahbari'r-Rıza*, c.2, s.263; *Sefinetu'l-Bihar*, c.2, s.447.

[67]- *Sefinetu'l-Bihar*, c.4, s.447; *Bihar*, c.60, s.231 (*Uyun-u Ahbari'r-Rıza*'dan naklen.)

[68]- *Gencine-i Âsar-ı Kum*, c.1, s.154-158.

[69]- *Gencine-i Âsar-ı Kum*, c.1, s.159-161.

[70]- *Tarih-i Mezhebî-i Kum*, s.81.

[71]- Aynı kaynak, s.142.

[72]- *Muhtaru'l-Harâic*, s.273.

[73]- *Menakib-i Âl-i Ebi Talib*, c.4, s.413.

[74]- *Menakib-i Âl-i Ebi Talib*, c.4, s.425.

[75]- Bu mektubun içeriği Kum İslamî İlimler Havzası'nın kuruluşu bölümünde gelecektir.

[76]- *Kemalu'd-Din*, Şeyh Saduk, c.1, s.150-152.

[77]- Keşfu'l-Gumme'den aynen, c.2, 25. bölüm, s.502.

[78]- Bu kitap, Hicrî 378 yılında Arapça olarak yazıldı ve IX. yüzyılın başlarında Farsça'ya tercüme edildi. Ne yazık ki kitabın Arapça'sı günümüze ulaşmamıştır. Farsça'sının ise sadece çeyreği mevcuttur.

[79]- *Fethu'l-Buldan*, Bilazerî, s.384-385; *Tarih-i Kadim-i Kum*, s.25-26; *Mucemu'l-Buldan*, c.4, s.397.

[80]- *Fethu'l-Buldan*, s.384.

[81]- *el-Kamil*, İbn-i Esir, c.4, s.435; *Tarih-i Taberî*, 2. bölüm, s.992; *Tarih-i Mezhebî-i Kum*, s.40.

[82]- *Tarih-i Kadim-i Kum*, s.38.

[83]- *el-Kamil*, İbn-i Esir, c.4, s.82.

[84]- *Ahbaru't-Tuvel*, Deynuri, s.307.

[85]- *Tarih-i Kadim-i Kum*'dan aynen, s.378.

[86]- *Tarih-i Kadim-i Kum*, s.278; *Mucemu'l-Buldan*, "Kum" terimi.

[87]- *Gencine-i Danişmend*, c.1, s.36.

[88]- *Bihar*, c.60, s.213.

[89]- *Gencine-i Âsar-ı Kum*'dan aynen, s.89. Yazar der ki: Meşhur görüşe göre Mütevekkil'in katili, oğlu Muntasar idi.

(*Tetimmetu'l-Munteha*, s.238)

[90]- Aynı kaynak, s.90-92.

[91]- *Uyun-u Ahbari'r-Rıza*, c.2, s.149.

[92]- *Ferhatu'l-Gura*, s.105. Bu ibareden anlaşılan şu ki, yukarıda sözü edilen medrese, VII. yüzyılda Kum İslamî İlimler Havzası'na ait medreselerinden idi. Demek oluyor ki, o tarihlerde Kum İlim Havzası, oldukça parlak bir dönemdeydi. Adı geçen medrese, bugünkü Razeviye Medresesi'dir ve hâlen Kum'da, Azer Caddesi üzerinde bulunmaktadır.

[93]- *Bihar*, c.60, s.213.

[94]- *Behcetü'l-Âmal*, c.4, s.197; *Kâmusu'r-Rical*, c.4, s.178; *Mucemu'r-Ricali'l-Hadis*, c.7, s.273.

[95]- *Bihar*, c.49, s.278; *Rical-ı Kişşî*, s.496.

[96]- *Behcetü'l-Âmal*, c.4, s.201-203; *Bihar*, c.49, s.278.

[97]- *Behcetü'l-Âmal*, c.4, s.203.

[98]- Aynı kaynak, c.1, s.480.

[99]- Aynı kaynak, c.2, s.199-200.

[100]- *el-İhtisas*, Şeyh Mufid, s.69; *Bihar*, c.47, s.336.

[101]- *Camiu'r-Ruvat*, c.1, s.642; *Kâmusu'r-Rical*, c.7, s.232.

[102]- *Emali*, Şeyh Mufid, s.76; *Bihar*, c.47, s.349.

[103]- *el-İhtisas*, Şeyh Mufid, s.195.

[104]- Bazı tarihçiler, onun 94 cilt kitabı olduğunu kaydetmişlerdir. Hicrî 207 yılında vefat ettiği de söylenir. (Bkz: *Tefsir-i Ali b. İbrahim*, c.1, s.10-14, Mukaddime.)

[105]- *Mucem-u Rical-i Ahadisî's-Şia*, c.1, s.177, 191; *Kâmusu'r-Rical*, c.1, s.225.

[106]- *Behcetü'l-Âmal*, c.5, s.354.

[107]- *Âyanu's-Şia*, c.10, s.327.

[108]- *Kâmusu'r-Rical*, c.1, s.263; *Âyanu's-Şia*, c.2, s.478; *Fihrist-i Şeyh*, s.26.

[109]- *Âyanu's-Şia*, yeni basım, c.7, s.225; *Kâmusu'r-Rical*, c.4, s.335.

[110]- *Behcetü'l-Âmal*, c.6, s.562.

[111]- *Tenkihu'l-Makâl*, c.2, s.18.

[112]- *Ricalu'n-Neccaşî*, c.2, s.89.

[113]- *el-Fihrist*, Şeyh Tûsî, s.93; *Ricalu't-Tûsî*, Camiatu'l-Müderrişîn, s.432, No: 6191.

[114]- Nisa, 114.

[115]- Âraf, 128.

[116]- *Maâdinu'l-Hikme*, c.2, s.264; *Menakib-i Âl-i Ebî Talib*, c.4, s.246 ve 425 (az farklılıkla).

[117]- *Âyânü's-Şia*, yeni basım, c.4, s.154-155; *Bihar*, c.5, s.84-88.

[118]- *Fevaidu'r-Razaviyye*, s.562'den aynen.

[119]- *Bihar'dan naklen*, c.51, s.236; s.306-307.

[120]- Bu kitap, H. 378'de telif edilmiştir.

[121]- *Tarih-i Kadim-i Kum*, 16. bölümün fihristi.

[122]- Bu şahsiyetlerden bazılarının hayatı, *Tabakat-u Âlamu's-Şia Fi'l-Karnî'r-Râbî*'de zikredilmiştir.

[123]- *Kitabu'n-Nakz*, s.164. Bu kitap, Muhammed b. Mahmud Selçuklu tarafından yazılan *Fazaihu'r-Ravafiz* adlı kitaba reddiye olarak yazılmıştır. Merhum Abdulcelil b. Ebu'l-Feth, Mesud b. İsa Ebu Said Mütellim er-Razî bu kitabı yaklaşık H. 559-566 yıllarında telif etmiştir. (*ez-Zeria*, Allame H. Aga Bozorg-i Tahrânî, c.24, s.284.)

[124]- *Tarih-i Mezhebî-i Kum*, Ali Asgar Fakihî, s.167.

[125]- Asıl adı Muhammed b. Muhammed Müfid el-Kummî'dir. Kadı Said adıyla bilinir. Hicrî XI. yüzyılın sonlarında ve XII. yüzyılın başlarında felsefe, irfan ve ilim bakımından önde gelen şahsiyetlerdendi. Kendisi, Feyz-i Kâşânî'nin seçkin öğrencilerinden idi. Kum'da bir süre kadılık görevi yaptı. İslamî ilimler alanında çeşitli kitaplar yazdı. Oğlu Mevla Sadruddin de ilmi kariyere sahip büyük şahsiyetlerdendi. (*Fevaidu'r-Razaviyye*'den aynen, s.627-628.)

[126]- *Tarih-i Mezhebî-i Kum*, s.131.

[127]- *ez-Zeria ilâ Tesanifi-Şia*, c.7, s.153.

[128]- Ayetullah Uzma Mirza Kummî'nin asıl adı Ebul Kâsım'dır. Muhammed Hasan Geylanî'nin oğludur. Burucerd'in Çapluk kasabasında dünyaya geldi. Tahsilinin devamı için Necefe gitti, oradan da Kum'a döndü. Saygın bir taklit mercii idi. Hicrî 1231 yılında Kum'da vefat etti. Mezar-ı şerifi Kum'un Şeyhân Kabristanı'ndadır.

[129]- *Gencine-i Âsar-ı Kum*'dan aynen, c.1, s.328-337.

[130]- Risalet Gazetesi, 14 Âzer 1374, s.3.

[131]- Oğlu Merhum Ayetullah Şeyh Murtaza Hâirî, 1280 H. K. yılında dünyaya geldiğini tahmin etmiştir. (*Sırr-ı Dilberân*, s.48)

[132]- *Gencine-i Âsar-ı Kum*'dan aynen. Abdülkerim Hâirî ve İslamî ilimler Havzası'nın o dönemki durumu hakkında daha fazla bilgi edinmek için bkz: *Hurşid-i Havzaha-i İlmiyye-i Kum*.

[133]- Ayetullah Uzma Burucerdî dönemindeki dinî, içtimâî ve siyasî konularda kaydedilen ilerlemeleri öğrenebilmek için Üstat Ali Devanî'nin *Ayetullah Burucerdî'nin Hayatı* adlı eserine bakabilirsiniz.

[134]- *Biharu'l-Envar*, c.60, s.213.

[135]- Aynı kaynak.

[136]- Aynı kaynak.

[137]- *Divan-ı İmam*, s.29-30.

[138]- Aynı kaynak.

[139]- *Divan-ı İmam*, s.26.

[140]- Daha fazla bilgi için, bu kütüphanede bulunan kitapların fihristini içeren kitaplara müracaat ediniz.

[141]- *Fevaidu'r-Radaviyye*, s.562.

[142]- Adını, Kum'a yaklaşık 28 km. uzaklıkta bulunan "Berka Rud" veya "Beberkun"dan almıştır.

[143]- Ravilerin bazılarının isminin zikredilmediği zayıf sayılan rivayetler.

[144]- *Fevaidu'r-Radaviyye*, s.29.

[145]- *Sefinetu'l-Bihar*, c.1, s.296.

[146]- *Usul-u Kafi*, c.1, s.163.

[147]- *Tarih-i Mezheb-i Kum*, s.118.

[148]- *el-Kamil*, İbn-i Esir, c.6, s.122, 135.

[149]- "Mazlum Namazı" iki şekilde kılınır. Birincisi şöyledir: "Mazlum Namazı" niyetiyle 2 rekât namaz kılınır ve namazdan sonra şu dua okunur: "*Allah'ım, ben mazlumum! Bana yardım et! (intikamımı ondan al!)*". İmam Sadık (a.s) şöyle buyurur: "Bu namaz ve duadan sonra Yüce Allah o kimseye yardım gönderecektir."

[150]- *Mikyalu'l-Mekarim*, Mirza Muhammed Taki Musevî İsfahanî, s.2, c.85.

[151]- *Mehcu'd-Dâvât*, s.68-69.

[152]- Daha önce de hakkında açıklama yapıldı.

[153]- Hud, 113.

[154]- *Gencine-i Danişmendân*, c.1, s.121.

[155]- *Kıyasu'l-Ulema*'dan naklen, s.10-11.

[156]- Aynı kaynak, s.101.

[157]- *Mecmua-i Seminer-i Berresi-i Mesail-i Havza*, s.138-140.

[158]- *Tarih-i Bist Sale-i İran*, c.4, s.28; Zuhur ve Sukut-i Saltanat-ı Pehlevî'den naklen, c.1, s.68.

[159]- *Pendhâî ez Reftâr-ı Ulema-i İslâm*, s.21-22.

[160]- *Pendhâî ez Reftâr-ı Ulema-i İslâm*, s.22.

[161]- *Zindigi-i Zaim-i Bozorg-i Âlem-i Teşeyyü Ayetullah Burucerdî*'den naklen, s.410, 411.

[162]- Allame Meclisî, *Biharu'l-Envar* kitabında Sıbt b. Cuzî'nin *Tezkire* kitabına mutabık olarak şöyle yazar: İmam Kâzım'ın (a.s) Fatıma-ı Kübra, Fatıma-ı Vusta, Fatıma-ı Suğra ve Fatıma-ı Uhra adlarında 4 kızı vardı. Hz. Mâsume'nin bunlardan hangisi olduğunda bazıları şüphe etmiştir. Ama Hz. Mâsume'nin diğerlerine nazaran sahip olduğu üstünlükten anlaşılan, onun Fatıma-ı Kübra olduğudur. (*Biharu'l-Envar*, c.88, s.317)

[163]- *Muntaha'l-Âmal*, c.2, s.121, 149.

[164]- *Delailu'l-İmamet*, Taberî (Şii), Razî yayınları, s.149.

[165]- *Menekib-i Âl-i Ebi Talib*, c.4, s.367.

[166]- Merhum Nemazî, Hicrî Kamerî 1405 yılında, 2 Zilhicce'de vefat etmiştir. Mezar-ı şerifi, İmam Rıza'nın (a.s) Harem-i Şerif'inin Razevî Avlusu'ndaki odalardan birinde bulunmaktadır.

[167]- *Müstedrek-i Sefinetu'l-Bihar*, c.8, s.257.

[168]- *Encum-i Furûzan*, s.58; *Gencine-i Âsar-ı Kum*, c.1, s.386; Feyz, *Gencine* adlı eserinde şöyle yazar: "Hüccetü'l-İslam Şeyh Cevad Müçtehid, hac yolculuğunda Medine'deki kütüphanede adı geçen iki kitabı (*Levakih* ve *Nezhe*) büyük zorluklardan sonra bularak bu konuyu o kitaplarda gördüğünü söylemektedir." (*Gencine-i Âsar-ı Kum*, c.1, s.387)

[169]- Zindigi-i Hz. Musa b. Cafer (a.s), İmadzâde, c.2, s.375.

[170]- *Tarih-i Kadim-i Kum*, s.213; *Biharu'l-Envar*, c.48, s.290; *Âyanu'sh-Şia*, c.8, s.291; *Riyahaynu'sh-Şeriat*, c.5, s.32; *Envaru'l-Muşa'sşain*, c.1, s. 208; *Müntaha'l-Âmal*, c.2, c.242; *Meragidu'l-Muarif*, c.2, s.163; *Dairetu'l-Maarif-i Şia*, Seyit Hasan Emin, c.3, s.231; *Gencine-i Danişmendan*, c.1, s.14.

[171]- *Vesiletu'l-Mâsumîn*, Mir Ebu Talib Câiz Tebrizî, s.65; *Levagihu'l-Envar*, s.58; Zindigani-i Hz. Mâsume, Mehdi Mensurî (Ö. 1146 H.), s.37; *Kerime-i Ehl-i Beyt*, s.105.

[172]- *Müstedrek-i Sefinetu'l-Bihar*, Allame Şeyh Ali Nemazî, c.8, s.257.

[173]- *Risaletu'l-Arabiyyeti'l-Aleviyye ve'l-Lugati'l-Merviyye*, Şeyh Hür Âmulî, *Hayatu's-Sitte*'den (Mehdi Mensurî) naklen, s.11.

[174]- *Vesailu'sh-Şia*, c.14, s.3

[175]- *Vesailu'sh-Şia*, s.7-8.

[176]- *Vesailu'sh-Şia*, c.14, s.117-118.

[177]- *Usul-u Kâfi*, c.1, s.317.

[178]- *Usul-u Kâfi*, c.1, s.261.

[179]- *Sefinetu'l-Bihar*, c.2, s.376; *Bihar*, c.60, s.219.

[180]- "Setti" lügatte "hanımefendi ve bayan" anlamına gelir. Bu medrese Hz. Mâsume'ye ait olduğundan buraya "Settiye" denir. Halk arasında yaygın olarak bilinen "Orada Hz. Mâsume'nin bir tandırının olduğu" iddiası, asılsızdır. Beytu'n-Nur (Nur Evi) ismini almasının sebebi ise, buranın kutsallığından kaynaklanmaktadır. Bazıları bu konuya dikkat etmediklerinden Beytu'n-Nur'a "Beytu't-Tenur" (tandır evi) demişlerdir.

[181]- Aynı kaynak. Hz. Mâsume'nin Kum'da 16 gün yaşadığını ve vefat yılının da (10 veya 12 Rebiyülahır 201 Hicrî) olduğunu göz önüne alırsak, Kum'a geliş tarihi; 23 Rebiyülevvel 201 Hicrî'dir.

[182] - *Riyazu'l-Ensab*, s.160, (*Hayatu's-Sitt*, s.50'den naklen)

[183]- *el-Hayatu's-Siyasiyye li'l-İmam Rıza*, Cafer Murtaza Âmulî, s.428; *Kıyam-ı Sâdat-ı Alevî*, s.161, 168.

[184]- *Vesiletu'l- Mâsumin*, Mirza Ebu Talib Büyük, s.68.

[185]- Bu şiir, kitabın giriş bölümünde diğer beyitleriyle birlikte zikredilmiştir.

[186]- *Minhacu'd-Dumû*, s.440.

[187]- *Bihar*, c.60, s.219. Bazıları, yüzleri kapalı bu iki şahsın muhtemelen İmam Rıza ile İmam Cevad (a.s) olduğunu kaydetmişlerdir.

[188]- Aynı kaynak, s.220, 229.

[189]- *Muntehe'l-Âmal*, c.2, s.162; *Tarih-i Kadim-i Kum*, s.218 de şöyle yazılıdır: “Ümmü İshak ile Ümmü Habib, Hz.

Mâsume'nin türbesinin hemen bitişiğinde defnedilmişlerdir.”

Muhaddis Nurî, başka bir yerde şöyle der: “*Tarih-i Kum* kitabından anlaşıldığı kadarıyla Zeyneb, Ümmü Muhammed ve Meymûne, İmam Cevad'ın kızlarıdır. (*Munteha'l-Âmal*, c.2, s.235)

[190]- Bunlara ilave olarak dokuz imamzade daha Hz. Mâsume'nin türbesi kenarına defnedilmiştir. Bu konu hakkında kitabımızın son bölümünde açıklama yapılacaktır.

[191]- Baba tarafından Harempenahîlerin, anne tarafından da Eşrakîlerin dedesidir. Kabr-i Şerifi, Yeni Avlu'da, Merhum Ayetullah Şeyh Fazlullah Nurî'nin mezarıyla karşı karşıyadır.

[192]- *İkametu'l-Burhan Der Usul-i Din*, Mirza Musa Farahânî, s.479 (Bu kitap, 1302 H. K. yılında yazılmıştır.)

[193]- *el-Fakih*, c.1, s.121; *Bihar*, c.22, s.550.

[194]- *Tuhefu'l-Ukûl* (Farsça tercümesi), s.183.

[195]- *Bihar*, c.48, s.317.

[196]- *Nasihü't-Tevarih*, c.3, s.68; *Riyahaynu's-Şeriat*, c.5, s.35.

[197]- *Bihar*, c.102, s.266.

[198]- *Minhacu'd-Dumû*, s.441.

[199]- *Bihar*, c.60, s.117.

[200]- *Bihar*, c.60, s.228.

[201]- *Bihar*, c.43, s.86, 88.

[202]- Bu kitabın el yazması nüshası, Necef'teki Şuşterîliler Kütüphanesi'nde mevcuttur.

[203]- *Kerime-i Ehl-i Beyt*, Ali Ekber Mehdi, s.63-64.

[204]- *Envaru'l-Muşa'saîn*, c.1, s.211.

[205]- *el-Gadir*, c.1, s.197.

[206]- *Bihar*, c.68, s.76, 77.

[207]- *Emalî*, s.82 (Dr. Muhammed Hâdi Eminî'nin *Fatıma Bint-i İmam el-Kâzım* adlı eserinden naklen, s.61)

[208]- Sakkâzâde'nin, *Derya-i Suhan* kitabından naklen.

[209]- *el-Lu'luu's-Semine*, s.217; *Gencine-i Danişmendan*, c.1, s.16-17; *Âsaru'l-Hüccet*, c.1, s.8.

[210]- Tecrübeyle icabet olduğu kanıtlanan hacet dualarından biridir. İnançla ve diğer şartlarıyla birlikte yerine getirildiği takdirde insanı hâcetine ulaştıran etkin bir duadır.

[211]- *Kerime-i Ehl-i Beyt* kitabının 43 ilâ 45. sayfalarında şöyle yazılıdır: Yukarıdaki olayı Merhum Ayetullah Şahabuddin Mer'aşî birçok kez değişik insanlara nakletmiştir. Ayetullah Necefî'nin öğrencilerinden biri olayı şöyle nakleder: “Ayetullah Mer'aşî derslerinden birinde buyurdu ki: ‘Benim Kum’a gelmemin nedeni şu di: Babam Hz. Ali’nin (a.s) türbesinde kırk gece sabahlara kadar duayla ve ibadetle geçirdikten sonra Ali (a.s), mukaşefe aleminde ona, ‘Seyit Mahmud! Ne istiyorsun?’ demiş. Babam da ‘Hz. Fatıma’nın kabri nerede, onu ziyaret etmek istiyorum’ demiş. Ali (a.s) ‘Ben onun vasiyetinin aksine yerini söyleyemem’ diyince, babam ‘O zaman onu ziyaret etmek istersem ne yapayım?’ diye sormuş. Ali (a.s) şöyle buyurmuş: ‘Yüce Allah Hz. Fatıma’nın makamını ve görkemini (bu konuda) Hz. Mâsume’ye vermiştir. Kim Hz. Fatıma’yı ziyaret etmek isterse, Hz.

Mâsume'nin ziyaretine gitsin."

Ayetullah Mer'aşî, bu olayı naklettikten sonra şöyle dedi: 'Babam devamlı olarak Hz. Mâsume'nin ziyaretine gitmemi isterdi. Ben Necef-i Eşref'ten bu niyetle ve İmam Rıza'yı (a.s) ziyaret etmek için geldim. Daha sonra Kum'da İslam-i İlimler Medresesi'nin kurucusu Ayetullah Hâîrî'nin ısrarı üzerine burada kaldım. 60 yıldır her gün, Hz. Mâsume'nin haremini ziyaret eden ilk ziyaretçiyim

[212]- *Bihar*, c.102, s.266.

[213]- Aynı kaynak.

[214]- Bu kitap, Hicrî 1325'te telif edilmiştir.

[215]- *Envaru'l-Muşa'saîn*, c.1, s.211.

[216]- *el-Bihar*, c.60, s.228.

[217]- Bu değerli alimin mezar-ı şerifi de Kum'da, Şeyhân Kabristanı'ndadır.

[218]- *Bihar*, c.48, s.317.

[219]- *Bihar*, c.60, s.219.

[220]- *Uyûn-u Ahbarî'r-Rıza*, c.2, s.267.

[221]- *Bihar*, c.48, s.317.

[222]- *Nasihu't-Tevarih*, c.3, s.68; *Riyahaynu's-Şeriat*, c.5, s.35.

[223]- *Envaru'l-Muşa'saîn*, c.1, s.212.

[224]- *Zubdetu't-Tesanif*, c.6, s.159.

[225]- *Uyûn-u Ahbarî'r-Rıza*, c.2, s.262.

[226]- Aynı kaynak, s.260.

[227]- *Usûl-u Kafî*, c.2, s.74.

[228]- Aynı kaynak, s.75.

[229]- Âl-i İmran, 49.

[230]- *Misbahu's-Şeriat*, s.100.

[231]- *Velahâ ve Velayethâ*, Şehit Murtaza Mutahharî, s.73-82.

[232]- Astâne-i Mukaddese-i Kum yayınlarından aylık Kevser dergisinden naklen.

[233]- *Envaru'l-Muşa'saîn*, c.1, s.212.

[234]- *Envaru'l-Muşa'saîn*, c.1, s.216.

[235]- Aynı kaynak.

[236]- Önceden Kum'da nakkâre evi vardı şu anda Meşhed'dedir. O zaman mamul olarak ne zaman Hz. Mâsume'den bir keramet görülse Nakkâre çalarlar ve halkı bu önemli olaydan haberdar ederlerdi. Son dönemlerde bu sünnet yeniden yapılmaya başlanmıştır.

[237]- Bu konunun benzeri Merhum Ayetullah Muhakkik Dâmad tarafından nakledilmiştir. Bkz: *Zindigani-i Hz. Mâsume*, s.45).

[238]- *Muntahabu't-Tevarih*, s.495-496.

[239]- *Fevaidu'r-Radaviyye*, s.379.

[240]- *Gencine-i Danişmendan*, c.1, s.39.

[241]- *Ber Setiğ-i Nur*, (Ayetullah Mer'aşî'nin Hal Tercümesi), s.77.

[242]- Aynı kaynak, s.79.

[243]- Hz. Mâsume'nin Harem-i Şerifi'nin tebligat bölümü, 1373 H. Ş.

[244]- Hz. Mâsume'nin Harem-i Şerifi'nin tebligat bölümü, 1373 H. Ş.

[245]- Hz. Mâsume'nin Harem-i Şerifi'nin tebligat bölümü, 1375 H. Ş.

[246]- Hz. Mâsume'nin Harem-i Şerifi'nin tebligat bölümü, 1373 H. Ş.

[247]- Ayetullah Uzma Mekarim Şirazî ile yapılan bu röportaj, sesli ve görüntülü olarak kasete alınmıştır. Bu kaset, Hz. Mâsume'nin Harem-i Şerifi'nin kültür bölümünde mevcuttur.

[248]- Ayetullah Uzma Şeyh Muhammed Ali Erakî, 103 yaşında, 25 Cemadissani 1413 h.ş yılında vefat etmiştir. Kabr-i şerifi Hz. Mâsume'nin Harem-i Şerif'inde, Mescid-i Bâlaser'de bulunmaktadır.

[249]- Ömrünün son yıllarında mukaddes Meşhed şehrine yerleşen, orda da vefat eden ve İmam Rıza'nın (a.s) kabrinin yanı başına defnedilen büyük İslam alimlerindendir. Necef şehrinde 50 yıl İslamî ilimler alanında tahsil gördü. Aynı zamanda Büyük Mirza'nın değerli öğrencilerindendir.

[250]- Hz. Mâsume'nin Harem-i Şerifi'nin tebligat bölümü, 1373 H. Ş.

[251]- Ehl-i Beyt hakkında okuduğu naat ve mersiyeleleriyle tanınan ihlas sahibi biriydi. Merhum Abdülkerim Hâirî'nin dersinden önce birkaç dakika Nehcû'l-Belaga'dan hutbeler okur, ardında bir miktar da Ehl-i Beyt'in (a.s) musibetlerinden söz eder, ağıtlar okurdu.

[252]- Hz. Mâsume'nin Harem-i Şerifi'nin tebligat bölümü, 1373 H. Ş.

[253]- *Çehre-i Dirahşân-i Kamer-i Benî Haşim Ebu'l-Fazl el-Abbas (a.s)*, c.3, s.374'ten naklen.

[254]- Safevîler H. 905 yılından 1135 yılına kadar (230 yıl) İran'da hüküm sürdü. Safevî padişahları sırasıyla şunlardır: I. Şah İsmail, I. Şah Tahmasib, II. Şah İsmail, I. Şah Abbas, Şah Süfî, II. Şah Abbas, Şah Süleyman, Şah Sultan Hüseyin, II. Şah Tahmasib, III. Şah İsmail, III. Şah Abbas. (*Dairetu'l-Maarif-i Ferheng ve Hüner*, s.778)

[255]- Kacarlar, Hicrî 1200 yılından 1339 yılında kadar İran'da hükümet etmişlerdir. Bu hanedanın padişahları da sırasıyla şunlardır: Muhammed Han, Fethali Şah, Muhammed Şah, Nasruddin Şah, Muzafferuddin Şah, Muhammed Ali Şah ve Ahmed Şah (*Dairetu'l-Maârif-i Ferheng ve Hüner*, s.778)

[256]- *Gencine-i Âsar-ı Kum*, c.1; *Rahnema-i Kum*, s.32-40.

[257]- Bu konuda daha fazla bilgi için *Rahnema-i Kum'a* ve *Gencine-i Âsar-ı Kum'un* birinci cildine müracaat ediniz.

[258]- Kitapta yer alan şiirlerin tamamı, Türkçeleştirilmiştir. Orijinal beyitler değildir. Çev.

[259]- Daha fazla bilgi için bkz: Hz. Mâsume *Çeşme-i Cûşan-ı Kevser*.

[260]- 2.5 milyar tümen, (Miladî 2004 yılı itibarıyla) yaklaşık 3 milyon dolar eder. Çev.

[261]- Peyam-ı Astâne Yayınları,23 Âzer 1379 H. Ş. tarihli sayısı, s.4.

[262]- *Bihar*, c.100, s.121.

[263]- Zerih: Mezarı çevreleyen demir parmaklıklara denir. Çev.

[264]- 300 milyon Tümen, Miladî 2004 yılı itibarıyla yaklaşık 400 bin dolar etmektedir. Çev.

[265]- Hadiste geçen "Harem"den kasıt, türbe veya mezar olarak algılanmamalıdır. Daha önce de belirtildiği üzere harem kelimesinin asıl anlamı "hürmete ve ihtirama şayan yer"dir. Buna göre hadisteki mana; "Ehl-i Beyt dostlarının bize ve yakınlarımıza hürmet ettiği ve edeceği güven ve huzur yurdu Kum'dur" şeklin olmalıdır. Çev.

[266]- *Bihar*, c.60, s.216.

[267]- *Bihar*, c.60, s.214.

[268]- *Bihar*, c.60, s.216.

[269]- *Bihar*, c.60, s.216; *Tarih-i Kadim-i Kum*, s.100.

[270]- *Bihar*, c.60, s.212. Bu rivayet, Kum halkının İmam Mehdi ile (a.f) olan bağlarını ve zuhurunun ardından Kum'un İmam'ın dünyayı kapsayan adalet hükümetinin merkezlerinden biri olacağını açıkça beyan etmektedir.

[271]- *Bihar*, c.60, s.218; *Tarih-i Kadim-i Kum*, s.93.

[272]- *Tarih-i Kadim-i Kum*, s.90; *Bihar*, c.60, s.217.

[273]- *Bihar*, c.60, s.216.

[274]- *Tefsir-i Burhan*, c.2, s.406.

[275]- *Bihar*, c.60, s.216.

[276]- *Bihar*, c.60, s.228; *Mecalisu'l-Müminin*, c.1, s.83.

[277]- *Sefinetu'l-Bihar*, c.2, s.447.

[278]- Nitekim, İmam Ali (a.s) da Kum'un, zuhurdan sonra Hz. Mehdi'nin (a.s) hükümet yerlerinden biri olacağını doğrulamıştır.

[279]- Ayetullah Nurî, *Müstedrek*'de Cemkeran Mescidi'nin 373 H. K. yılında kurulduğunu yazar ve 293 yılında kurulduğunu reddeder. (*Necmu's-Sakıb*, s.215. (*Cennetu'l-Me'va*, s.47) Buna delil olarak da Şey Saduk'un 90 yılından önce (yani 381 yılında) vefat ettiğini söyler. Ancak, anlaşılan şu ki, Hacı Nurî bir hata yapmıştır. Çünkü Şeyh Saduk IV. yüzyıldan 90 yıl önce vefat etmiştir, III. yüzyıldan değil. Buna göre, Cemkeran Mescidi'nin kuruluş tarihi yine 293 yılıdır. (*Ruh-i Mucerred*, s.292'den alıntı.)

[280]- Ebu Cafer Muhammed b. Ali b. Bâbeveyh Kummî, Şeyh Saduk ismiyle meşhurdur. 381 H. K. yılında vefat etmiştir. Kabri, Rey şehrinde. Fıkıh, hadis, rical, kelam ve diğer dallarda yaklaşık 500 cilt kitap yazmıştır. Bu büyük şahsiyetin hayatı hakkında daha geniş bilgi için bkz: *Bihar*, c.1, s.35-42.

[281]- Bu kitap, Hicrî 378'de telif edilmiştir.

[282]- Cemkeran merasimlerinin Salı'yı Çarşamba'ya bağlayan gecelerde yapılmasının sebebi, muhtemelen bu olaydan kaynaklanmaktadır.

[283]- Türbesi, eski meydana yakın olan Azer Caddesi'ndeki Çehel Ehteran'da, bir sokak içindedir. Şiîlerin ziyaret yerlerinden biridir. (*Gencine-i Âsar-ı Kum*, c.2, s.362)

[284]- *Bihar*, c.53, s.230'da Hasan b. Muhammed b. Hasan Kummî'nin *Tarih-i Kum* kitabından naklen gelmiştir. O da Şey Saduk'un *Munisu'l-Hazin* kitabından nakletmiştir. Ayetullah Hacı Nurî, *Tarih-i Kum* kitabını muteber bilmektedir. (*Bihar*, c.53, s.233)

Ayrıca Cemkeran'ın kuruluşu ve bununla ilgili gelişen olaylar, şu kaynaklarda da nakledilmiştir: *en-Necmu's-Sâkıb*, s.212; *Cennetu'l-Me'vâ*, s.42; *Cemalu'l-Usbû*, s.280; *Bihar*, c.53, s.233; *Müstedrekü'l-Vesail*, c.3, s.432; *Mikyalu'l-Mekarim*, c.2, s.563; *İlzanu'n-Nasib*, c.2, s.58; *Kelimet'un Tayyibe*, s.337; *Nasiru's-Şeriat*, *Tarih-i Kum*, s.60; *ez-Zeria*, c.23, s.282.

[285]- Burada maksat, İmam'ın sonraki aşamalardaki merkezidir. Şüphesiz İmam'ın ilk merkezi ve kıyamının başlayacağı yer Mekke ve Allah'ın evinin yanıdır.

[286]- *Envaru'l-Muşa'şâin*, c.2, s.190-194.

[287]- Cemkeran Mescidi, Küçük Gaybet döneminde İmam'ın (a.f) özel vekili Osman b. Said zamanında (17 Ramazan 293 h.k

yılında) inşa edilmiştir.

[288]- Önceden meşhur olan ama şu anda pek kullanılmayan adlarından biri de Kademgah-ı İmam-ı Zaman'dır (a.f).

[289]- *Ber Setiğ-i Nur*, (Ayetullah Mer'aşî Necefi'nin hal tercümesi) s.94-95; Cemkeran Mescidi hakkında daha ayrıntılı bilgi için bkz: *Sima-i Sahibu'z-Zaman*, Mehdi Hairî.

[290]- Merhum Ayetullah Sutûde Erakî, bu mescitte birkaç yıl cemaat namazı kıldırmıştır.

[291]- Feth, 10.

[292]- Bu olay, aynı zamanda *el-İmam Mehdi Mine'l-Mehd ile'z-Zuhur*, Allame Merhum Seyit Muhammed Kâzım Kazvinî, s.323'te de yer almıştır.

[293]- *Pâsuh Be Deh Porseş*, Ayetullah Şeyh Lütfullah Safî Gulpaygânî, s.31-44.

[294]- Metinden anlaşıldığı kadarıyla şöyle denilmelidir: “La ilahe illallah vahdehu vahdeh.”

[295]- *Bihar*, c.53, s.231.

[296]- *Babu'r-Rıdvan*, c.203.

[297]- Daha fazla bilgi için bkz: *Gencine-i Âsar-ı Kum*, c.1, s.396.

[298]- Musa b. Muberka'nın kız kardeşleri; Zeyneb, Ümmü Muhammed, Meymune ve kızı Bureyhiyye ondan sonra Kum'a geldiler. Kabirleri Hz. Mâsume'nin Harem-i Şerifi'nin kenarındadır.

[299]- Musa, güzel yüzlü, nuranî çehreli biriydi. Bu yüzden yüzünü kapardı. Bu nedenle de ona Musa Muberka demişlerdir.

[300]- Azer Caddesi'nin sonunda Çehel Ahterân'a yakın Seyit Serbahş'e ait bir mezar vardır. İsmail b. Muhammed b. Cafer es-Sadık ismiyle maruftur.

[301]- Ali b. Cafer'in (a.s) kabrinin Kum'da olduğunu söyleyen tek kişi, Merhum Allame Molla Muhammed Taki'dir (I. Meclisî). Şeyh Saduk, *el-Fakih* kitabında yazdığı şerhte bunu nakletmiştir.

[302]- İmamzâde İbrahim'in türbesinin kubbesi, Ayetullah Uzma Necefi'nin çabaları ve Hacı Hüseyin Ali Kûrî Aştıyanî'nin maddî yardımlarıyla yapılmıştır. Bu değerli şahsiyetin İmam Kâzım'a (a.s) dayanan nesep bağı, Ayetullah Muazzam tarafından türbenin üzerine yazılmıştır.

[303]- *Gencine-i Âsar-ı Kum*, c.2, s.262.

[304]- *Gencine-i Âsar-ı Kum*, c.2, s.281-282, 287-288.

[305]- *Gencine-i Âsar-ı Kum*, c.2, s.284-286.

[306]- *Babu'r-Rıdvan fi Menakib-i Sultan-ı Horasan*, s.222; *Bihar*, c.102, s.272; *Misbah- u Zairîn*, s.260

[307]- Nasruddin Şah'ın annesinin yaptırdığı Mehd-i Ülya Medresesi, Maderşah'ın kabrinin yanında küçük bir medrese idi. Şu anda bir kısmı Harem-i Şerif'in hizmetçileri tarafından kullanılmakta olup diğer kısmı Mescid-i Âzam'a katılmıştır.

[308]- *Şerh Der Kitab-ı Tarih-i Mezhebî-i Kum*, s.156-159.

[309]- *Gencine-i Danişmendan*, c.1, s.17.

[310]- Bu kitap hakkında daha fazla bilgi edinmek için bkz: *ez-Zeria fi Tesanifi'ş-Şia*, c.4; *Bihar*, c.53, s.233, 234.